

5

WCZORAJ
I DZIŚ

Bogumiła Olszewska
Wiesława Surdyk-Fertsch

Zeszyt ćwiczeń

DO HISTORII
DLA KLASY PIĄTEJ SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Twoje mocne strony

WCZORAJ I DZIŚ

Zeszyt ćwiczeń jest skorelowany z podręcznikiem do historii dla klasy piątej szkoły podstawowej *Wczoraj i dziś* dopuszczonym do użytku szkolnego i wpisanym do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania historii w klasie piątej.

Numer ewidencyjny podręcznika w wykazie MEN: 877/2/2018

Nabyta przez Ciebie publikacja jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy o przestrzeganie praw, jakie im przysługują. Zawartość publikacji możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie umieszczaj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, to nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Możesz skopiować część publikacji jedynie na własny użytek.

Szanujmy cudzą własność i prawo. Więcej na www.legalnakultura.pl

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o. 2024
ISBN 978-83-267-4946-9

Redakcja merytoryczna: Tomasz Bach, Paweł Niewiadomy. **Redakcja językowa:** Aleksandra Bednarska.
Nadzór artystyczny: Kaia Juszcak. **Opieka graficzna:** Ewa Kaletyn. **Projekt okładki:** Maciej Galiński.
Projekt layoutu: Ewa Kaletyn, Paulina Tomaszewska. **Opracowanie graficzne:** Grażyna Truchlińska, Maciej Galiński, Ewa Kaletyn, Klaudia Jarocka, Agata Knajdek. **Ilustracje:** Ewelina Baran, Elżbieta Buczkowska, Marta Długokęcka, Zuzanna Dudzić, Wioleta Herczyńska, Przemysław Kłosin, Marek Nawrocki, Daniel Rudnicki, Ewa Sowulewska. **Fotoedycja:** Paulina Łukaszewska. **Mapy:** Zespół kartograficzny NE.
Realizacja projektu graficznego: Mateusz Wysiecki.

Zdjęcia pochodzą ze zbiorów:

A.M. Cieszewski s. 92 (śmierć Wojciecha); **Archiwum Nowej Ery** s. 12, 90, 94, 105, 108, 123; **BE&W:** AKG Images s. 21 (wazon), AKG Images/British Library s. 69, AKG Images/Cameraphoto s. 82 (Benedykt), Alamy/ART Collection s. 19 (Champollion), Alamy/Bildarchiv Monheim GmbH s. 17 (klinowe), Alamy/Hans Winke s. 48 (stadion), Alamy/Joana Kruse s. 21 (piramida), Alamy/LifeStyle s. 13 (gwiazda), Alamy/v. arcomano s. 55 (Forum Romanum), Alamy/Vito Arcomano s. 48 (bazylika), Heritageimages/Ann Ronan Pictures s. 19 (kamień), Heritageimages/GM Dixon s. 40 (Oktawian), Heritageimages/The Art Collector s. 40 (Cezar), Piotr Jaczewski s. 89 (Marzanna), The Granger Collection s. 73 (chłopi), Ullsteinbild s. 113, Wojciech Wójcik s. 85 (Pelplin), 92 (chrzest, przybycie do Prus); **Dawid Lasociński** s. 101; **East News/Album** s. 65, 73 (kupy); **Forum:** FoKA s. 95, Wojciech Wójcik s. 92 (wykupienie ciała); **Gallo Images Poland/Getty Images:** Corbis/Historical Picture Archive s. 57, De Agostini/G. Dagli Orti s. 76 (wieniec), DeAgostini/DEA/M. Seemuller s. 73 (rycerze), Giuseppe Zanoni s. 17 (łacińskie), Richard T. Nowitz s. 13 (Tora), UIG/Prisma s. 76 (pojedynek); **Getty Images/iStock/PM78** s. 79 (Barbakan); **Muzeum Narodowe w Krakowie** okładka; **Muzeum Narodowe w Warszawie** s. 119; **Panthermedia/sborisov** s. 55 (Panteon); **PAP/Marcin Bielecki** s. 89 (dyngus); **PhotoPower/Bridgeman Images** s. 21 (koło), 82 (Franciszek), Buyerlarge Archive/UIG s. 76 (prezentacja), Christie's Images s. 82 (Dominik), Luisa Ricciarini s. 73 (mnisi); **Reporter/Wojciech Stróżyk** s. 85 (Kruszwica); **Shutterstock** s. 13 (menora), 14, 21 (jedwab), 48 (łuk), 55 (Koloseum), 79 (ratusz, Sukienice), 89 (pisanki); **Thinkstock/Getty Images/iStock/ANTONIVANOV86@GMAIL.COM** s. 17 (hieroglify).

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku. Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

Nowa Era Sp. z o.o.

Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa
www.nowaera.pl, e-mail: nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

SPIS TREŚCI

Korzystaj z dodatkowych materiałów ukrytych pod kodami QR zamieszczonymi w publikacji.

I Pierwsze cywilizacje

1. Życie pierwszych ludzi	4
2. Miasta-państwa Mezopotamii	7
3. W Egipcie faraonów	9
4. W starożytnym Izraelu	12
5. Cywilizacje Indii i Chin	14
6. Od hieroglifów do alfabetu	16
• Tajemnice sprzed wieków – Jak odczytano pismo Egipcjan?	18
Podsumowanie	20

II Starożytna Grecja

1. Demokratyczne Ateny	22
2. Sparta i wojny z Persami	24
3. Bogowie i mity	26
4. Kultura starożytnej Grecji	29
5. Imperium Aleksandra Wielkiego	32
• Tajemnice sprzed wieków – Jak wyglądała latarnia morska na Faros? ...	34
Podsumowanie	36

III Starożytny Rzym

1. Ustrój starożytnego Rzymu	38
2. Imperium Rzymskie	41
3. Życie w Wiecznym Mieście	44
4. Dokonania starożytnych Rzymian	46
5. Początki chrześcijaństwa	49
• Tajemnice sprzed wieków – Bursztynowy szlak	52
Podsumowanie	54

IV Początki średniowiecza

1. Bizancjum w czasach świetności	56
2. Arabowie i początki islamu	59
3. Nowe państwa w Europie	62
4. Konflikt papieża z cesarstwem	64
5. Wyprawy krzyżowe	66
• Tajemnice sprzed wieków – Skarb templariuszy	68
Podsumowanie	70

V Społeczeństwo średniowiecza

1. System feudalny	72
2. Epoka rycerzy	74
• Tajemnice sprzed wieków – Dlaczego rycerze brali udział w turniejach?	76
3. Średniowieczne miasto i wieś	78
4. Kościół w średniowieczu	81
5. Sztuka średniowiecza	84
Podsumowanie	86

VI Polska pierwszych Piastów

1. Zanim powstała Polska	88
2. Mieszko I i początki Polski	90
3. Polska Bolesława Chrobrego	92
4. Kryzys i odbudowa państwa polskiego	95
5. Rządy Bolesława Krzywoustego	97
6. Społeczeństwo w czasach pierwszych Piastów	100
• Tajemnice sprzed wieków – Kto spisywał dzieje Polski?	102
Podsumowanie	104

VII Polska w XIII–XV wieku

1. Rozbicie dzielnicowe	106
2. Zjednoczenie Polski	108
3. Czasy Kazimierza Wielkiego	110
4. Unia polsko-litewska	113
• Tajemnice sprzed wieków – Jaką bitwę namalował Jan Matejko?	116
5. Czasy świetności dynastii Jagiellonów	118
6. Monarchia stanowa w Polsce	120
Podsumowanie	122

I. Pierwsze cywilizacje

1 Życie pierwszych ludzi

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H539V9

Na dobry początek

- 1 Ułóż zdanie z podanych wyrazów.

człowiek rozumny, około, świecie, lat, temu, na, pojawił się, 200 tysięcy

- 2 Wpisz odpowiedzi we właściwe kratki. Następnie litery z pól oznaczonych cyframi zapisz w miejscu przeznaczonym na hasło. Odczytaj i wyjaśnij jego znaczenie.

Inaczej: jedzenie.

P		12	8	5				7	E

Jeden ze sposobów zdobywania pokarmu przez praludzi.

4	11	I	E	10		3	9		O

Materiał, z którego wykonywano pierwsze narzędzia.

1						Ń

Miejsce schronienia wybudowane częściowo w ziemi.

			M			6		

Umiejętność praludzi, która pozwoliła im na wymianę informacji i doświadczeń.

	2		13

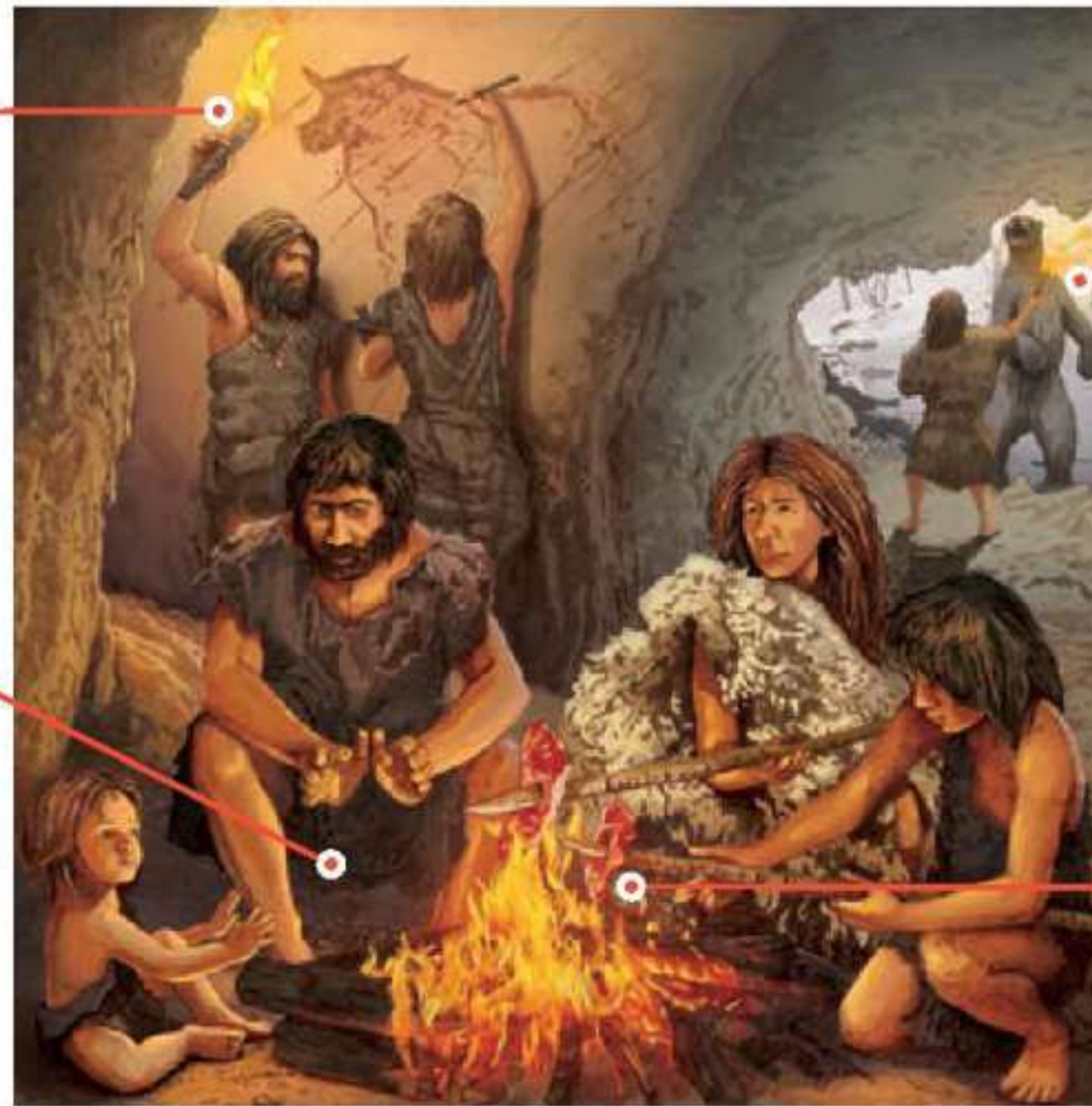
HASŁO:

1	2	3	4	2	5	6	7	3	4	8

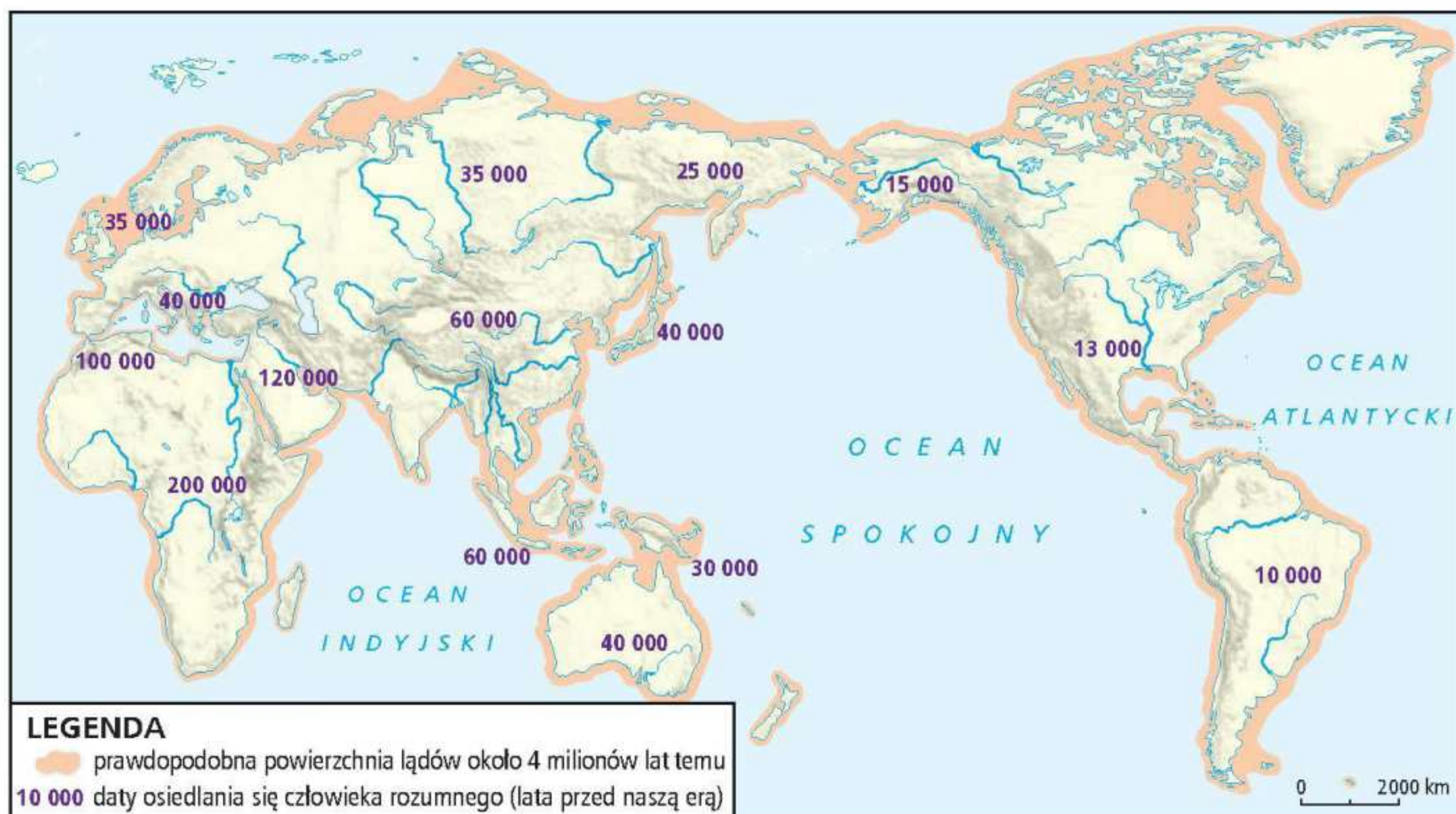
9	10	8	11

12	8	3	7	13

- 3** Napisz na podstawie zamieszczonej ilustracji, jakie cztery korzyści dawał pierwszym ludziom ogień.

- 4** Przyjrzyj się zamieszczonej mapie. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a)** Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Człowiek rozumny osiedlił się na terenie Ameryki Południowej

- ☐ A 10 tysięcy lat p.n.e.
- ☐ B 13 tysięcy lat p.n.e.
- ☐ C 40 tysięcy lat p.n.e.
- ☐ D 60 tysięcy lat p.n.e.

- b)** Zaznacz linią drogę, którą człowiek rozumny przywędrował z Afryki do Australii.

- 5 Zapisz w odpowiednich miejscach w tabeli właściwe wyrażenia z ramki. Jedno wyrażenie może być zastosowane dwukrotnie.

zbieractwo, uprawa ziemi, hodowla zwierząt, wzniesienie ognia, myślistwo, zamieszkiwanie jaskiń, budowa ziemianek

Koczowniczy tryb życia	Osiadły tryb życia

- 6 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Kamień był trwalszym materiałem do wyrabiania narzędzi niż brąz.	P	F
Dymarki służyły do wytapiania przez ludzi żelaza.	P	F
Rewolucja neolityczna polegała na przejściu z koczowniczego na osiadły tryb życia.	P	F

- 7 Uporządkuj podane epoki w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w wyznaczone miejsca cyfry od 1 do 3.

_____ epoka brązu   _____ epoka żelaza   _____ epoka kamienia

- ★ 8 Odszukaj informacje na temat Ötziego [czytaj: eciego], zwanego także „człowiekiem lodu”.

---

2 Miasta-państwa Mezopotamii

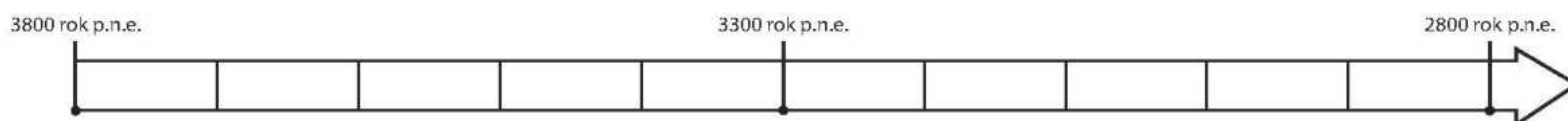
Obejrzyj film

docwiczenia.pl
Kod: H583KQ

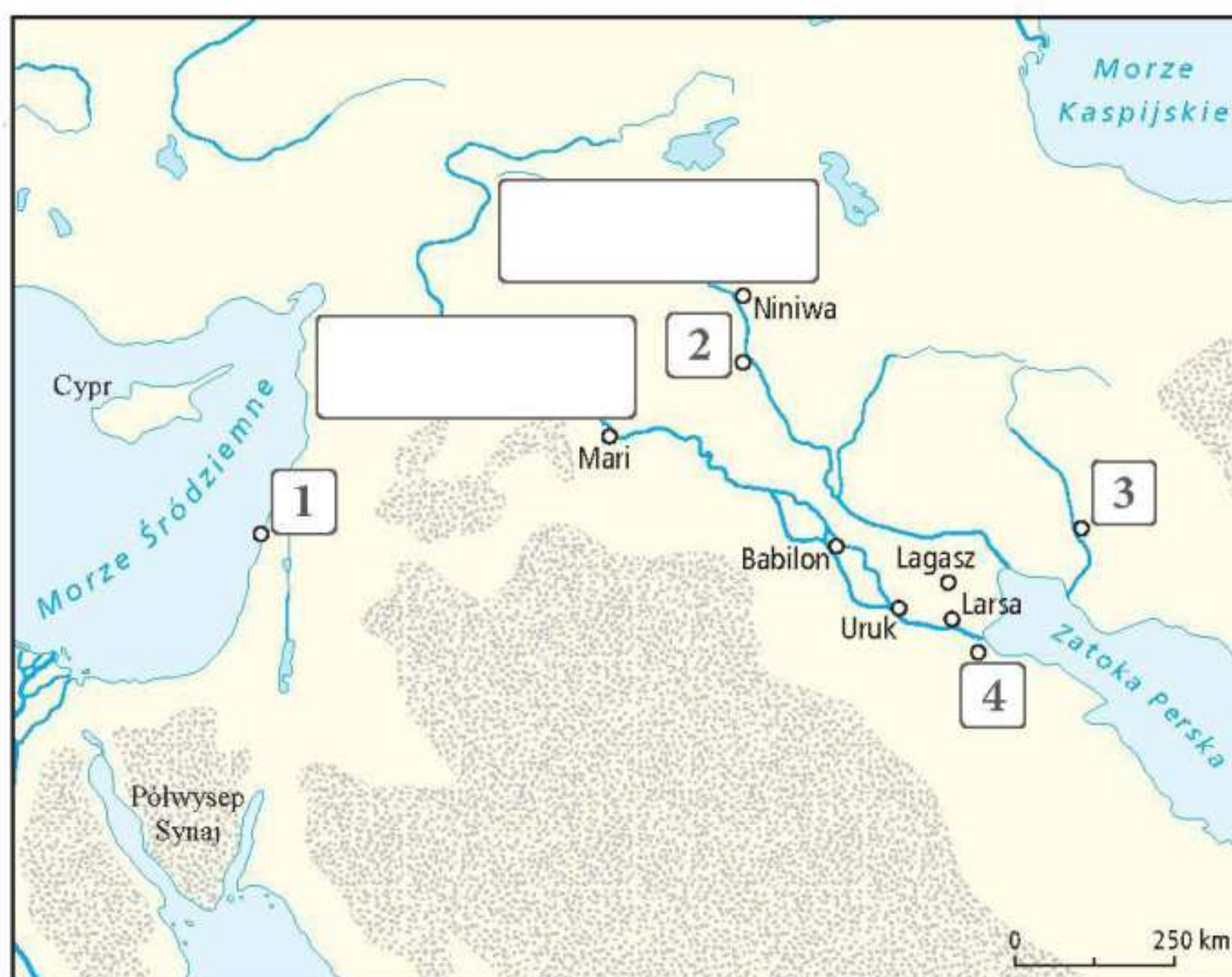
Na dobry początek

- 1 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- Napisz nad osią czasu właściwą nazwę epoki historycznej.
  - Zaznacz na osi czasu rok, w którym powstały pierwsze sumeryjskie miasta-państwa.
- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej Bliski Wschód w starożytności. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- Zapisz w odpowiednich miejscach na mapie nazwy dwóch wielkich rzek, które przepływają przez Mezopotamię.
- Podkreśl właściwe dokończenie zdania.
Miasto Ur zostało oznaczone na mapie cyfrą
[A] 1.   [B] 2.   [C] 3.   [D] 4.
- Podkreśl nazwę stolicy państwa rządzonego przez króla Hammurabiego.

- 3 Wyjaśnij, dlaczego pierwsze cywilizacje powstawały nad wielkimi rzekami.
-
-
- 4 Napisz, jakie korzyści przyniósł ludziom każdy z wynalazków starożytnych Sumerów.
- koło – _____
  - żagiel – _____
- 5 Zapoznaj się z fragmentem kodeksu Hammurabiego. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Kodeks Hammurabiego

195. Jeżeli syn ojca swego uderzył, rękę utną mu.
196. Jeśli obywatel oko obywatelowi wybił, oko wybija mu. [...]
199. Jeśli oko niewolnika obywatela wybił lub kość niewolnika obywatela złamał, połowę ceny jego zapłaci. [...]
229. Jeśli murarz obywatelowi dom zbudował, a pracy swej (odpowiednio) nie umocnił i dom zbudowany zawalił się i spowodował śmierć właściciela domu, murarz ten zostanie zabity.

Praca z tekstem źródłowym

a) Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Fragment kodeksu Hammurabiego przewidywał kary za następujące przewinienia

- ☐ A oszustwa w handlu, złe traktowanie rodziców, przegraną bitwę.
- ☐ B kradzież pieniędzy, złe wykonaną pracę, niewłaściwe traktowanie dzieci.
- ☐ C złe wykonaną pracę, okaleczenie drugiego człowieka, złe traktowanie żony.
- ☐ D złe traktowanie rodziców, okaleczenie drugiego człowieka, złe wykonywaną pracę.

b) Określ, czy wszyscy ludzie w państwie Hammurabiego byli traktowani w taki sam sposób. Uzasadnij odpowiedź.

---

3 W Egipcie faraonów

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5CYGM

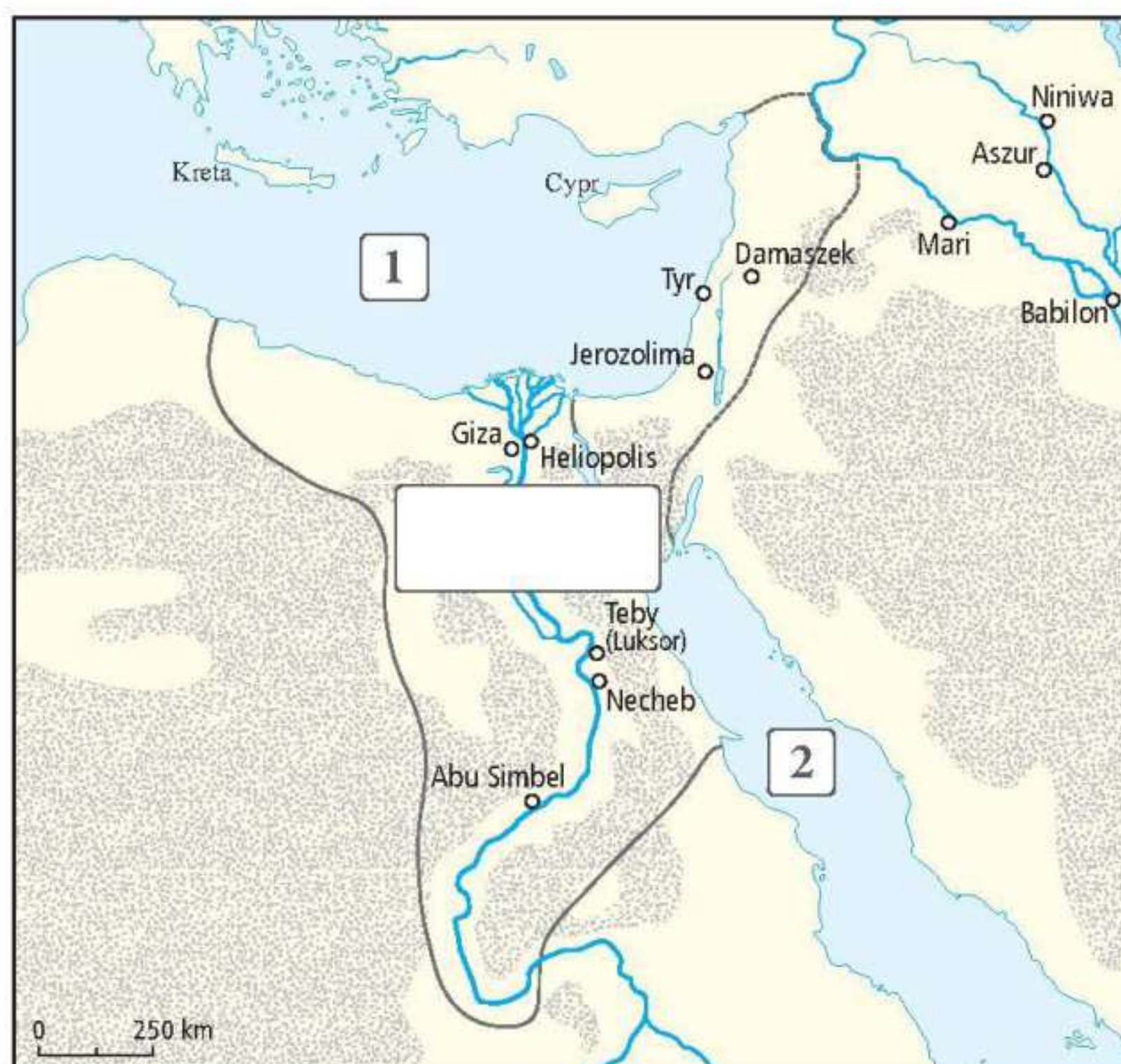
Na dobry początek

- 1 Wykreśl z diagramu trzy wyrazy tworzące ważną myśl powstałą w starożytności. Następnie ją zapisz i wyjaśnij.

M	U	E	G	I	P	T	F	C	P
F	A	R	W	D	A	R	E	M	G
H	I	E	N	I	L	U	W	K	A

HASŁO: _____

- 2 Przyjrzyj się mapie ukazującej Egipt w starożytności. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- Napisz w wyznaczonym miejscu na mapie nazwę rzeki przepływającej przez Egipt.
- Podkreśl nazwę miasta, w którym powstawały piramidy.
- Zapisz w odpowiednich miejscach nazwy mórz oznaczonych numerami na mapie.

1 _____

2 _____

- 3** Wpisz w wyznaczone miejsca nazwy właściwych grup społecznych starożytnego Egiptu przedstawionych na ilustracjach. Następnie napisz, czym te grupy się zajmowały.

- 4** Uzupełnij schemat informacjami dotyczącymi zakresu władzy faraona w wymienionych dziedzinach.

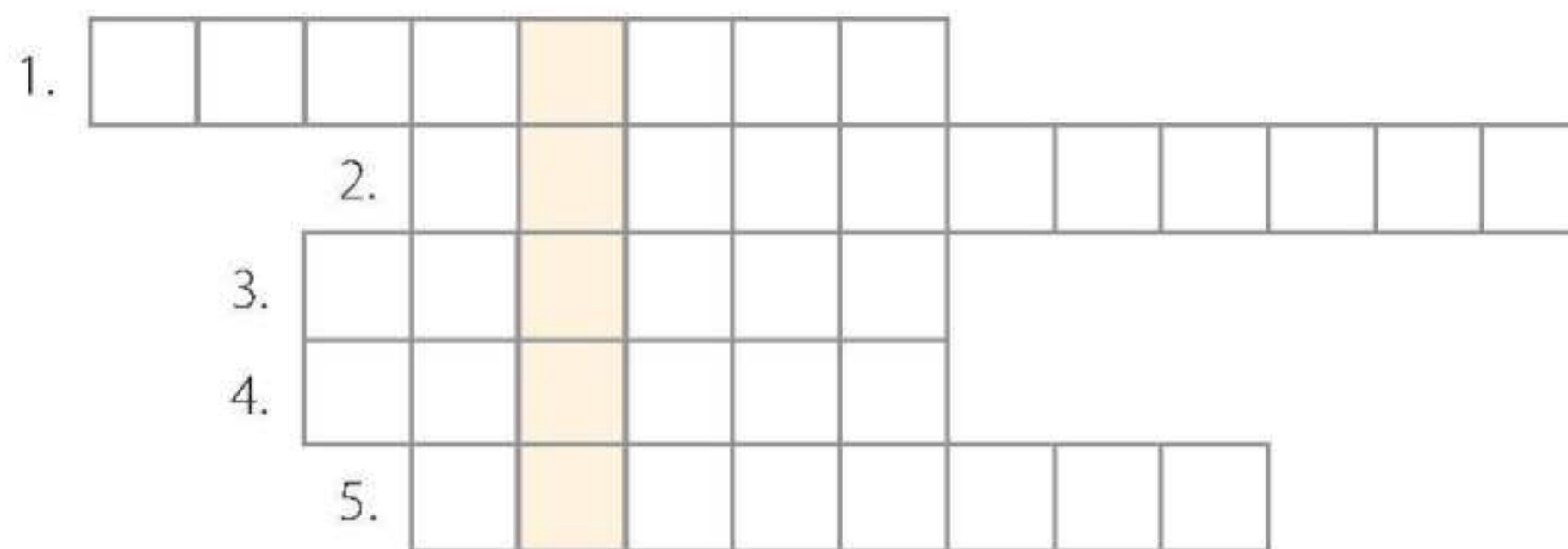

- 5 Uzupełnij zdania. Spośród wyrazów i wyrażeń wybierz właściwe, a następnie odpowiednio je odmień. Jedno z nich jest niepotrzebne.

matematyka, hieroglify, medycyna, kalendarz, politeizm

- Starożytni Egipcjanie są twórcami _____, który został opracowany na podstawie obserwacji wylewów Nilu i położenia względem Słońca gwiazdy Syriusz.
- Egipcjanie za pomocą _____ byli w stanie tworzyć pisma religijne i ważne dokumenty.
- Mumifikacja zwłok przyczyniła się do rozwoju _____.
- Niezbędną wiedzą do budowy piramid była znajomość _____.

- 6 Rozwiąż krzyżówkę. Następnie zapisz hasło w wyznaczonym miejscu.

1. Nazwa grobowca, w którym spoczywają władcy Egiptu.
2. Imię egipskiego władcy, którego grobowiec został odkryty w 1922 roku.
3. Materiał, z którego budowano grobowce władców Egiptu.
4. Nazwa posągu lwa z głową człowieka mającego strzec piramid.
5. Bogato zdobiona trumna, w której chowano ciało faraona.

HASŁO: _____

- ★ 7 Wyjaśnij, dlaczego Ozyrys, egipski bóg śmierci i zmartwychwstania, był przedstawiany pod postacią człowieka owiniętego w bandażę jak mumia.

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z internetu lub książek.

4 W starożytnym Izraelu

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5VEY8

Na dobry początek

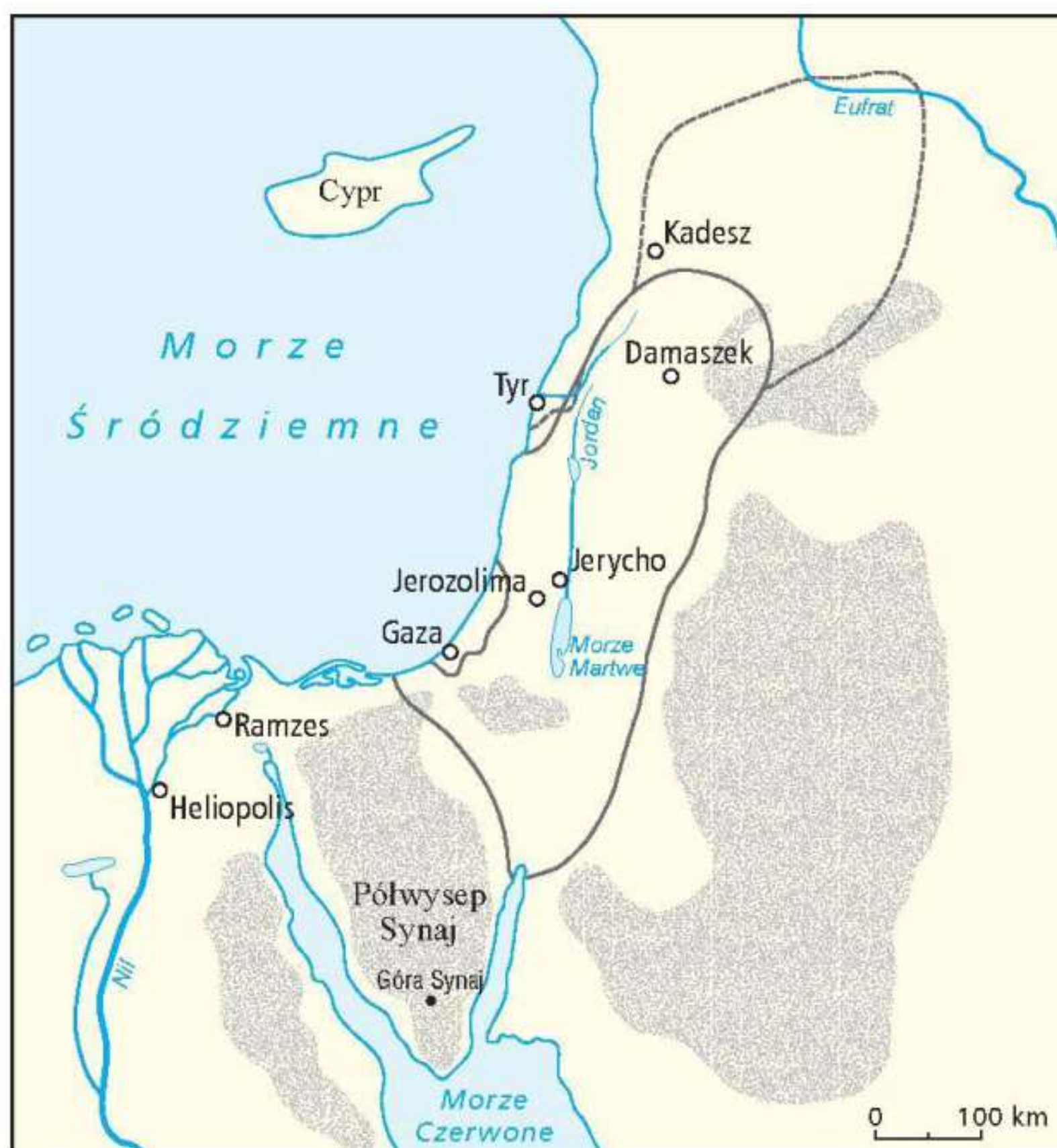
- 1 Przyjrzyj się zamieszczonej ilustracji. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Podkreśl właściwe dokończenie zdania.
Biblijna postać ukazana na obrazie to
- ☐ A Dawid.
☐ B Mojżesz.
☐ C Salomon.
☐ D Abraham.
- b) Napisz, co widoczna na obrazie postać wznosi nad głowę.

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej Bliski Wschód w starożytności. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a) Podkreśl nazwę miasta, które za panowania króla Dawida stało się stolicą jego państwa.
- b) Zamaluj dowolnym kolorem obszar państwa żydowskiego za panowania króla Salomona.
- c) Zapisz w wyznaczonym miejscu nazwę rzeki przepływającej przez Palestynę.

- 3** Uporządkuj podane wydarzenia z dziejów Izraelitów w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w wyznaczone miejsca cyfry od 1 do 6.

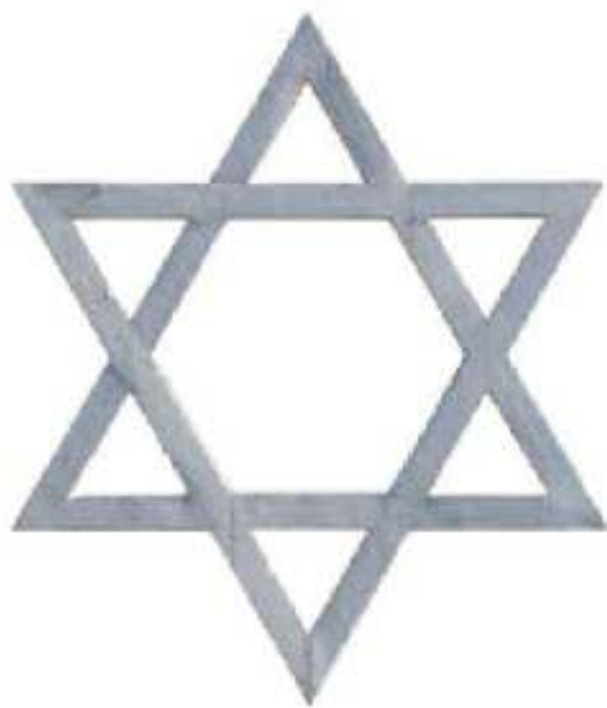
- _____ zjednoczenie przez Dawida plemion izraelskich
- _____ niewola egipska
- _____ początek rządów króla Salomona
- _____ ucieczka z Egiptu pod wodzą Mojżesza
- _____ podbicie Palestyny przez Rzymian
- _____ przybycie Izraelitów pod wodzą Abrahama do Palestyny

- 4** Uzupełnij tekst. Spośród wyrazów i wyrażeń wybierz właściwe, a następnie odpowiednio je odmień. Jedno z nich jest niepotrzebne.

prorocy, monoteizm, Abraham, Mesjasz, Jahwe

Żydzi wierzą w jednego Boga, którego nazywają _____. Z tego względu ich religia jest uznawana za _____. W czasie niewoli babilońskiej _____ podtrzymywali wiarę wśród narodu wybranego. Przepowiadali oni nadejście _____, który miał wyzwolić Żydów i utworzyć potężne królestwo Izrael.

- 5** Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a)** Zapisz nazwy symboli narodu żydowskiego i judaizmu ukazanych na zdjęciach.
- b)** Otocz ramką symbol, który współcześnie widnieje na fladze państwa Izrael.

5 Cywilizacje Indii i Chin

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5XYMA

Na dobry początek

- 1 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Starożytni mieszkańcy doliny Indusu potrafili budować kanały nawadniające.	P	F
Około XIV wieku p.n.e. Indie zostały podbite przez Ariów.	P	F
Hinduizm jest religią politeistyczną.	P	F
System kastowy zakłada równość wszystkich ludzi.	P	F

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej ilustracji. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Podaj nazwę budowli ukazanej na zdjęciu.

- b) Napisz, w jakim celu wzniesiono przedstawiony obiekt.

- 3 Napisz, jakie zastosowanie ma każdy z wynalazków starożytnych Chińczyków.

• porcelana –

• igła magnetyczna –

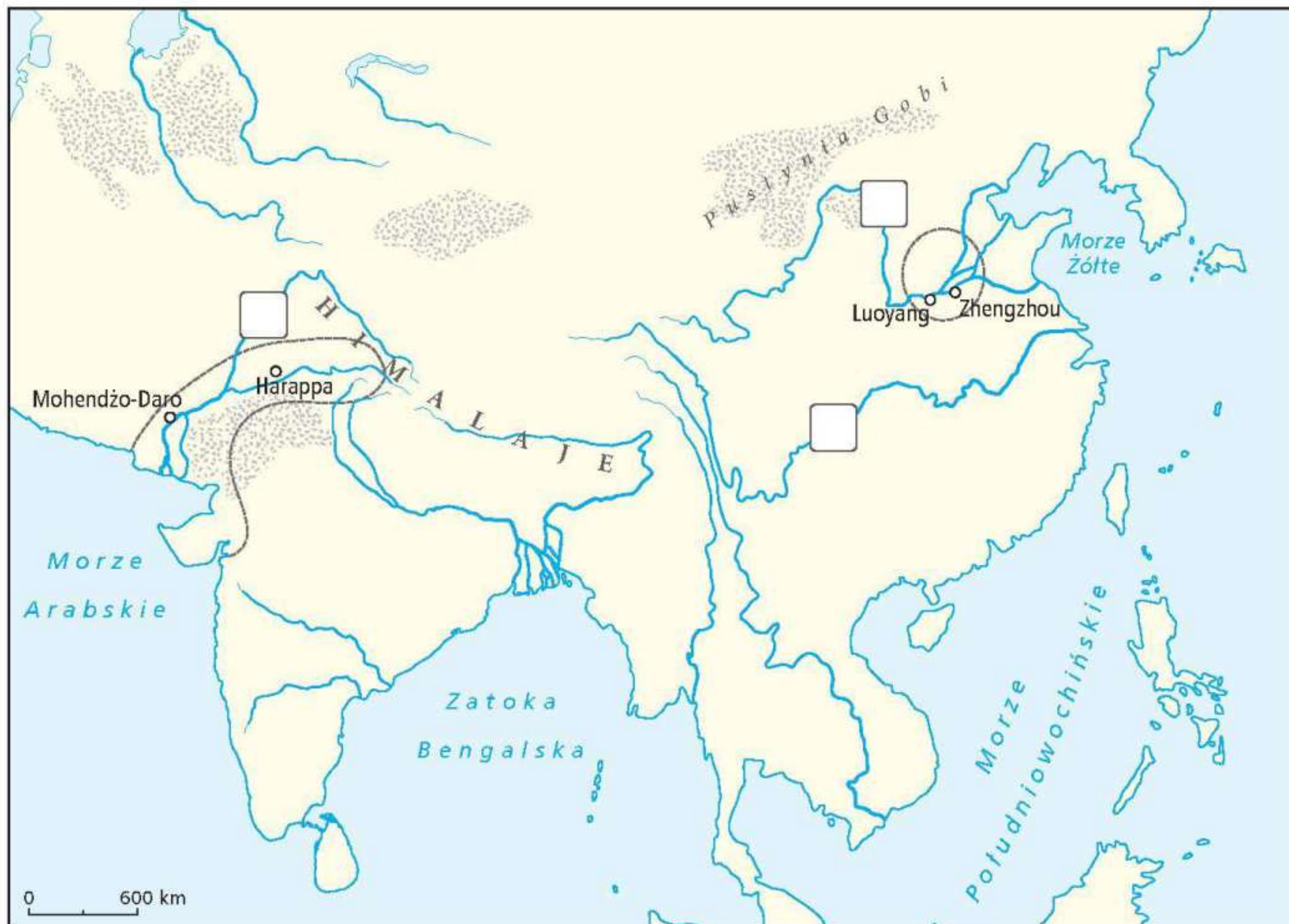

• papier –

- 4 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej Azję w starożytności. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- Zamaluj czerwonym kolorem obszar rozwoju kultury doliny Indusu.
- Zaznacz kolorem zielonym tereny, na których narodziła się chińska cywilizacja.
- Zapisz w trzech kwadratach na mapie właściwe litery odpowiadające nazwom poszczególnych rzek.

☐ A Jangcy

☐ C Indus

☐ B Huang He

☐ D Mekong

- ★ 5 Wyjaśnij, kim był Budda. Określ, jaki był jego związek ze starożytnymi Indiami.

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z encyklopedii lub internetu.

6 Od hieroglifów do alfabetu

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5PC4P

Na dobry początek

- 1 Wykreśl z diagramu trzy wyrazy tworzące hasło. Następnie zapisz je w wyznaczonym miejscu.

M	A	L	P	S	U	M	E	R	O	W	I	E	K	I
O	G	S	T	W	O	R	Z	Y	L	I	H	I	E	O
F	E	N	R	A	L	C	I	P	I	S	M	O	Ł	A

HASŁO: _____

- 2 Zapoznaj się z tekstem dotyczącym sumeryjskiej legendy. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Legenda o powstaniu pisma

Dawno temu żył król miasta Uruk nazywany Enmenkar, który pragnął zawładnąć bogatym miastem Aratta w Iranie. Wysłał więc swego herolda [posłańca] do władcy Arraty z żądaniem złożenia mu daniny w złocie i srebrze. Przetargi [Spory] między władcami zmuszały herolda do wielokrotnego przekraczania dzielących miasta siedmiu gór. Pewnego dnia herold był już tak wyczerpany tymi podróżami, że nie zdołał powtórzyć długiego przesłania swego władcy. Król Enmenkar wymyślił więc pismo: na glinianych tabliczkach spisał swoje żądania, wspomagając zawodną pamięć herolda.

Praca z tekstem źródłowym

- a) Napisz, kto według legendy wymyślił pismo.

- b) Wyjaśnij, w jakim celu zostało wynalezione pismo.

- c) Napisz, na czym według legendy został zapisany pierwszy tekst.

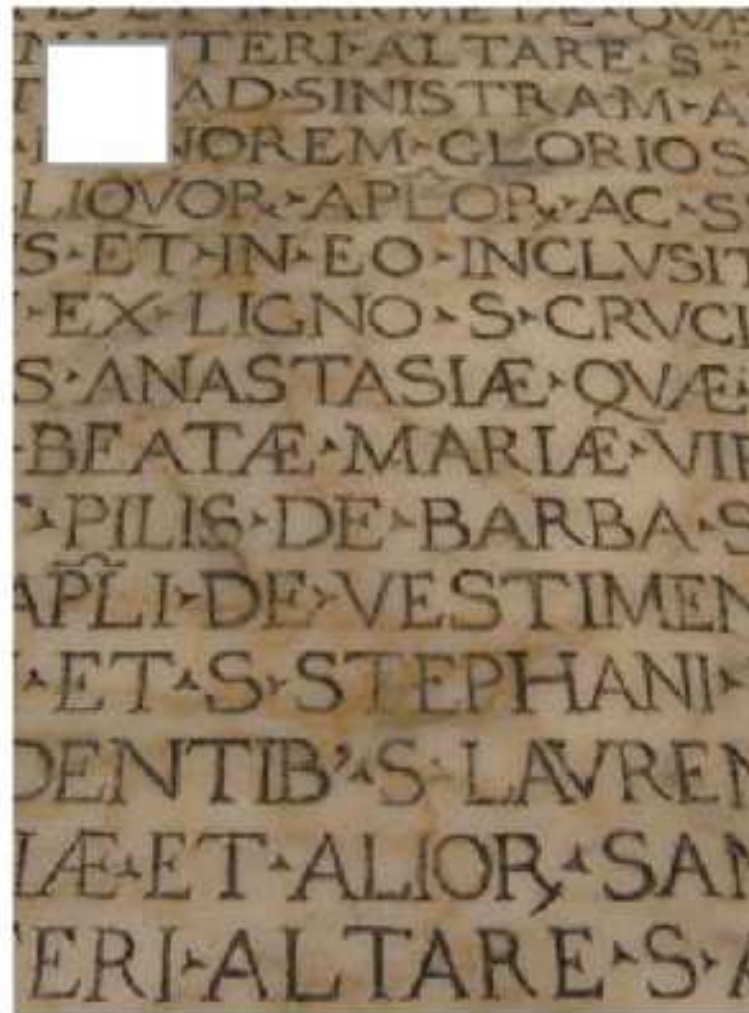
- 3 Ułóż zdanie z podanych wyrazów.

Egipcjanie, pisma, papirusie, sporządzali, starożytni, na, swoje

- 4 Podaj dwa przykłady dotyczące znaczenia pisma w życiu ludzi.

- _____
- _____

- 5 Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Napisz, jaki rodzaj pisma przedstawia każda z fotografii.
- b) Wstaw literę „N” w kratkę oznaczającą najstarsze pismo.
- c) Oznacz literą „W” kratkę dotyczącą pisma używanego współcześnie.
- ★ 6 Podaj trzy dowolne miejsca, w których współcześnie używa się pisma obrazkowego do celów informacyjnych.

TAJEMNICE

Jak odczytano pismo Egipcjan?

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Kamień z Rosetty został odnaleziony w

☐ A pierwszej połowie XVII wieku.

☐ B drugiej połowie XVII wieku.

☐ C pierwszej połowie XVIII wieku.

☐ D drugiej połowie XVIII wieku.

- 2 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Kamień z Rosetty został odkryty na kontynencie afrykańskim.	P	F
W starożytnym piśmie egipskim stosowano samogłoski.	P	F
W starożytnym Egipcie posługiwano się pismem hieroglificznym i demotycznym.	P	F
Pismo greckie było znane jedynie na obszarze starożytnej Grecji.	P	F

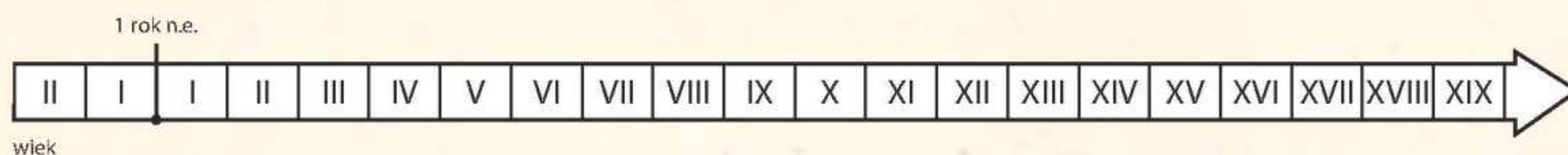
- 3 Wyjaśnij, w jaki sposób udało się odczytać hieroglify umieszczone na Kamieniu z Rosetty.

- 4 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a) Zamaluj dowolnym kolorem na osi czasu obszar obejmujący wiek, w którym powstał Kamień z Rosetty.
- b) Otocz kółkiem na osi czasu wiek, w którym udało się odczytać pismo hieroglificzne.

SPRZED WIEKÓW

5 Połącz portret Jeana François Champolliona z określeniami dotyczącymi tej postaci.

- słynny francuski archeolog
- badacz zajmujący się sposobem mumifikacji ciał w starożytnym Egipcie
- odkrywca grobowca faraona Tutenchamona
- ojciec nauki zajmującej się dziejami starożytnego Egiptu
- odkrywca zasad pisma hieroglificznego

6 Wyobraź sobie, że przygotowujesz wystawę muzealną, na której będzie prezentowany Kamień z Rosetty. Chcesz zachęcić zwiedzających do zapoznania się z tym cennym zabytkiem starożytności. Uzupełnij plakat informujący o wystawie.

KAMIEŃ Z ROSETTY

(opis zabytku)

(czas)

(miejsce wystawy)

Podsumowanie rozdziału I

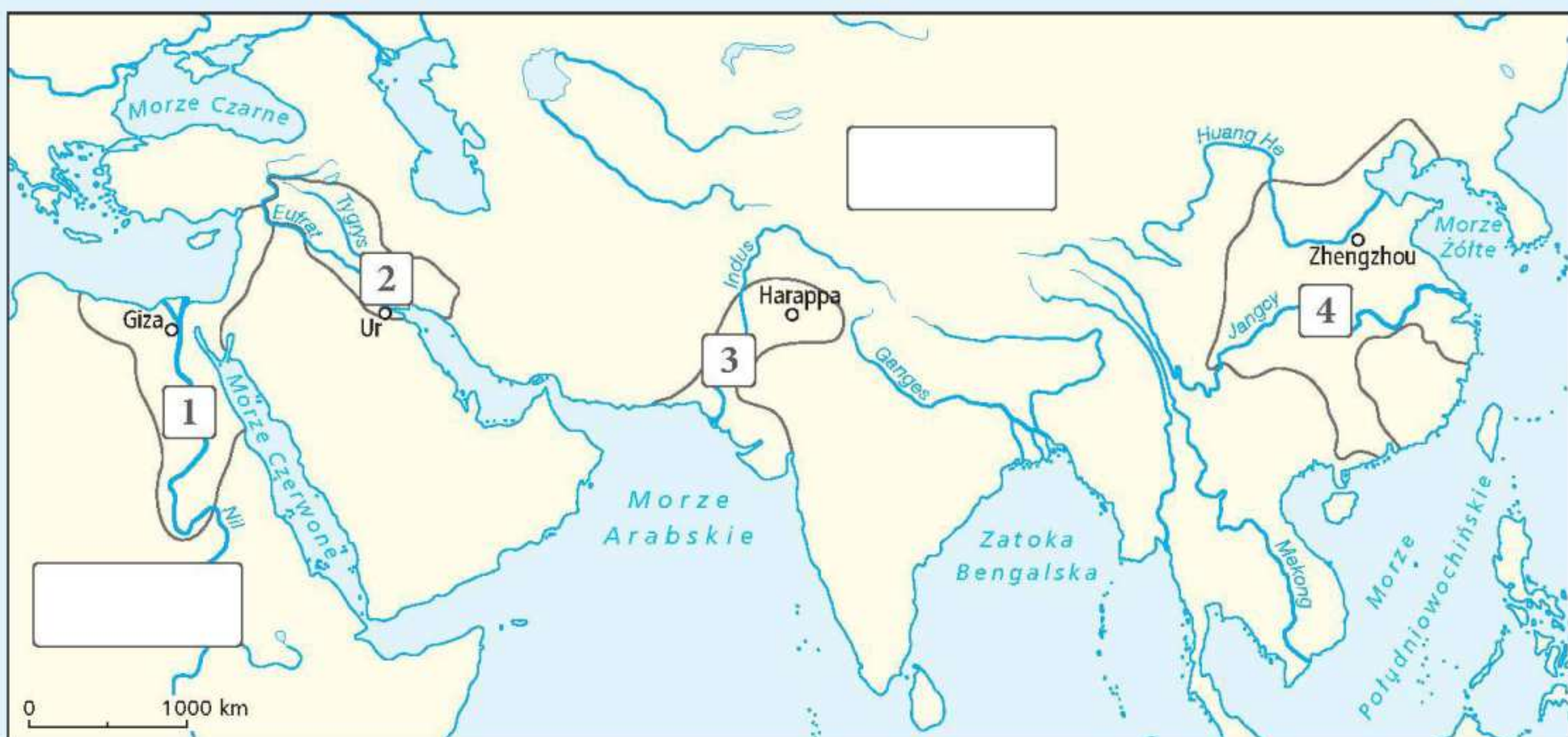
Sprawdź, czy potrafisz

- 1 Uzupełnij tekst. Spośród wyrazów i wyrażeń wybierz właściwe, a następnie odpowiednio je odmień. Jedno z nich jest niepotrzebne.

zbieractwo, ogień, hodować, koczowniczy, myślistwo, ziemia

Pierwsi ludzie w celu zdobycia pożywienia zajmowali się _____
i _____. Z tego powodu często się przemieszczali, czyli prowadzili
_____ tryb życia. Przeszli na osiadły tryb życia, ponieważ zaczęli
_____ zwierzęta i uprawiać _____.

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej miejsca powstania pierwszych cywilizacji. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a) Zapisz we wskazanych miejscach nazwy cywilizacji oznaczone numerami na mapie.

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

- b) Napisz w odpowiednich miejscach na mapie nazwy kontynentów.

3 Połącz każde pojęcie z właściwym wyjaśnieniem. Jedno z nich jest niepotrzebne.

zikkurat •	• materiał pisarski tworzony z trzciny
brąz •	• święta księga judaizmu
papirus •	• siedmioramienny świecznik będący symbolem judaizmu
menora •	• stop metalu powstały z połączenia miedzi z cyną
	• wielopoziomowa świątynia typowa dla Mezopotamii

4 Wyjaśnij, jak wyobrażali sobie Boga Izraelici, a jak swoich bogów przedstawiali starożytni Egipcjanie.

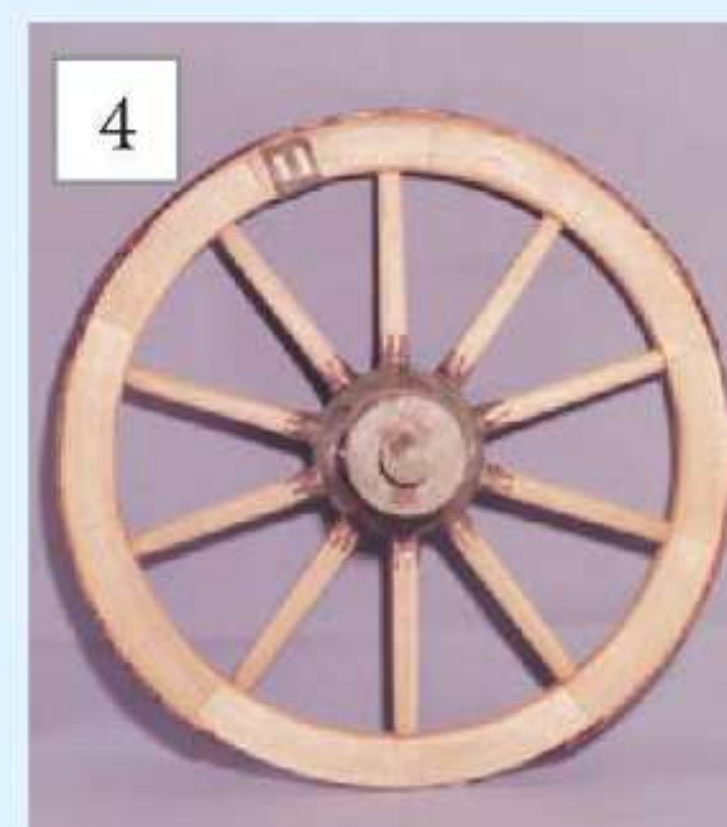

---

5 Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom. Następnie uzupełnij tabelę dotyczącą osiągnięć określonych cywilizacji.

Numer ilustracji	1	2	3	4
Nazwa osiągnięcia				
Nazwa cywilizacji				

6 Uporządkuj podane rodzaje pisma zgodnie z kolejnością ich powstawania. W tym celu wpisz w wyznaczone miejsca cyfry od 1 do 6.

_____ alfabet grecki	_____ alfabet łaciński
_____ pismo obrazkowe	_____ alfabet polski
_____ pismo klinowe	_____ alfabet fenicki

II. Starożytna Grecja

1 Demokratyczne Ateny

Obejrzyj film

docwiczenia.pl
Kod: H5MHVQ

Na dobry początek

- 1 Wykreśl z diagramu cztery wyrazy związane ze starożytną Grecją. Pozostałe litery utworzą hasło główne. Zapisz otrzymany wyraz i wyjaśnij jego znaczenie.

A	M	F	O	R	A	H	E	L
L	P	E	R	Y	K	L	E	S
E	N	O	S	P	A	R	T	A
O	L	I	W	K	I	W	I	E

HASŁO: _____

- 2 Przyjrzyj się mapie ukazującej Grecję w starożytności. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

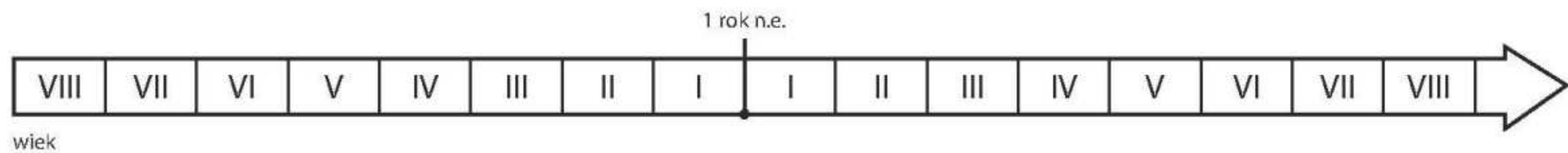
- a) Podkreśl nazwy dwóch miast położonych na Peloponezie.
b) Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Wyspa Rodos została oznaczona na mapie cyfrą

- ☐ A 1.   ☐ C 3.
☐ B 2.   ☐ D 4.

- c) Wymień morza, które otaczają Grecję.

- 3** Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a)** Zamaluj dowolnym kolorem na osi czasu obszar obejmujący wiek, w którym ukształtowały się greckie miasta-państwa.
- b)** Podkreśl na osi czasu wiek, w którym żył Perykles.
- 4** Uzupełnij tekst. Spośród wyrazów i wyrażeń wybierz właściwe i odpowiednio je odmień. Jedno z nich jest niepotrzebne.

polis, akropol, urzędnicy, demokracja, zgromadzenie ludowe, obywatele

W starożytnych Atenach obowiązywał ustrój zwany _____. Udział w rządach mieli wszyscy _____, czyli pełnoletni mężczyźni mający rodziców Ateńczyków. Ważne decyzje związane z właściwym funkcjonowaniem _____ były uzgadniane podczas obrad _____. Uchwalone postanowienia były wdrażane przez _____, wybieranych co roku.

- 5** Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Kobiety w starożytnych Atenach nie mogły uczestniczyć w zgromadzeniu ludowym.	P	F
Agora to wzniesienie, które pełniło funkcje miejsca kultu i twierdzy.	P	F
W krajobrazie Grecji przeważają wielkie rzeki i pola uprawne.	P	F
Najokazalsze budowle starożytnych Greków zostały wzniesione z drewna.	P	F

- ★ 6** Wyjaśnij, kogo starożytni Grecy określali mianem demagoga.

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z encyklopedii.

2 Sparta i wojny z Persami

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5UEM7

Na dobry początek

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.
W starożytnej Grecji Sparta słynęła z najlepszych
☐ A żeglarzy.	☐ C artystów.
☐ B wojowników.	☐ D mówców.

- 2 Przeczytaj tekst dotyczący wychowania młodych Spartan. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Wychowanie młodych Spartan

Pisania uczyli się jako rzeczy przydatnej; zresztą całe wychowanie miało na celu karność, wytrwałość w trudach i waleczność. Z postępem wieku zastrzano metodę hartowania, strzyżono do skóry, przyuczano chodzić boso [...]. Od 12 roku życia stale już chodzili bez tuniki¹, otrzymywali jedno himation² na rok; skóra pozbawiona kąpieli i olejków twardniała im. Tylko kilka razy do roku dozwolano im tej uciechy, by mogli się wykąpać i natrzeć ciało. [...] Wieczera była skąpa, aby walka z niedostatkiem zmuszała ich do odwagi i przemyślności. [...] Pieśni spartańskie, których nie mniej starannie uczono, sławiły przeważnie poległych za Spartę lub ganiły tchórzów, przedstawiając nędzę ich życia, oraz zawierały przyrzeczenie mężnej postawy w życiu dojrzałym lub wyraz dumy z powodu życia już minionego – stosownie do wieku.

¹ Tunika – przewiązany w pasie wełniany ubiór z krótkimi rękawami.

² Himation – rodzaj płaszcza.

Praca z tekstem źródłowym

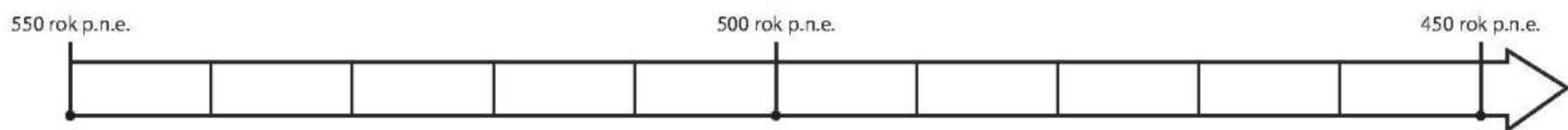
- a) Określ, jakie były warunki życia młodych Spartan. Uzasadnij swoją odpowiedź.

- b) Napisz, jaki powinien być przyszły wojownik Sparty.

3 Napisz, jakie były zajęcia wymienionych niżej grup społeczeństwa spartańskiego.

- Spartanie – _____
- periojkwie – _____
- heloci – _____

4 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

a) Zaznacz na osi czasu rok, w którym odbyła się bitwa pod Termopilami.

b) Umieść na osi czasu datę bitwy pod Maratonem.

5 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Bitwa pod Maratonem zakończyła się zwycięstwem Ateńczyków nad Persami.	P	F
Leonidas był władcą starożytnej Sparty.	P	F
W bitwie pod Salaminą Persowie odnieśli zwycięstwo nad Grekami.	P	F
Skutkiem wojen grecko-perskich był podbój Grecji przez imperium perskie.	P	F

6 Połącz każde pojęcie z właściwym wyjaśnieniem. Jedno z nich jest niepotrzebne.

hoplon •	• zwarty szyk bojowy stosowany przez grecką piechotę
falanga •	• grecki ciężkozbrojny wojownik walczący pieszo
hoplita •	• długa drewniana broń składająca się z metalowego grotu i kolca
	• duża okrągła tarcza chroniąca greckiego żołnierza przed ciosami

★ **7** Wyjaśnij, co w starożytnej Sparcie oznaczało powiedzenie: *Wróc z tarczą lub na tarczy*.

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z internetu.

3 Bogowie i mity

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5UM2U

Na dobry początek

- 1 Wykreśl co drugą literę w diagramie. Pozostałe litery utworzą hasło. Zapisz je w wyznaczonym miejscu i wyjaśnij jego znaczenie.

A	K	M	P	B	U	R	E	O	W	Z	L	J	S	A	N

HASŁO: _____

- 2 Uzupełnij zdania. Spośród wyrazów i wyrażeń wybierz właściwe i odpowiednio je odmień. Jedno z nich jest niepotrzebne.

mit, Akropol, Troja, nektar, Olimp

- Według greckich wierzeń na szczycie góry _____ swoją siedzibę mieli najważniejsi bogowie.
  - Napojem pitym przez greckich bogów był _____.
  - Wzgórze zwane _____ było ważnym miejscem kultu w starożytnych Atenach.
  - _____ są opowieściami na temat życia bogów oraz wielkich dokonań herosów.
- 3 Podkreśl jedno wyrażenie w każdym nawiasie, tak aby powstały zdania prawdziwe.
- (*Hefajstos* / *Hermes*) był bogiem ognia i patronem kowali.
  - (*Miecz* / *Trójkąb*) stanowił atrybut boga Posejdona.
  - Herosem, który musiał wykonać 12 trudnych zadań, był (*Achilles* / *Herakles*).
  - Wojna trojańska według Homera trwała (*10 lat* / *20 lat*).

- 4** Przeczytaj tekst opisujący miejsce zamieszkane przez greckich bogów. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Siedziby bogów na Olimpie

Pięknie urządził się Zeus na Olimpie. Dzikie zwierzęta nie miały tam wstępu i nigdy wiatr zimny nie niósł tam zadymki śnieżnej. [...] Panowała tam wieczna wiosna. Pod najwyższym szczytem błyszczał pałac Zeusa, cały ze złota i drogich kamieni, a wśród innych wierchów¹ i po wąwozach stały skromniejsze dwory innych bogów. Wszystkie były dziełem Hefajstosa, niezrównanego mistrza wszelkich kunsztów. Wrót Olimpu strzegły hory, dziewczęce boginie pór roku.

¹ Wierchy – szczyty górskie.

Praca z tekstem źródłowym

- a)** Określ, jaka pogoda panowała na Olimpie.

- b)** Napisz, czym zasłynął Hefajstos.

- c)** Zapisz, kto odpowiadał za pilnowanie wejścia prowadzącego do miejsca zamieszkane-
go przez bogów.

- 5** Napisz, w jaki sposób Grecy oddawali cześć bogom.

---

6 Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom. Następnie wykonaj polecenia.

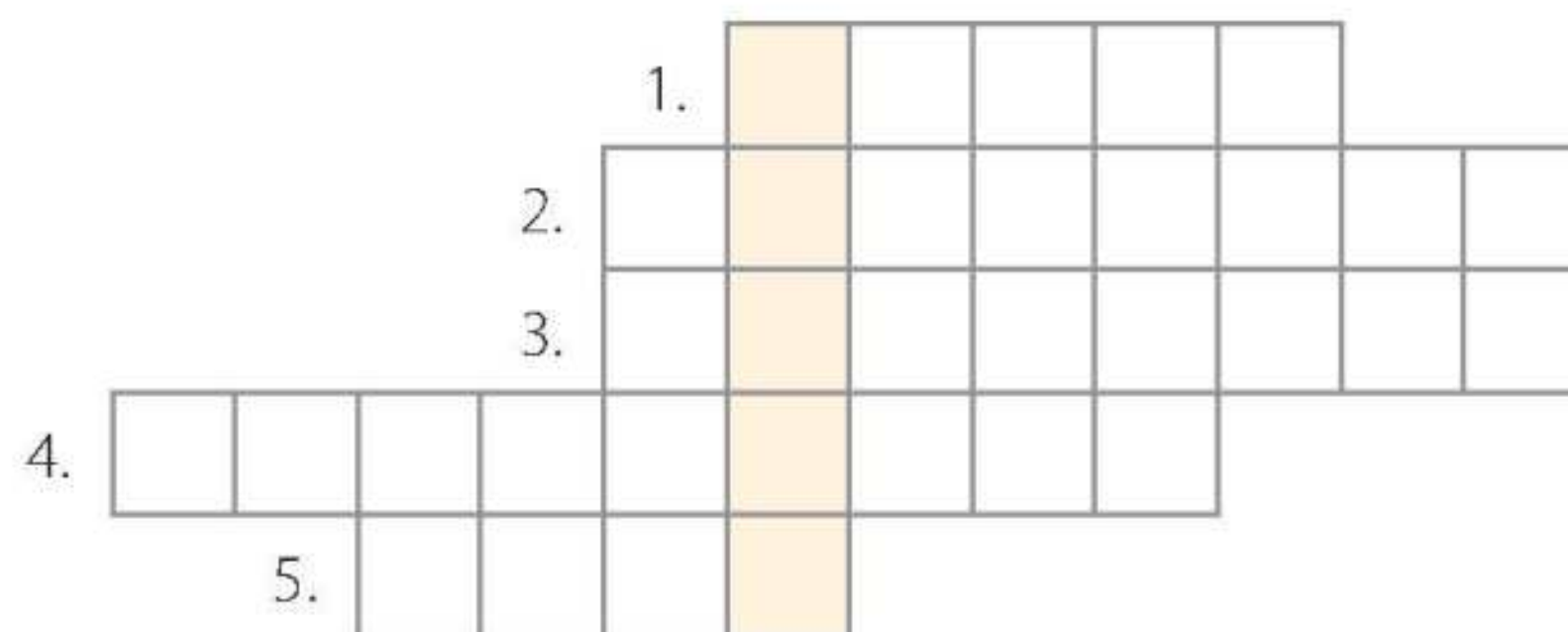

Praca z ilustracją

- Zapisz imiona przedstawionych bóstw greckich.
- Napisz, jaki atrybut posiadała każda z ukazanych postaci.

7 Rozwiąż krzyżówkę. Następnie wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

- Półbóg cechujący się niezwykłą urodą i nadludzką siłą.
- Nazwa największej ateńskiej świątyni poświęconej bogini Atenie.
- Król Itaki, którego powrót do domu trwał 10 lat.
- Wiara w wielu bogów.
- Bóg wojny i męstwa żołnierskiego.

HASŁO: _____

★ **8** Wyjaśnij, co oznacza sformułowanie *pytyjska odpowiedź*.

---

4 Kultura starożytnej Grecji

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5XGHU

Na dobry początek

- 1 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Greckie malarstwo ukazywało jedynie sceny z życia codziennego.	P	F
Najsłynniejszymi rzeźbiarzami starożytnej Grecji byli Fidiasz i Myron.	P	F
Posąg Zeusa w Olimpii był uważany za jeden z siedmiu cudów świata starożytnego.	P	F
Rzeźba <i>Dyskobol</i> to dzieło stworzone przez Hipokratesa.	P	F

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej ilustracji. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Odpowiedz, czym zajmowała się przedstawiona postać w starożytnej Grecji.

- b) Napisz, jak nazywa się rodzaj obuwia, które nosi ukazana postać.

- 3 Przyporządkuj każdej dziedzinie dwie postacie z nią związane. Wybierz spośród propozycji podanych w ramce.

Pitagoras, Platon, Sofokles, Arystoteles, Tales z Miletu, Ajschylos

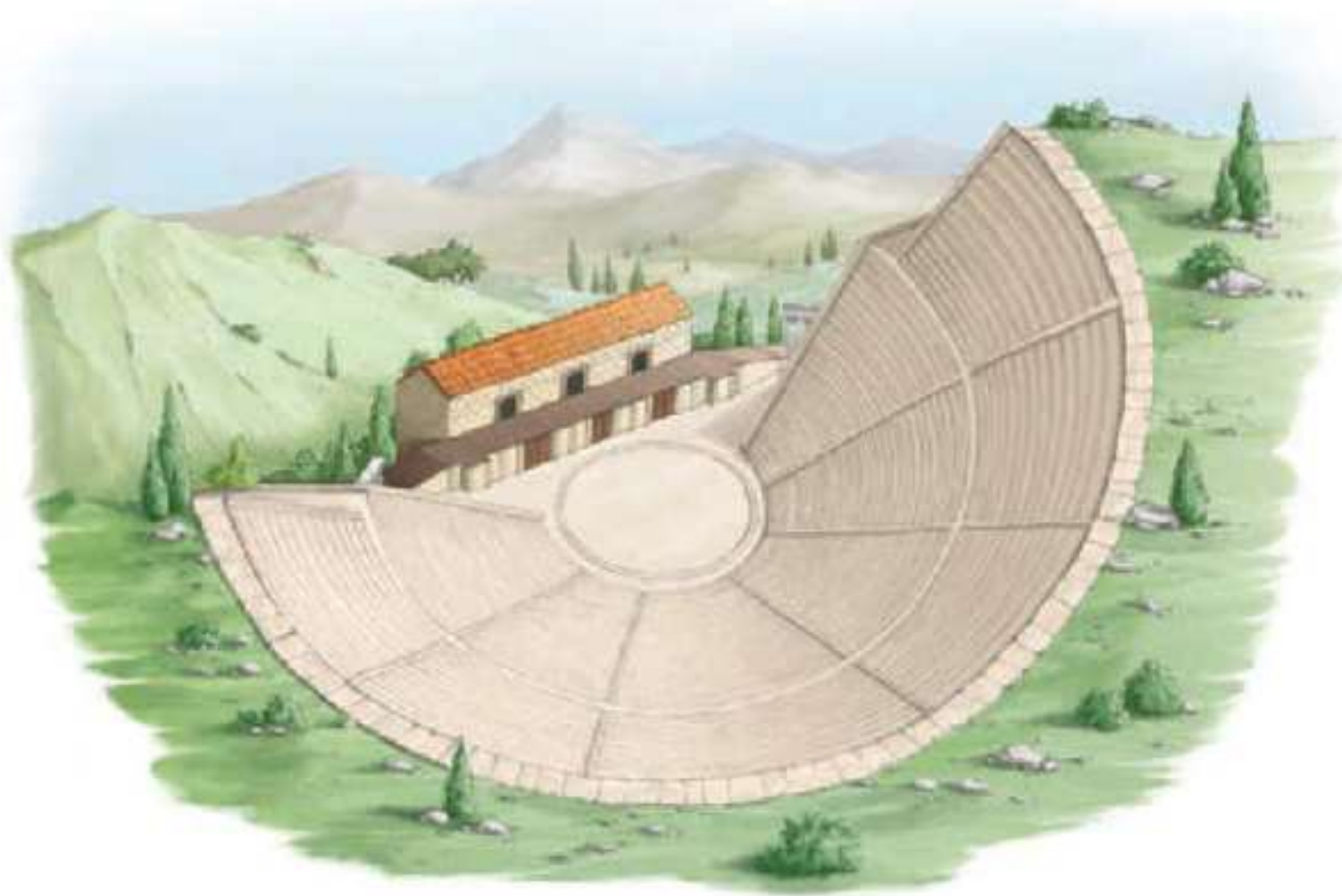
- Teatr –

- Filozofia –

- Matematyka –

- 4 Połącz nazwy podanych elementów z odpowiednimi częściami ukazanego na ilustracji amfiteatru greckiego.

- widownia
- scena
- miejsce dla chóru

- 5 Przeczytaj tekst opisujący sposób wzmacniania dźwięku podczas przedstawienia teatralnego. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Metoda na wzmacnianie dźwięku podczas przedstawienia teatralnego

Należy również uważać, żeby wybrane miejsca nie były głuche, lecz by głos mógł się rozchodzić wyraźnie i czysto. [...] Na podstawie tych spostrzeżeń [...], należy sporządzić naczynia miedziane proporcjonalnie do rozmiarów teatru, tak by przy uderzeniu mogły wydawać dźwięk. Następnie należy je ustawić w małych komorach, umieszczając je według praw muzycznych między rzędami siedzeń [...]. Przy takim układzie głos, rozchodząc się ze sceny jakby z punktu centralnego, krążąc wokoło i uderzając o wklęsłości poszczególnych naczyń, zwiększy swe natężenie i wywoła brzmienie zgodne. [...] Zgodnie brzmiące są te miejsca, w których głos wzmocniony od dołu, wznosząc się i nabierając mocy, dociera do uszu wyraźnie.

Praca z tekstem źródłowym

- a) Wyjaśnij, co sprawiało, że głos był dobrze słyszany.

- b) Napisz, czym charakteryzował się dźwięk uzyskiwany w greckich amfiteatrach.

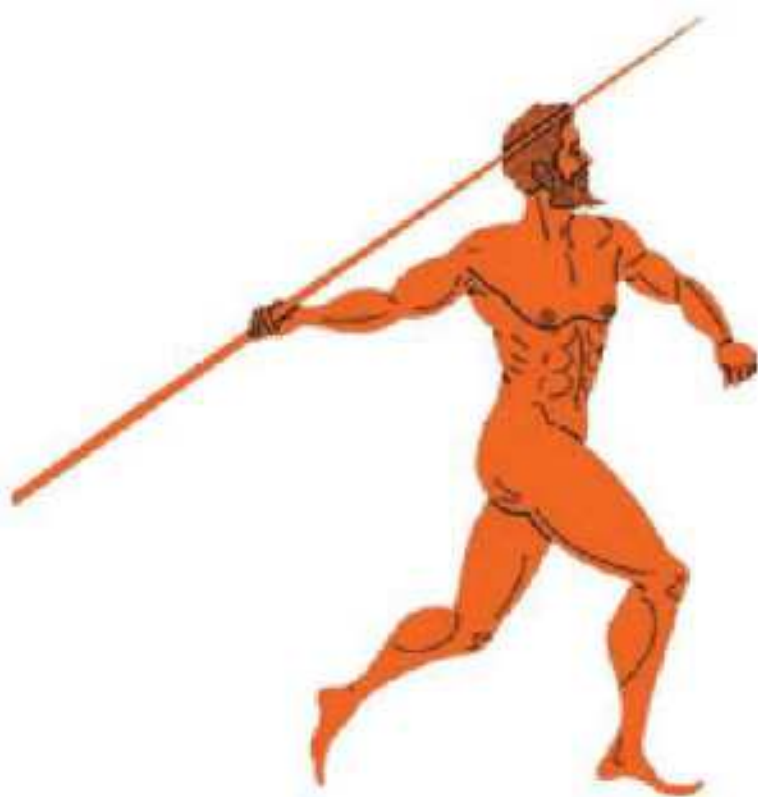

---

6 Połącz każde pojęcie z właściwym wyjaśnieniem. Jedno z nich jest niepotrzebne.

filozofia •	• przedstawienie teatralne o poważnej tematyce
Wielkie Dionizje •	• zawody sportowe odbywające się co cztery lata
tragedia •	• nauka zajmująca się rozważaniem na temat budowy świata i celu ludzkiego życia
igrzyska •	• sztuka teatralna o charakterze żartobliwym
	• uroczystości religijne ku czci greckiego boga wina

7 Zapisz nazwy dyscyplin sportowych, które w starożytności wchodziły w skład pięcioboju olimpijskiego.

★ **8** Wyjaśnij, jaką rolę odgrywały gimnazjony w starożytnych miastach greckich.

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z encyklopedii lub słownika języka polskiego.

5 Imperium Aleksandra Wielkiego

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H59CZF

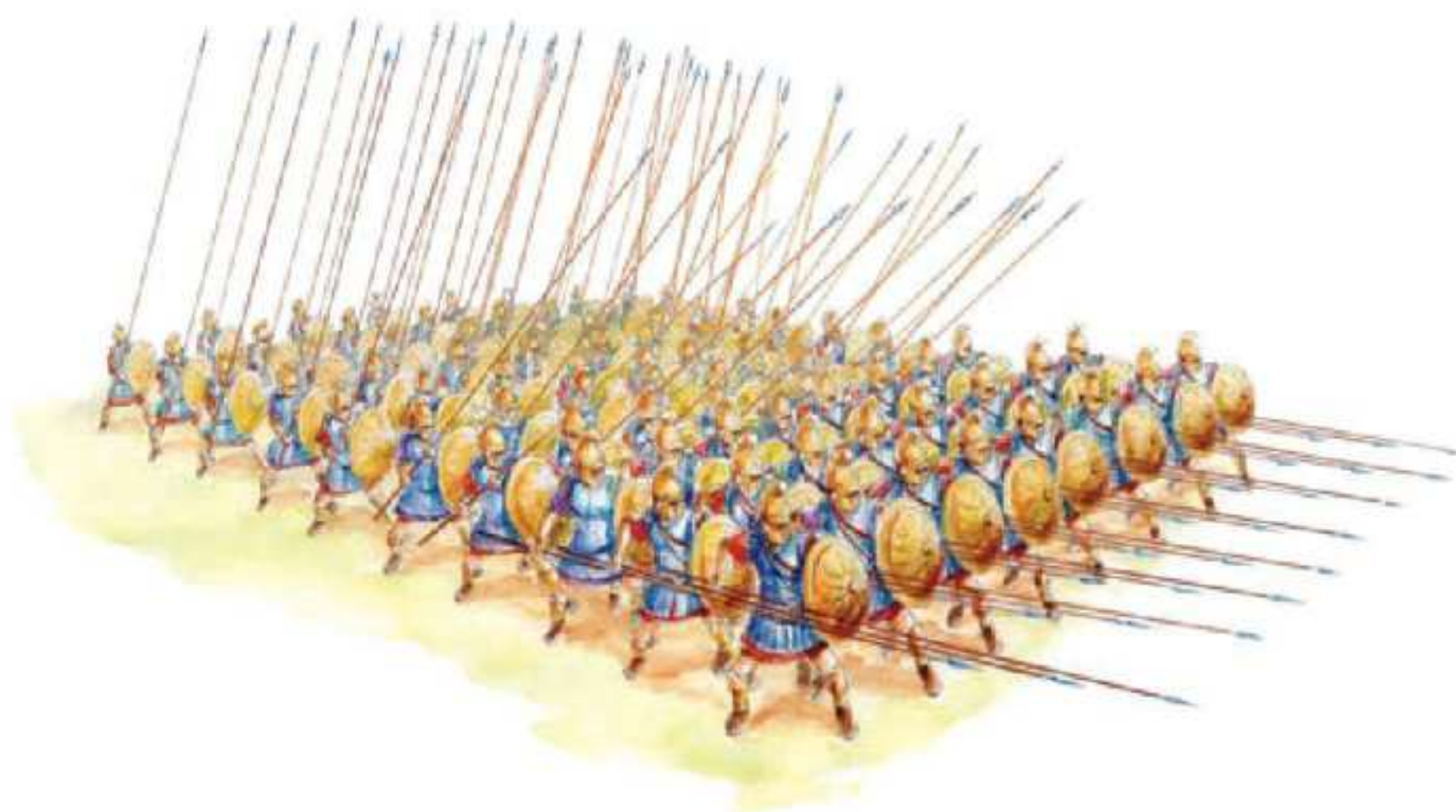
Na dobry początek

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.
Aleksander Wielki rozpoczął wojnę przeciwko Persji w
☐ A VI wieku p.n.e.   ☐ B V wieku p.n.e.   ☐ C IV wieku p.n.e.   ☐ D III wieku p.n.e.
- 2 Wykreśl z poziomych rzędów diagramu nazwy trzech miejsc bitew stoczonych pomiędzy wojskami Aleksandra Wielkiego a siłami perskimi. Następnie zapisz je w wyznaczonym miejscu.

D	A	K	O	U	W	N	I	S	S	O	S	T	E
K	L	B	G	R	A	N	I	K	S	Y	R	W	A
B	U	G	A	U	G	A	M	E	L	A	I	E	W

HASŁA: _____

- 3 Przyjrzyj się zamieszczonej ilustracji. Następnie wykonaj na polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Napisz, jaka formacja wojskowa została ukazana na ilustracji.

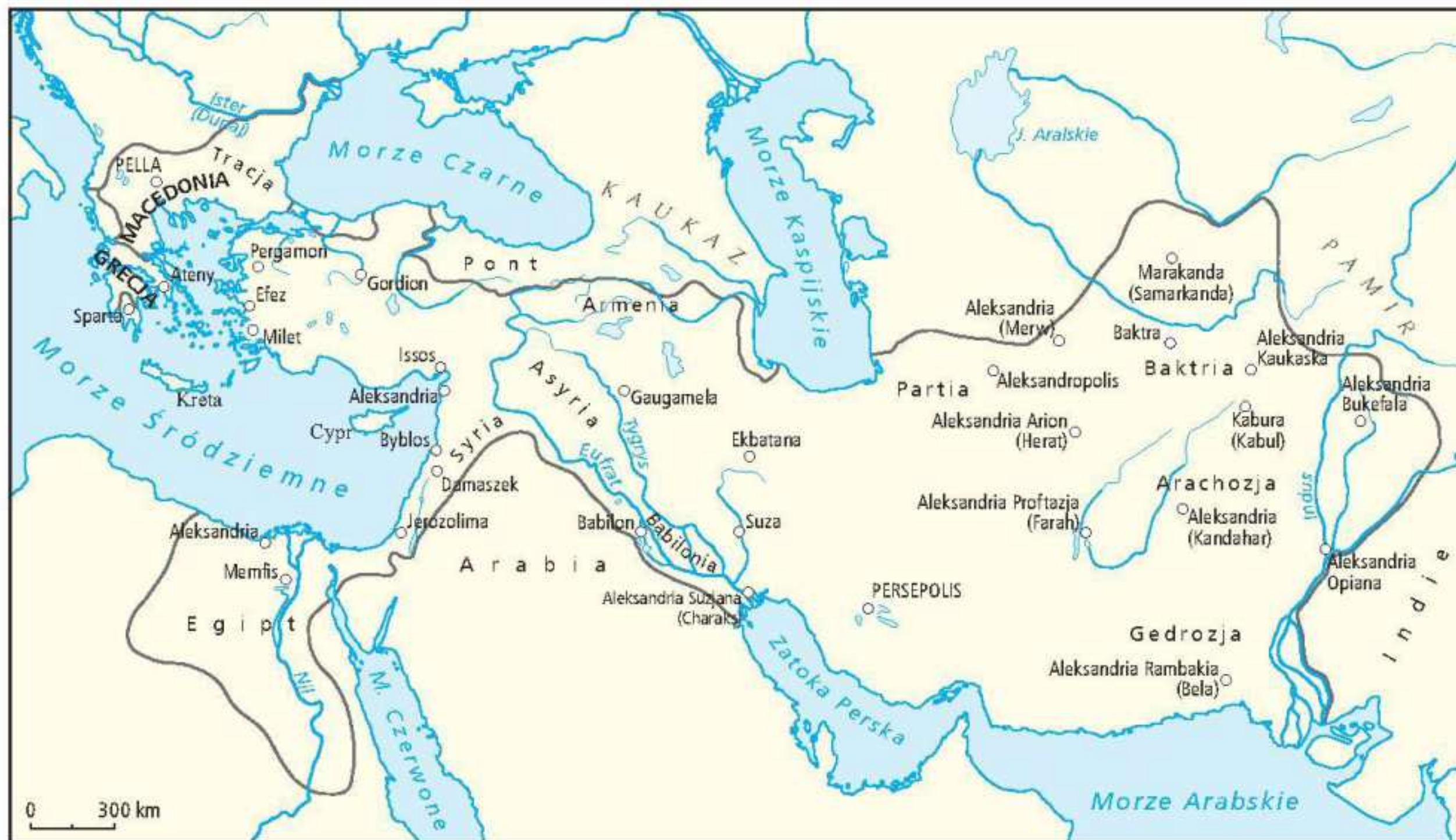
- b) Wyjaśnij, co decydowało o przewadze przedstawionych żołnierzy nad przeciwnikiem podczas bitwy.

- 4** Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej imperium Aleksandra Wielkiego. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a)** Podaj nazwy kontynentów, na których znajdowało się imperium Aleksandra Wielkiego.

- b)** Podkreśl dowolnym kolorem nazwy miast założonych przez władcę Macedonii.

- c)** Zapisz nazwy trzech dowolnych rzek znajdujących się na terenie imperium Aleksandra Wielkiego.

- 5** Oblicz, ile lat żył Aleksander Wielki, który urodził się w 356 roku p.n.e., a zmarł w 323 roku p.n.e.

- 6** Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Po bitwie pod Issos Aleksander Wielki wrócił ze swoim wojskiem do Grecji.	P	F
Słynna Biblioteka Aleksandryjska powstała na kontynencie azjatyckim.	P	F
Skutkiem podbojów Aleksandra Wielkiego było powstanie kultury hellenistycznej.	P	F

TAJEMNICE

Jak wyglądała latarnia morska na Faros?

- 1 Połącz ilustrację latarni morskiej na Faros z określeniami dotyczącymi tego cudu świata starożytnego.

- budowla, która powstała w III wieku p.n.e.
- miejsce, w którym czczono grecką boginię
- obiekt wzniesiony na terenie Europy
- budowla zaprojektowana przez Sostratosa
- jedyny cud starożytnego świata, który przetrwał do dzisiejszych czasów
- miejsce, w którym znajdowało się ogromne zwierciadło

- 2 Wyjaśnij, jaką rolę odgrywała latarnia morska na Faros.

- 3 Zapisz pod ilustracjami nazwy cudów świata starożytnego.

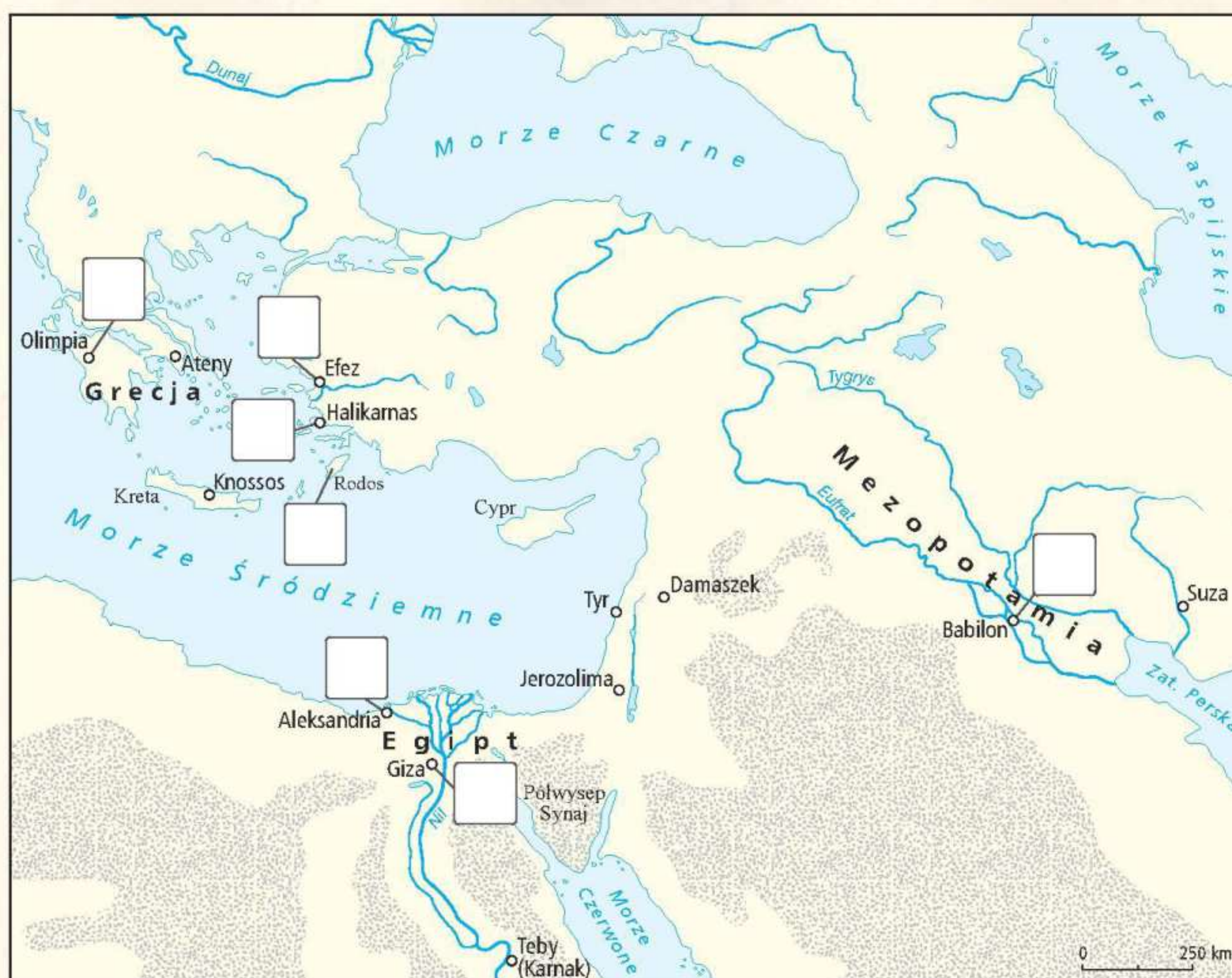

SPRZED WIEKÓW

- 4 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej miejsca powstania siedmiu cudów świata starożytnego. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a) Zapisz w siedmiu kwadratach na mapie właściwe litery odpowiadające poszczególnym cudom świata starożytnego.

☐ A Świątynia Artemidy w Efezie	☐ E Wiszące ogrody Semiramidy w Babilonie
☐ B Latarnia morska na Faros	☐ F Mauzoleum w Halikarnasie
☐ C Posąg Zeusa w Olimpii	☐ G Kolos Rodyjski
☐ D Ateński Partenon	☐ H Piramidy w Gizie

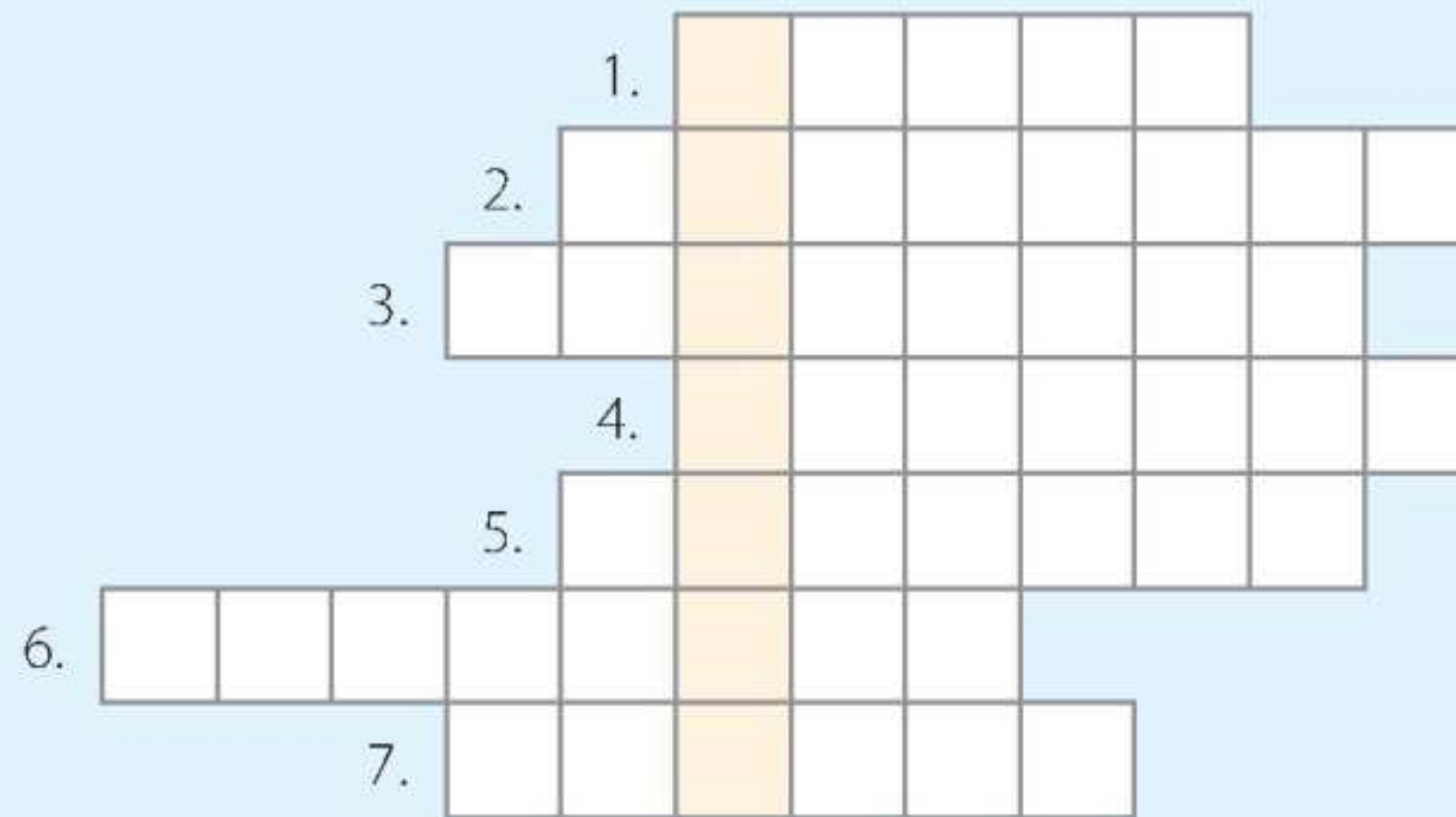
- b) Zapisz nazwę kontynentu, na którym znajdowało się najwięcej obiektów zaliczanych do siedmiu cudów świata starożytnego.

Podsumowanie rozdziału II

Sprawdź, czy potrafisz

- 1 Rozwiąż krzyżówkę. Następnie wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. Poeta, któremu przypisuje się autorstwo *Iliady* i *Odysei*.
2. Wybitny polityk i wódz ateński żyjący w V wieku p.n.e.
3. Wyspa, w której pobliżu rozegrała się bitwa morska pomiędzy Grekami i Persami.
4. Kraina, w której znajdowała się starożytna Sparta.
5. Miejscowość, w której pobliżu Ateńczycy odnieśli zwycięstwo nad Persami w 490 roku p.n.e.
6. Według wierzeń starożytnych Greków – władca mórz.
7. Rozmowa dwóch osób.

HASŁO: _____

- 2 Uporządkuj podane wydarzenia w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w wyznaczone miejsca cyfry od 1 do 4.

- _____ bitwa pod Termopilami
- _____ śmierć Aleksandra Wielkiego
- _____ pierwsze starożytne igrzyska olimpijskie
- _____ bitwa pod Issos

- 3 Wyjaśnij, czym różni się komedia od tragedii.

- 4 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Agora stanowiła centrum starożytnego greckiego miasta.	P	F
Według greckich wierzeń najważniejsi bogowie mieszkali na szczycie góry Olimp.	P	F
Atena była boginią opiekującą się małżeństwami.	P	F
Kultura hellenistyczna jest połączeniem kultury greckiej i krajów Wschodu.	P	F
Sofokles zasłynął jako jeden z odkrywców reguł matematycznych.	P	F

- 5 Napisz, których postaci historycznych dotyczą poszczególne opisy.

Słynny grecki rzeźbiarz będący twórcą wielu wspaniałych dzieł. Najważniejsze z nich to posąg Zeusa w Olimpii oraz rzeźba Ateny na ateńskim Akropolu.

Wybitny grecki filozof żyjący w V wieku p.n.e. Głosił pogląd, że człowiek, chcąc dobrze żyć, powinien dążyć do zdobywania wiedzy.

Grecki lekarz, który słynął z tego, że przed wybraniem właściwej metody leczenia pacjenta najpierw oceniał jego stan. Został uznany za twórcę współczesnej medycyny.

- 6 Połącz każde pojęcie z właściwym wyjaśnieniem. Jedno z nich jest niepotrzebne.

danina •	• czteroletni okres między kolejnymi igrzyskami
sojusz •	• samodzielne greckie miasto-państwo
polis •	• obowiązkowa opłata na rzecz władcy
olimpiada •	• miejsce przeznaczone do wystawiania sztuk teatralnych
	• umowa zawarta pomiędzy państwami w celu współdziałania w określonej sprawie

- 7 Wyjaśnij, dlaczego Aleksandrowi Macedońskiemu nadano przydomek „Wielki”.

III. Starożytny Rzym

1 Ustrój starożytnego Rzymu

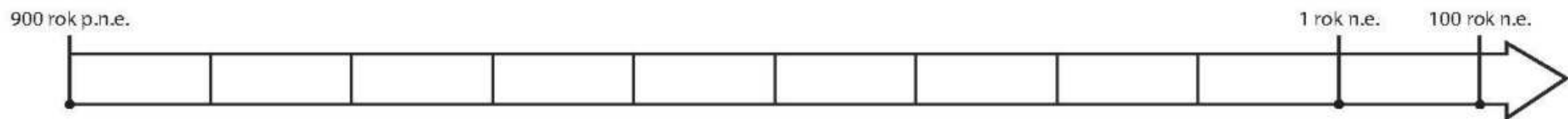

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5BN2K

Na dobry początek

- 1 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a) Zaznacz na osi czasu datę założenia Rzymu.
- b) Napisz, w którym wieku powstał Rzym.

- ★ 2 Oblicz, ile lat temu został założony Rzym.

- 3 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Rzym powstał nad rzeką

☐ A Pad.

☐ B Tyber.

☐ C Nil.

☐ D Dunaj.

- 4 Uporządkuj wydarzenia z legendy o założeniu Rzymu w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w wolne miejsca cyfry od 1 do 6.

- _____ zabicie Remusa przez brata
- _____ wrzucenie kosza z braćmi do Tybru
- _____ przygarnięcie chłopców przez pasterza
- _____ pozbawienie tronu dziadka Romulusa i Remusa
- _____ przywrócenie tronu dziadkowi Romulusa i Remusa
- _____ odnalezienie Romulusa i Remusa przez wilczycę

- 5 Uzupełnij tabelę zawierającą informacje o formach ustroju starożytnego Rzymu.

Nazwa ustroju	królestwo		cesarstwo
Kto sprawował władzę?		mężczyźni, wolni obywatele Rzymu	

- 6 Napisz, którego urzędu w republice rzymskiej dotyczy każdy z opisów.

Byli najwyższymi urzędnikami państwowymi. Zwoływali obrady senatu, a w czasie wojny stali na czele armii.

Bronili praw plebejuszy. Mieli prawo kontrolować urzędników i sprzeciwiać się wprowadzaniu przepisów niekorzystnych dla uboższej części społeczeństwa.

Powoływano go na pół roku w sytuacji zagrożenia państwa.

- 7 Napisz, jakie były uprawnienia podanych zgromadzeń.

• senat –

• zgromadzenie ludowe –

- 8 Wyjaśnij, co było powodem konfliktu między plebejuszami a patrycjuszami w republice rzymskiej.

- 9 Przeczytaj fragment tekstu rzymskiego historyka Kasjusza Diona.

Tekst źródłowy

Ustrój Rzymu w I wieku p.n.e.

Cała władza ludu i senatu przeszła na Augusta i od niego zaczyna się jedynowładztwo. [...] Wprawdzie sam tytuł jedynowładcy był tak dalece znienawidzony przez Rzymian, że nie nazywali oni swych cesarzy ani dyktatorami, ani królami, ani w podobny sposób, jednak nie ma powodu, by nie można było mówić, iż panowała u nich monarchia, ponieważ w ich rękach spoczywała najwyższa władza.

Praca z tekstem źródłowym

- a) Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Zamieszczony tekst opisuje powstanie

- ☐ A miasta Rzym. ☐ C republiki rzymskiej.
☐ B królestwa rzymskiego. ☐ D cesarstwa rzymskiego.

- b) Wyjaśnij, jaki był stosunek Rzymian do tytułu królewskiego.

- 10 Napisz obok każdej z fotografii, kim była i z czego zasłynęła przedstawiona na niej postać.

Gajusz Juliusz Cezar

Oktawian August

- ★ 11 Korzystając z dostępnych źródeł, ustal, jakie pokrewieństwo łączyło Gajusza Juliusza Cezara i Oktawiana Augusta.

---

2 Imperium Rzymskie

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H51UWW

Na dobry początek

1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

W III i II wieku p.n.e. Rzymianie stoczyli trzy wojny z

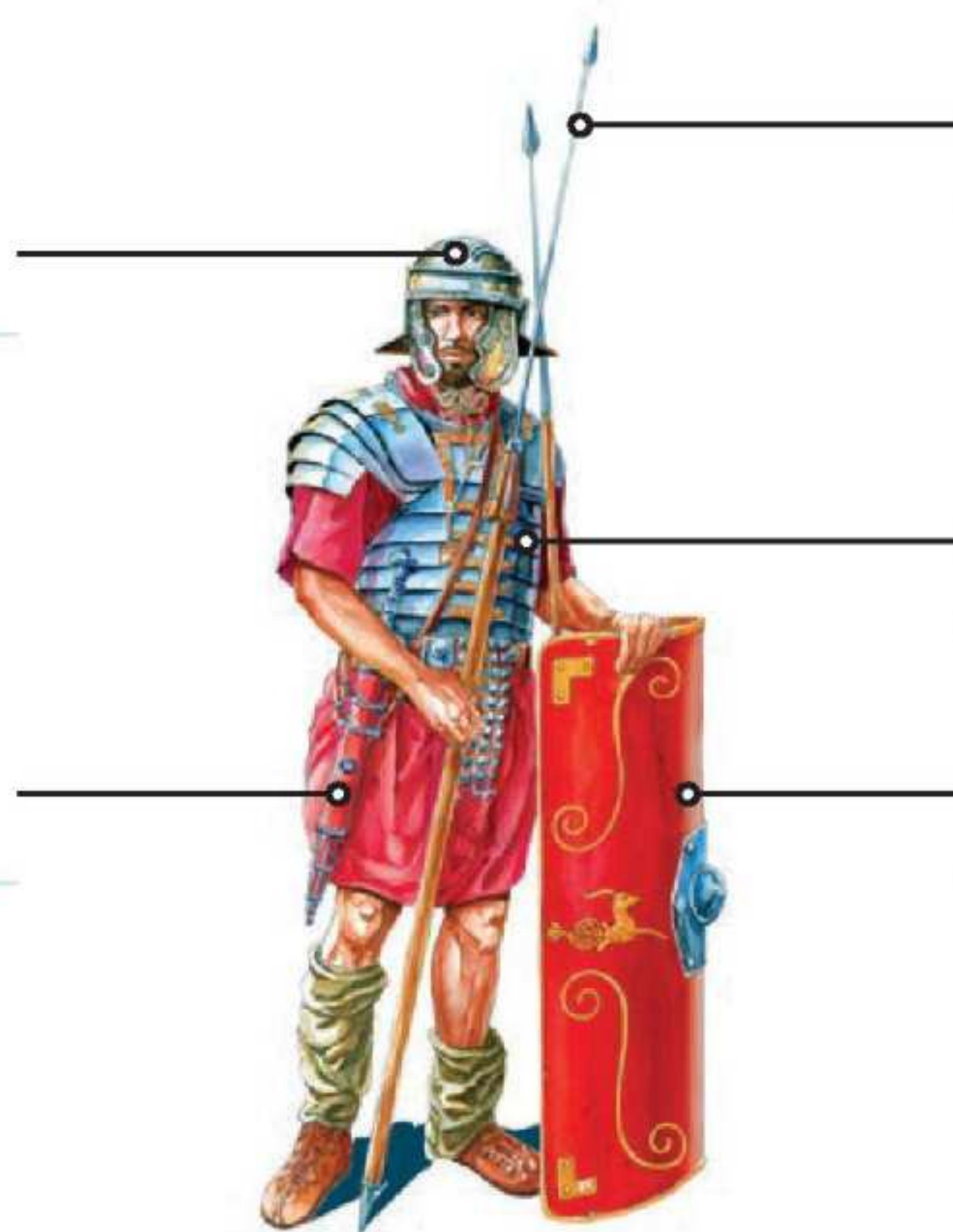
- ☐ A Ateńczykami.   ☐ B Gallami.   ☐ C Kartagińczykami.   ☐ D Spartanami.

2 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Rzymianie w wyniku podbojów stworzyli imperium, czyli wielkie i silne państwo.	P	F
Ludność podbitych przez Rzymian prowincji musiała płacić podatki na rzecz państwa.	P	F
Romanizacja polegała na przejmowaniu przez Rzymian kultury i obyczajów podbitych ludów.	P	F
<i>Pax Romana</i> to okres największych podbojów dokonywanych przez Rzymian.	P	F

3 Podpisz poszczególne elementy wyposażenia legionisty, wykorzystując wyrazy z ramki.

oszczep, tarcza, miecz, hełm, pancerz

- 4** Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej Imperium Rzymskie. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- Otocz kółkiem Półwysep Apeniński.
- Odszukaj i podkreśl nazwy Rzymu i Konstantynopola.
- Zamaluj czerwonym kolorem obszar Imperium Rzymskiego w II wieku n.e.
- Napisz, dlaczego Morze Śródziemne bywa nazywane morzem wewnętrznym Imperium Rzymskiego.

Dobra rada

Zwróć uwagę na zasięg cesarstwa rzymskiego w II wieku n.e.

- 5** Wypisz trzy przyczyny podziału cesarstwa rzymskiego.

- _____
- _____
- _____

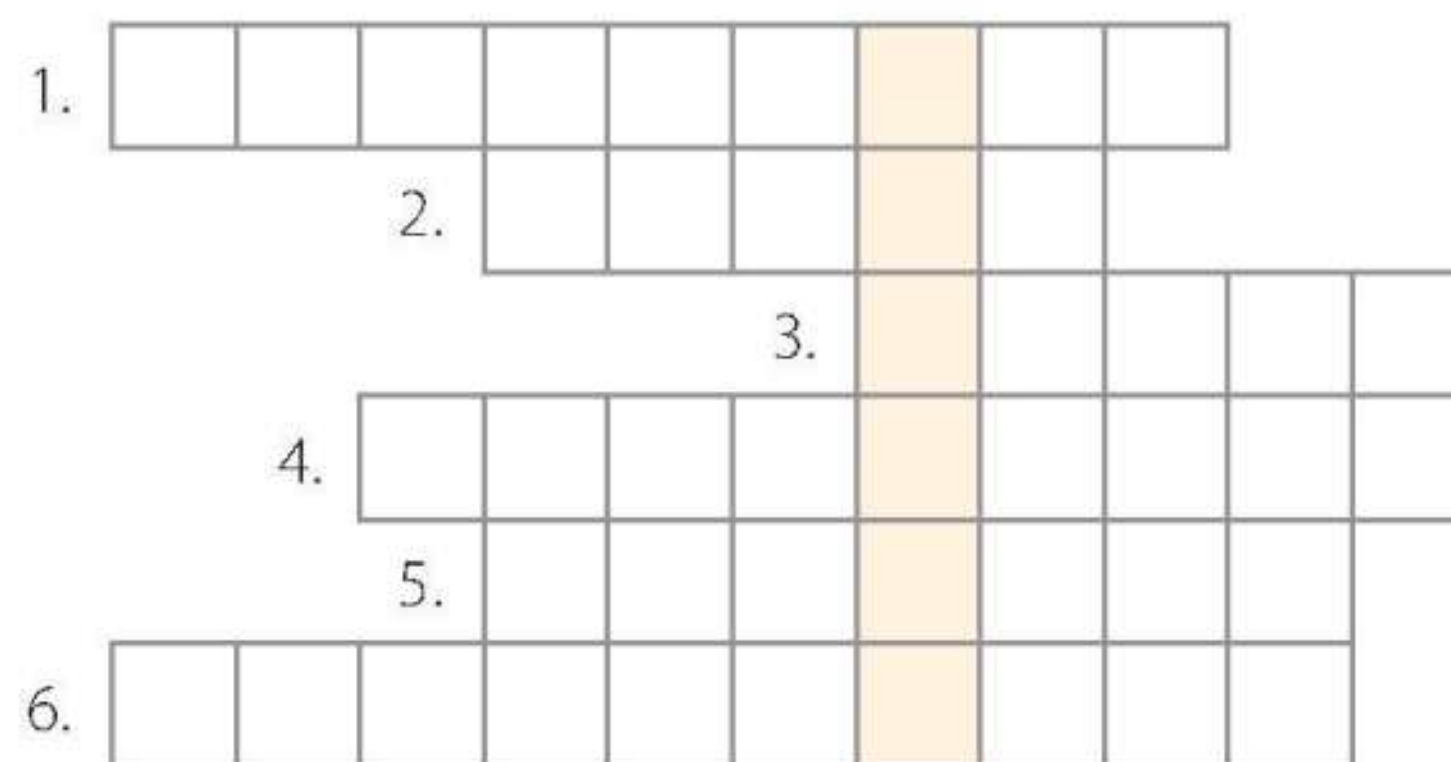
6 Uzupełnij tekst.

W 395 roku Imperium Rzymskie podzielono na cesarstwo _____
ze stolicą w Rzymie i wschodniorzymskie ze stolicą w _____.

7 Napisz, kiedy i z jakich powodów upadło cesarstwo zachodniorzymskie. Skorzystaj z zamieszczonej ilustracji.

8 Rozwiąż krzyżówkę. Następnie wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. Machina oblężnicza wykorzystywana do niszczenia murów szturmowanych miast.
2. Umocnienia wznoszone przez Rzymian na granicy państwa.
3. Obszar dzisiejszej Francji, w przeszłości stanowiący jedną z prowincji Imperium Rzymskiego.
4. Terytorium podbite przez Rzymian i przyłączone do ich państwa.
5. Lud koczowniczy, który w IV wieku najechał Europę, przyczyniając się do upadku cesarstwa rzymskiego.
6. Imię cesarza rzymskiego, założyciela późniejszej stolicy cesarstwa wschodniorzymskiego.

HASŁO: _____

★ **9** Wyjaśnij, w jakim celu Rzymianie wybudowali wał Hadriana.

---

3 Życie w Wiecznym Mieście

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5Z4G2

Na dobry początek

1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Rzymianie nazywali stolicę swojego państwa Wiecznym Miastem, ponieważ

- ☐ A mieszkało w nim wielu ludzi. ☐ C wierzyli, że będzie trwało wiecznie.
☐ B uważali, że istniało ono od zawsze. ☐ D było największe na całym świecie.

2 Przyjrzyj się zamieszczonej ilustracji. Następnie odpowiedz na pytania.

Praca z ilustracją

a) Jak nazywa się centralny plac starożytnego Rzymu przedstawiony na ilustracji?

b) Dlaczego to miejsce było ważne dla mieszkańców Rzymu?

3 Zdecyduj, czy podane zdania dotyczą warunków życia patrycjuszy, czy plebejuszy. Połącz każde z nich z odpowiednim hasłem. Zwróć uwagę, że niektóre informacje dotyczą obu grup społecznych.

patrycjusze •
plebejusze •

- Mieszkali w luksusowych willach.
- Do ich ulubionych rozrywek należały igrzyska organizowane w amfiteatrach.
- W ich domach służyli niewolnicy.
- Mieszkali w małych mieszkaniach, zwykle pozbawionych ogrzewania.
- Ucztowali, jedząc wykwintne potrawy i podziwiając występy tancerzy.

- 4** Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom przedstawiającym mieszkańców starożytnego Rzymu. Następnie wykonaj polecenia.

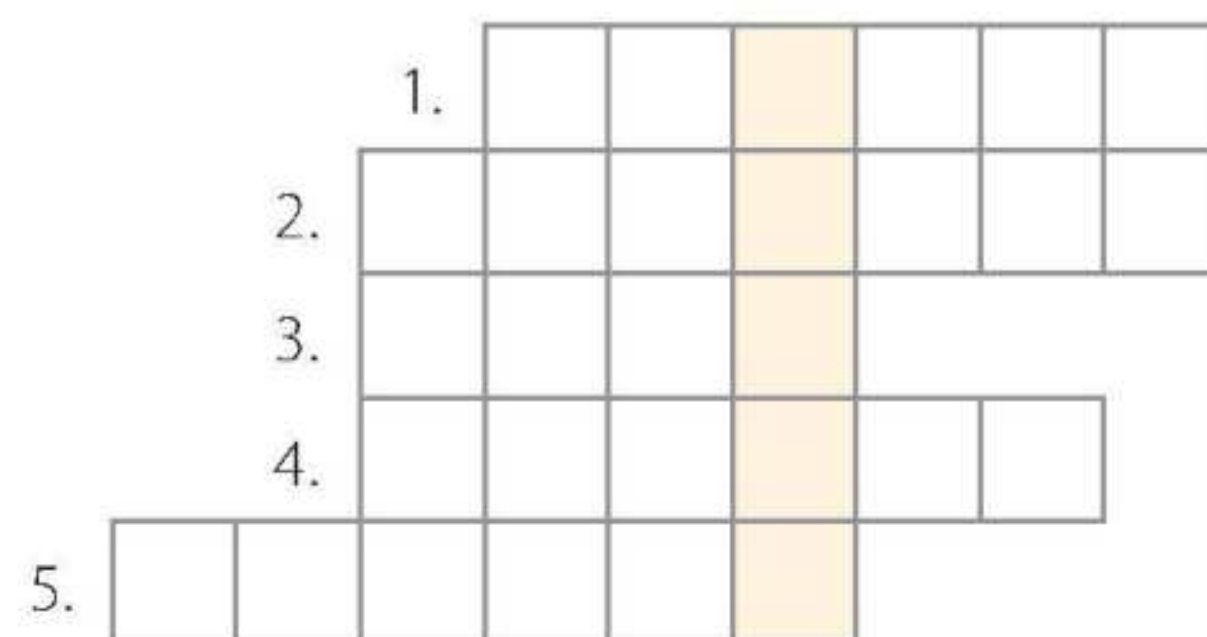

Praca z ilustracją

- a)** Zapisz pod każdą ilustracją właściwą nazwę grupy społecznej.
b) Napisz, czym zajmowali się poszczególni mieszkańcy Rzymu.

- 5** Rozwiąż krzyżówkę, której bohaterami są rzymscy bogowie. Następnie wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. Najwyższy bóg, władca nieba i ziemi.
 2. Bogini sztuki, rzemiosła i mądrości.
 3. Rzymski bóg wojny.
 4. Władca mórz przedstawiany na wzór greckiego Posejdona.
 5. Opiekunka małżeństw utożsamiana z grecką Herą.

HASŁO: _____

4 Dokonania starożytnych Rzymian

Obejrzyj film

docwiczenia.pl
Kod: H5ND8M

Na dobry początek

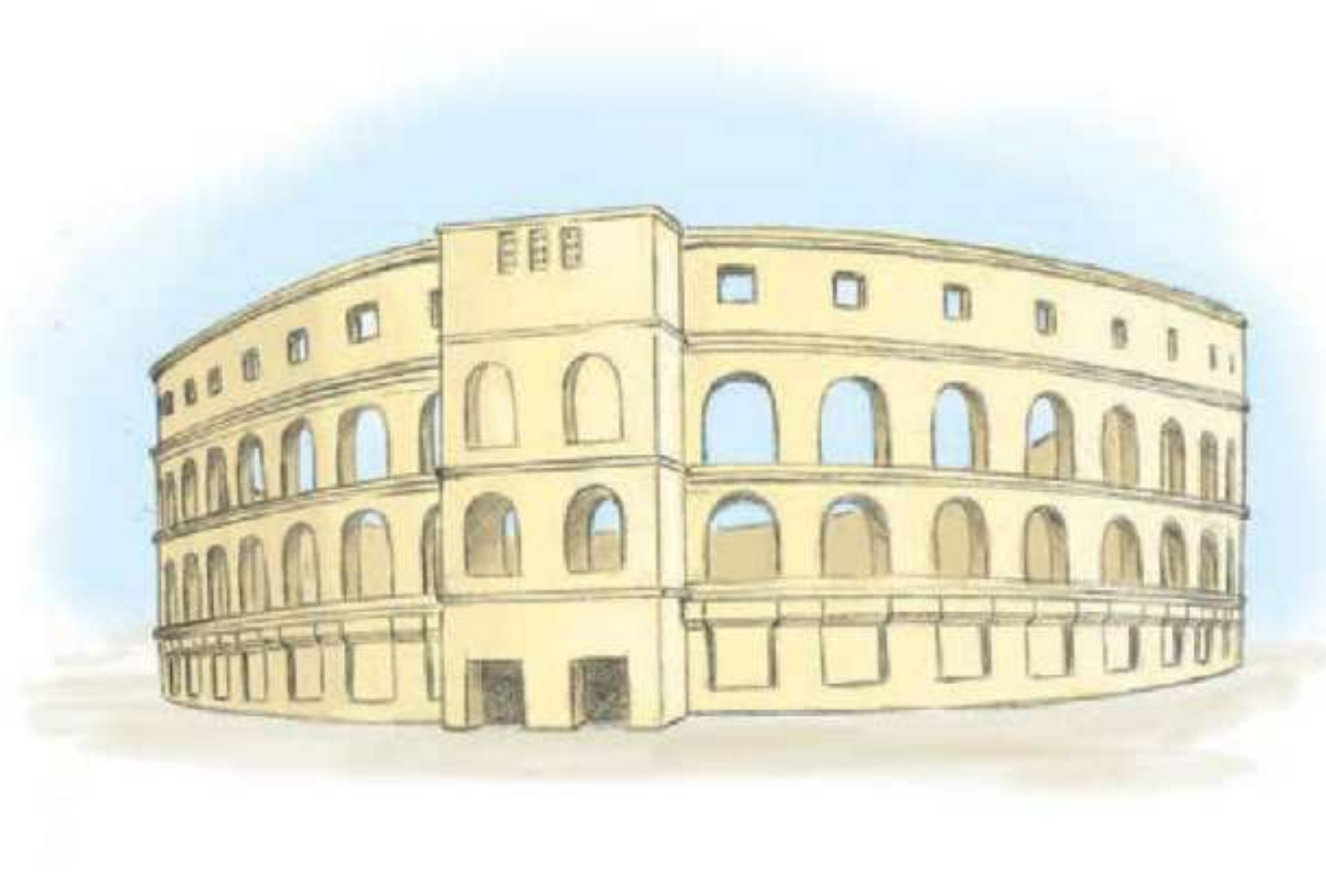
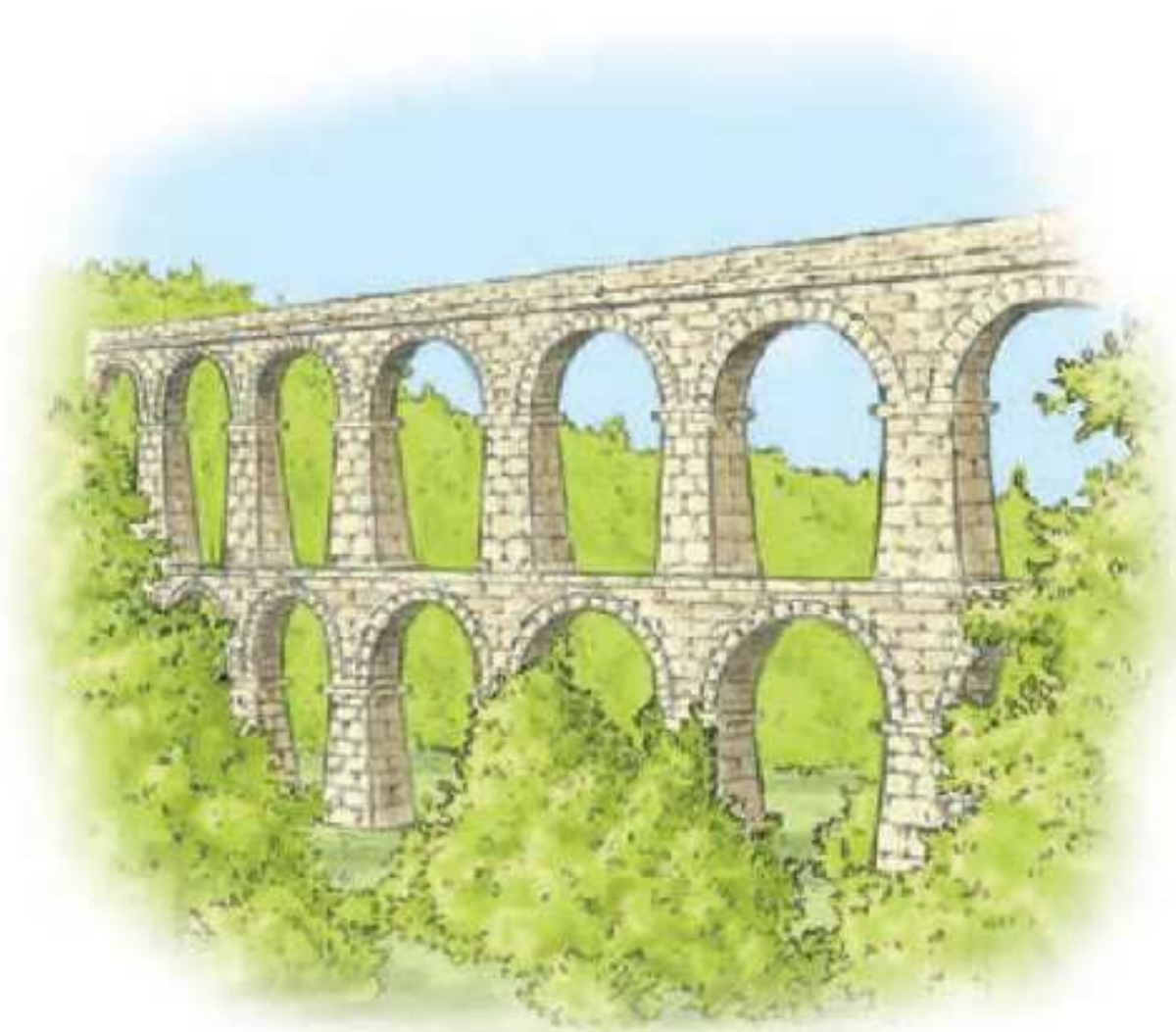
- 1 Odszukaj w zamieszczonym diagramie słowa tworzące znane powiedzenie z czasów starożytnego Rzymu. Zapisz je poniżej i wyjaśnij jego znaczenie.

A	W	S	Z	Y	S	T	K	I	E	D	T
F	I	D	R	O	G	I	K	O	M	Ż	P
P	R	O	W	A	D	Z	Ą	C	B	H	Ł
M	D	O	W	U	R	Z	Y	M	U	S	J

HASŁO: _____

_____

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom. Następnie wykonaj polecenia.

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Praca z ilustracją

- a) Zapisz pod każdą ilustracją, jaki rodzaj budowli został na niej przedstawiony.
- b) Napisz, jakie funkcje w państwie rzymskim pełniły przedstawione obiekty.

- 3 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Największy wpływ na kulturę Rzymian miały dokonania starożytnych Egipcjan.	P	F
<i>Eneida</i> to największe dzieło rzymskiego poety Horacego.	P	F
Bohaterem <i>Eneidy</i> jest Eneasze – uciekinier spod Troi.	P	F
Językiem Rzymian była łacina, która dała początek językom romańskim.	P	F
Ody to wierszowane utwory dotyczące jedynie tematyki religijnej.	P	F

- 4 Napisz, do jakich miejsc powinni udać się mieszkańcy starożytnego Rzymu w każdej z podanych sytuacji. Uzupełnij zdania.

Chciałbym obejrzeć wyścigi rydwanów
w największym cyrku w Rzymie.

Obiekt, do którego powinien udać się Gajusz, to _____.

Chcę złożyć ofiary wszystkim
rzymskim bogom.

Julia powinna udać się do _____.

- 5 Wyjaśnij, dlaczego sieć utwardzonych dróg była ważna dla poszczególnych grup społeczeństwa rzymskiego.

• kupcy – _____

_____

• wojsko – _____

_____

• władcy Rzymu – _____

_____

- 6 Napisz, w jakim celu Rzymianie wznosili łuki triumfalne. Skorzystaj z zamieszczonej ilustracji.

- 7 Wyjaśnij, dlaczego najstarszy zbiór praw rzymskich – Prawo XII tablic, został wystawiony na tablicach na rzymskim forum.

- ★ 8 Napisz, do jakich starożytnych budowli nawiązują budynki przedstawione na fotografiach.

XVI wiek

XIX wiek

XXI wiek

---

5 Początki chrześcijaństwa

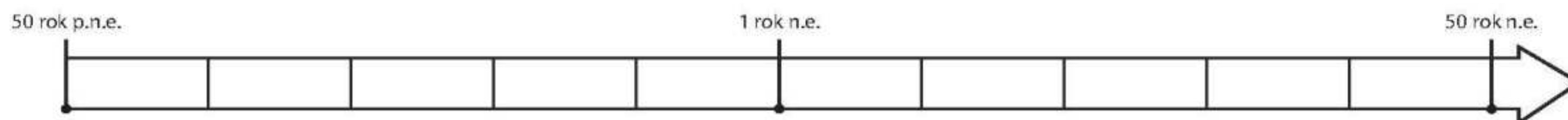

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5Y1LZ

Na dobry początek

1 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- Oznacz rok, w którym narodził się Jezus z Nazaretu.
- Zamaluj na osi okres jego życia.
- Napisz, w którym wieku przyszedł na świat.

2 Połącz każdą nazwę geograficzną z właściwym opisem. Jeden z nich jest niepotrzebny.

Betlejem •	• Kraina zamieszkiwana przez Żydów, w której narodziło się chrześcijaństwo.
Palestyna •	• Miejscowość, w której narodził się Jezus.
Jerozolima •	• Miasto, którego biskupi noszą tytuł papieża.
Tars •	• Miejscowość, z której pochodził święty Paweł.
	• Miasto, gdzie pojmano i ukrzyżowano Jezusa.

3 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Biblia zwana Pismem Świętym to święta księga chrześcijan, która składa się ze Starego i z Nowego Testamentu.	P	F
Stary Testament opisuje dzieje narodu żydowskiego, a Nowy Testament opowiada o życiu i działalności Jezusa oraz jego uczniów.	P	F
Pierwszym biskupem Rzymu był święty Paweł.	P	F
Chrześcijaństwo rozprzestrzeniło się dzięki działalności uczniów Jezusa zwanych apostołami.	P	F
Święty Piotr początkowo prześladował chrześcijan.	P	F

- 4** Przyjrzyj się zamieszczonej mapie. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- Otocz ramką nazwę miasta, w którym w 313 roku wydano edykt zezwalający na wyznawanie chrześcijaństwa w cesarstwie rzymskim.
- Wpisz w ramkę właściwą nazwę morza.
- Nadaj mapie tytuł i wpisz go w ramkę w prawym górnym rogu.
- ★ d) Podkreśl nazwę miasta, w którym męczeńską śmierć poniósł święty Piotr.

- 5** Uzupełnij tekst.

Żydzi, w odróżnieniu od Rzymian, którzy wyznawali wielobóstwo, wierzyli tylko w _____ boga. Żydzi oczekiwali przyjścia _____, który uwolni ich od rzymskiego panowania i przywróci potężne królestwo Izraela. Część z nich uznała, że jest nim _____. Tak narodziła się religia nazwana _____.

- 6** Podkreśl zdania, które charakteryzują nauki Jezusa z Nazaretu.
- Chrześcijanie powinni kochać nawet nieprzyjaciół.
  - Żydzi powinni zrzucić rzymskie panowanie.
  - Wszyscy ludzie są równi wobec Boga.
  - Bóg oczekuje od ludzi licznych ofiar.
  - Na zbawienie zasługują chrześcijanie, którzy kochają i Boga, i bliźnich.
- 7** Przeczytaj fragment listu rzymskiego polityka i pisarza Pliniusza do cesarza Trajana. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

List Pliniusza

Dotychczas w stosunku do tych, których przyprowadzano do mnie [...], jakoby byli chrześcijanami, stosowałem taki sposób postępowania: pytałem ich samych, czy są chrześcijanami. Kiedy przyznawali się do tego, pytałem po raz drugi i po raz trzeci, grożąc karą śmierci. Trwających uparcie przy swoim, kazałem odprowadzać na śmierć. [...] Inni, wymienieni [...] mówili, że są chrześcijanami, i zaraz potem zaprzeczali temu, mówiąc, że wprawdzie byli, lecz zerwali z tym [...]. [...] Zapewniali zaś, że ich największą winą czy błędem było to, że mieli zwyczaj z nastaniem dnia, o świcie, zbierać się i śpiewać na zmianę pieśni ku czci Chrystusa jako boga i że związali się przysięgą nie co do jakichś występków, lecz że nie będą popełniać kradzieży, rozbojów [...], że nie będą składać fałszywej przysięgi, że nie będą wobec żądających zwrotu powierzonych im własności zapierać się [...].

Praca z tekstem źródłowym

a) Określ, jakie postawy występowały wśród prześladowanych chrześcijan.

---

b) Napisz, jakie informacje na temat religii chrześcijańskiej znał autor listu.

TAJEMNICE

Bursztynowy szlak

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Bursztyn to

- ☐ A zastygła lawa.
- ☐ B cenny wyrób ze srebra.
- ☐ C jeden z metali szlachetnych.
- ☐ D skamieniała żywica drzew iglastych.

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a) Podkreśl nazwę miejscowości, w której rozpoczynał się bursztynowy szlak.
- b) Wpisz w wolne ramki właściwe nazwy mórz.
- c) Zaznacz czerwonym kolorem trasę bursztynowego szlaku około II wieku n.e.

SPRZED WIEKÓW

- 3 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Szlak bursztynowy prowadził z Italii nad wybrzeża Morza Czarnego.	P	F
Kupcy rzymscy przybywali nad Bałtyk, aby przywieźć stamtąd złoto.	P	F
Starożytni Rzymianie uważali, że bursztyn ma właściwości lecznicze i magiczne.	P	F
Kupcy rzymscy podczas wyprawy nad Bałtyk przekraczali Bramę Morawską.	P	F

- 4 Podaj trzy przykłady wykorzystania bursztynu przez starożytnych Rzymian.

- _____
- _____
- _____

- 5 Uzupełnij tekst. Wpisz w wolne miejsca wyrazy z ramki w odpowiedniej formie. Jeden z nich jest niepotrzebny.

Ptolemeusz, najstarsza, Calisia, Bałtyk, bursztynowy

Szlak _____ został opisany przez greckiego geografę _____, który żył w II wieku n.e. W swojej pracy wymienia nazwę _____, oznaczającą jedną z miejscowości na szlaku. Niektórzy badacze twierdzą, że odnosi się ona do dzisiejszego Kalisza i jest _____ zapisaną nazwą polskiego miasta.

- ★ 6 Wyjaśnij, dlaczego bursztyn nazywano „złotem Północy”.

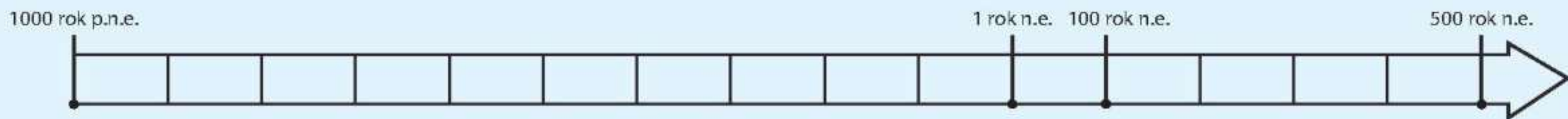
_____
_____

Podsumowanie rozdziału III

Sprawdź, czy potrafisz

- 1 Zapoznaj się z zamieszczoną osią czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a) Zaznacz na osi czasu datę założenia Rzymu.
b) Oznacz rok, w którym upadło cesarstwo zachodniorzymskie.

- 2 Uzupełnij zdania dotyczące ustroju starożytnego Rzymu.

- W pierwszym okresie istnienia państwa rzymskiego było ono _____.
- W VI wieku p.n.e. Rzym stał się _____, w której władza należała do obywateli.
- Od I wieku p.n.e. rządy w Rzymie sprawowali kolejni _____, którzy mieli nieograniczoną władzę.

- 3 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

W republice rzymskiej najważniejsze urzędy w państwie pełnili plebejusze.	P	F
Rzymianie stworzyli potężne imperium w wyniku podbojów.	P	F
Ziemie podbite przez państwo rzymskie były zwane prowincjami.	P	F
Żołnierzy armii rzymskiej tworzących legiony nazywamy gladiatorami.	P	F

- 4 Napisz, jakie były zajęcia wymienionych grup społecznych w starożytnym Rzymie.

- plebejusze – _____
_____
- patrycjusze – _____
_____

5 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Wybitny wódz i polityk rzymski zamordowany w 44 roku p.n.e. w wyniku spisku to

☐ A Gajusz Juliusz Cezar.

☐ C Konstantyn Wielki.

☐ B Oktawian August.

☐ D Justynian I Wielki.

6 Na podstawie zamieszczonych zdjęć i opisów podaj nazwy przedstawionych obiektów.

Centralny plac Rzymu, przy którym mieściło się wiele świątyń i gmachów publicznych.

Świątynia wzniesiona w II wieku n.e. dla uczczenia wszystkich rzymskich bogów.

Najsłynniejszy rzymski amfiteatr, w którym organizowano igrzyska i inne widowiska.

7 Napisz, jakie korzyści przyniosły Rzymianom ich poszczególne dokonania.

• akwedukty – _____

• sieć utwardzonych dróg – _____

• Prawo XII tablic – _____

8 Określ, który rzymski władca i kiedy wydał edykt mediolański. Wyjaśnij, jakie znaczenie dla chrześcijan miał ten dokument.

IV. Początki średniowiecza

1 Bizancjum w czasach świetności

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5RA4G

Na dobry początek

- 1 Wykreśl co drugą literę w diagramie. Pozostałe litery utworzą hasło. Zapisz je w wyznaczonym miejscu i wyjaśnij jego znaczenie.

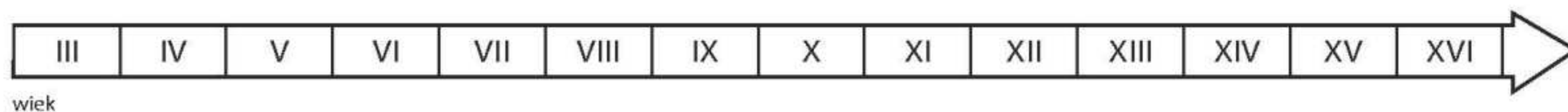
C	B	E	I	S	J	A	U	R	O	Z	M

HASŁO: _____

_____

_____

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a) Otocz kółkiem na osi czasu wiek, w którym panował cesarz Justynian I Wielki.
b) Zamaluj dowolnym kolorem okres istnienia cesarstwa bizantyjskiego.

- 3 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Cesarstwo bizantyjskie powstało na skutek podziału Imperium Rzymskiego.	P	F
Konstantynopol był położony na styku Europy i Afryki.	P	F
Freski to malowidła powstające jedynie na desce.	P	F
Do największego rozwoju cesarstwa bizantyjskiego doszło w IV wieku.	P	F
Mozaika to obraz wykonany z różnokolorowych kamyków.	P	F

4 Podkreśl właściwe dokończenie każdego zdania.

Stolica cesarstwa bizantyjskiego ze względu na swój wspaniały rozwój była nazywana

☐ A Nowymi Atenami.	☐ C Nową Aleksandrią.
☐ B Nowym Rzymem.	☐ D Nową Jerozolimą.

Świątynia Hagia Sophia wzniesiona w okresie bizantyjskim była zwana inaczej kościołem

☐ A Łaski Bożej.	☐ C Mądrości Bożej.
☐ B Dobroci Bożej.	☐ D Wielkości Bożej.

5 Wyobraź sobie, że jesteś średniowiecznym podróżnikiem. Napisz na podstawie zamieszczonej ilustracji Konstantynopola krótki list do rodziny, w którym przedstawisz położenie i wygląd miasta.

---

6 Wymień dwa dowolne osiągnięcia cesarstwa bizantyjskiego z dziedziny kultury lub nauki.

- ---
- ---

- 7** Przeczytaj fragment wstępu do Kodeksu Justyniana. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Kodeks Justyniana

Co wielu poprzednich cesarzy uważało za konieczne do poprawienia, a czego żaden z nich nie odważył się do skutku doprowadzić, tym obecnie, z pomocą Boga Wszechmogącego, postanowiliśmy obdarzyć państwo i zapobiec przewlekłości [długości] sporów sądowych. W tym celu postanowiliśmy zmniejszyć zbyt wielką liczbę ustaw [przepisów], które zawarte są w kodeksach wydanych przez Naszych Poprzedników oraz przez Nas samych, i ułożyć jeden kodeks [...], który zawierałby zebrane ustawy [przepisy], dawniej wydane. Do uskutecznienia tego dzieła wybraliśmy takich mężów [osoby], którzy potrafiliby sprostać temu ogromowi pracy i trudów, [...]. Tym szczególnie poleciliśmy, aby z dawniejszych kodeksów opuścili [...] prawa powtarzające się, sprzeczne ze sobą lub wyszłe z użycia [nieaktualne], natomiast ustawy [przepisy] pewne [tj. obowiązujące] zwięźle [czytelnie] spisali i umieścili pod odpowiednimi tytułami [...].

Praca z tekstem źródłowym

- a)** Napisz, z jakiego powodu powstał Kodeks Justyniana.

- b)** Wyjaśnij, na czym miały polegać zmiany w prawie.

- 8** Dokończ zdanie. Otocz kółkiem odpowiedź A albo B i jej dokończenie 1., 2. lub 3.
Zdobycie Konstantynopola przez

A.	Turków	jest często uważane za koniec	1.	starożytności.
B.	Arabów		2.	średniowiecza.
			3.	nowożytności.

- ★ **9** Napisz, jakie zwierzę znajdowało się w godle cesarstwa bizantyjskiego.

---

2 Arabowie i początki islamu

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5VVKH

Na dobry początek

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie każdego zdania.

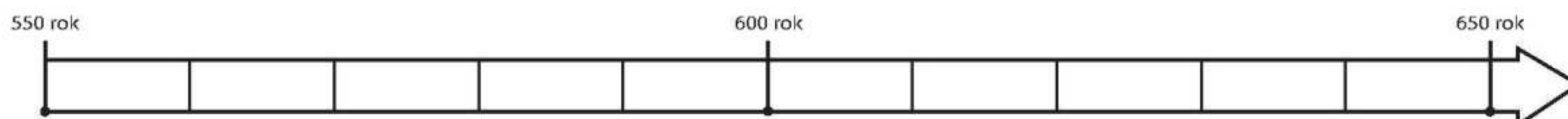
Islam narodził się w

☐ A VI wieku.	☐ C VIII wieku.
☐ B VII wieku.	☐ D IX wieku.

Wyznawców islamu obowiązuje zakaz picia

☐ A alkoholu.	☐ C kawy.
☐ B mleka.	☐ D herbaty.

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

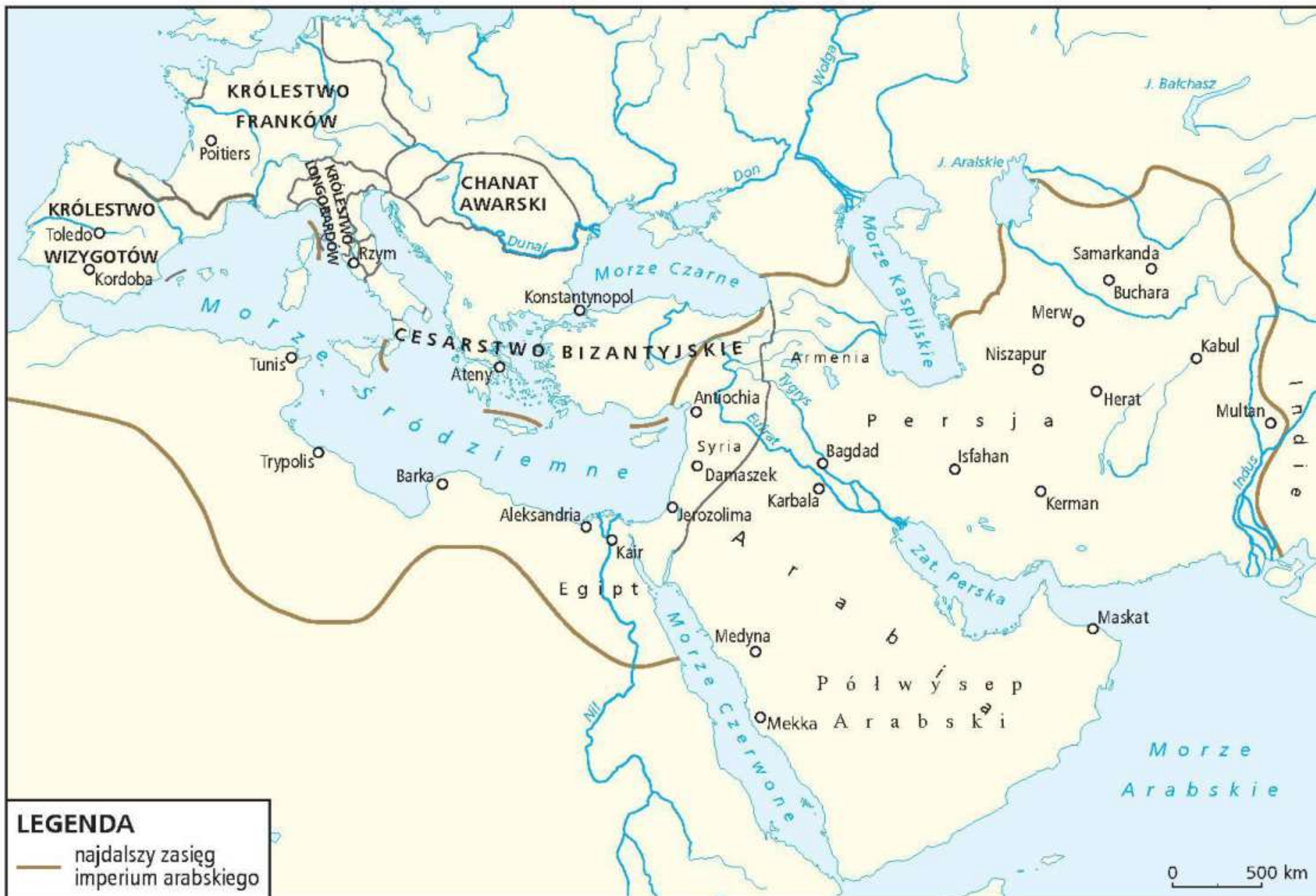
- a) Napisz nad osią czasu właściwą nazwę epoki historycznej.
b) Zaznacz na osi czasu datę wydarzenia, od którego muzułmanie zaczęli liczyć lata.

- 3 Oblicz, ile lat upłynęło od początku ery muzułmańskiej do śmierci Mahometa w 632 roku.

- 4 Wymień pięć filarów islamu.

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

- 5** Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej imperium arabskie. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- Podkreśl dowolnym kolorem nazwę miasta, do którego musiał uciekać Mahomet w pierwszej połowie VII wieku.
- Wymień morza, nad którymi znajdowało się imperium arabskie.

- Zamaluj dowolnym kolorem obszary w Afryce zajęte przez Arabów.

- 6** Połącz każde pojęcie z właściwym wyjaśnieniem. Jedno z nich jest niepotrzebne.

dżihad •	• tytuł nadawany przywódcom muzułmanów
oaza •	• wojna prowadzona w celu umacniania wiary
arabeska •	• największa świętość Arabów, czczona jeszcze przed pojawieniem się islamu
kalif •	• miejsce na pustyni, w którym występuje woda pitna
	• element zdobienia wykorzystujący wzory roślinne i geometryczne

7 Uzupełnij tabelę dotyczącą cech islamu.

Cechy religii	Islam
Określenie Boga	
Twórca religii	
Święta księga	
Nazwa świątyni	
Święte miejsce	

8 Napisz, które osiągnięcie Arabów jest Twoim zdaniem najważniejsze. Uzasadnij swoją odpowiedź.

---

9 Dokończ zdanie. Otocz kółkiem odpowiedź A albo B i jej dokończenie 1., 2. lub 3.
Największy szczyt potęgi Arabów przypadł na

A.	VIII wiek,	w którym ich imperium rozciągało się na obszarze	1.	dwóch kontynentów.
B.	IX wiek,		2.	trzech kontynentów.
			3.	czterech kontynentów.

★ **10** Podaj nazwy dwóch miejscowości w Polsce, w których znajdują się świątynie muzułmańskie.

- _____
- _____

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z internetu.

3 Nowe państwa w Europie

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5SYHG

Na dobry początek

- 1 Wykreśl co drugą literę w diagramie. Pozostałe litery utworzą hasło. Zapisz je w wyznaczonym miejscu i wyjaśnij jego znaczenie.

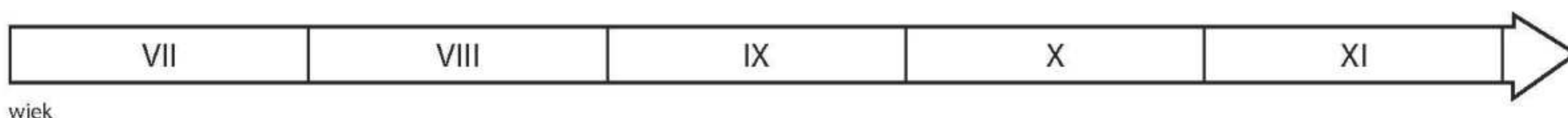
F	M	R	I	A	E	N	B	K	E	O	R	W	M	I	A	E	Z

HASŁO: _____
_____

- 2 Uzupełnij tabelę dotyczącą dokonań Karola Wielkiego.

Dziedzina	Dokonania Karola Wielkiego
Polityka	
Wojsko	
Nauka	

- 3 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- Otocz kółkiem na osi czasu wiek, w którym doszło do bitwy pod Poitiers.
- Umieść na osi czasu datę koronacji Karola Wielkiego na cesarza.
- Zaznacz na osi czasu rok zawarcia traktatu w Verdun.
- Umieść na osi czasu datę koronacji Ottona I na cesarza.

- 4 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej podział państwa Franków w wyniku traktatu w Verdun. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a) Zapisz w odpowiednich miejscach właściwe imiona władców z ramki, którym przysługiwały określone części państwa Franków oznaczone numerami na mapie.

Ludwik Niemiecki, Karol Łysy, Lotar

1 _____ 2 _____ 3 _____

- b) Podaj nazwę państwa, które powstało z czasem na obszarze oznaczonym numerem 1 na mapie.

- 5 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Karol Wielki był przedstawicielem dynastii Merowingów.	P	F
Pierwszym władcą Niemiec, który koronował się na cesarza, był Otton I.	P	F
W średniowieczu cesarze rzymscy władali Niemcami i Francją.	P	F

4 Konflikt papieżstwa z cesarstwem

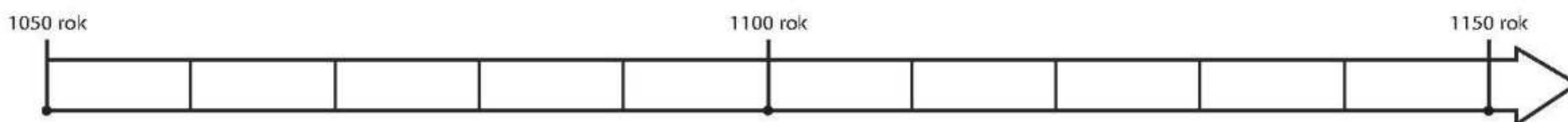

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H58GUZ

Na dobry początek

- 1 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a) Zaznacz na osi czasu rok, w którym doszło do podziału chrześcijaństwa na katolicyzm i prawosławie.
- b) Umieść na osi czasu datę podpisania konkordatu w Wormacji.

- 2 Zapisz w odpowiednich miejscach w tabeli właściwe wyrazy z ramki dotyczące cech zarówno wyznania katolickiego, jak i prawosławnego w średniowieczu.

łacina, papież, cerkiew, greka, patriarcha, kościół

Cechy wyznania	Katolicyzm	Prawosławie
Najwyższy dostojnik kościelny		
Nazwa świątyni		
Język używany podczas mszy		

- ★ 3 Wyjaśnij, dlaczego wyznawcy prawosławia obchodzą Boże Narodzenie później niż katolicy.

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z książek lub internetu.

- 4** Przyjrzyj się zamieszczonej ilustracji. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a)** Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Osoba siedząca na tronie to

- ☐ A cesarz Henryk IV. ☐ C papież Grzegorz VII.
☐ B cesarz Otton I. ☐ D papież Leon III.

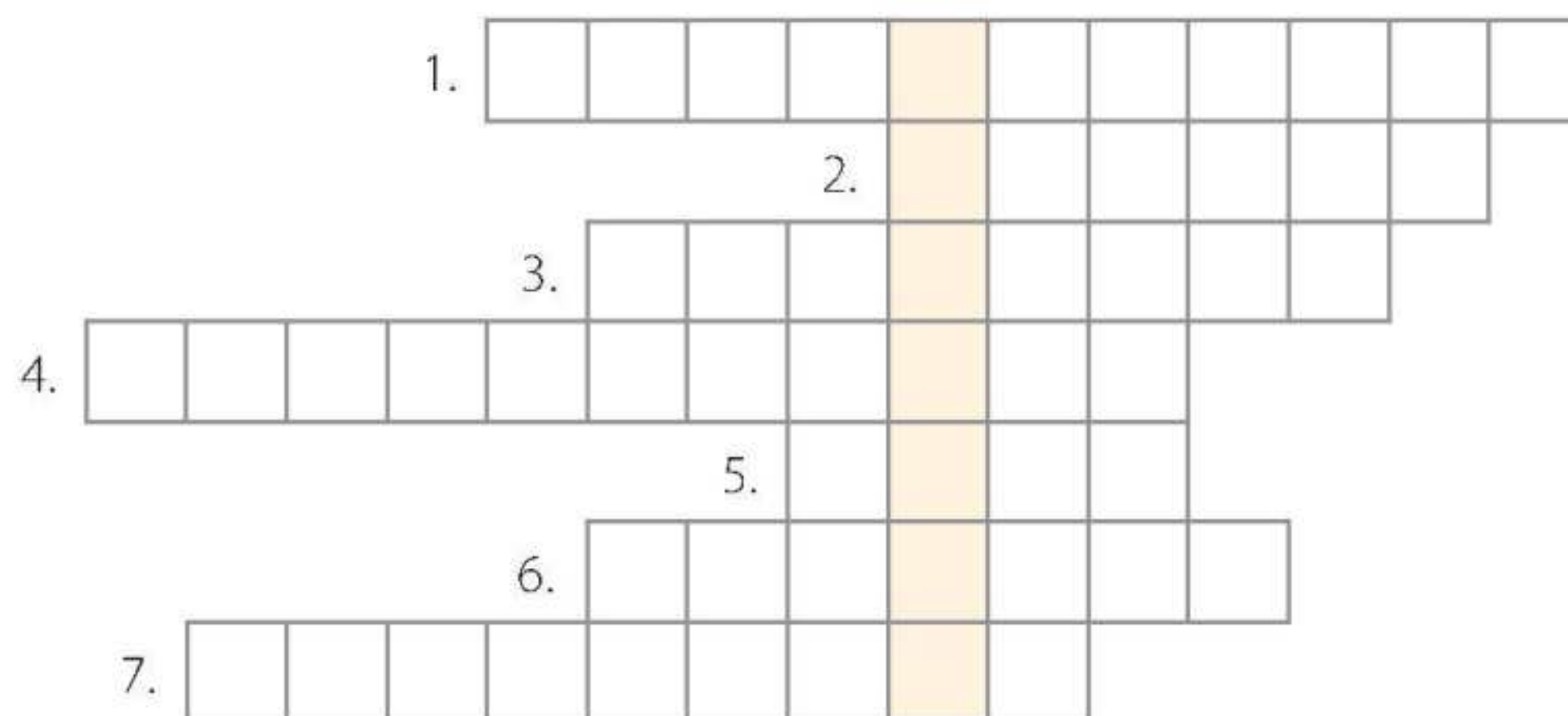
- b)** Napisz, co świadczy o tym, że postać oznaczona numerem 1 prosi o przebaczenie.

- 5** Rozwiąż krzyżówkę. Następnie wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. Prawo nadawania osobom duchownym stanowisk kościelnych.
2. Najwyższy tytuł monarszy.
3. ... chrześcijanie nazywani są prawosławnymi.
4. Klątwa polegająca na wykluczeniu ze wspólnoty wiernych.
5. Miasto, w którym znajduje się siedziba papieża.
6. Główne prawdy wiary, uznawane za objawione przez samego Boga.
7. Umowa zawierana przez zwierzchnika Kościoła katolickiego z danym państwem.

HASŁO: _____

5 Wyprawy krzyżowe

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5SQQB

Na dobry początek

- 1 Wykreśl co drugą literę w diagramach. Pozostałe litery utworzą hasło. Zapisz je w wyznaczonym miejscu.

Z	P	I	A	E	K	M	R	I	Ó	A	C	Ś	M	W	O	I	N	Ę	J	T	O	A	P

HASŁO: _____

- 2 Uporządkuj podane wydarzenia w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w wyznaczone miejsca cyfry od 1 do 4.

- _____ utworzenie Królestwa Jerozolimskiego
- _____ zdobycie przez muzułmanów Akki, ostatniej twierdzy krzyżowców
- _____ wezwanie papieża Urbana II do odbicia Ziemi Świętej z rąk Turków
- _____ wyruszenie pierwszej wyprawy krzyżowej

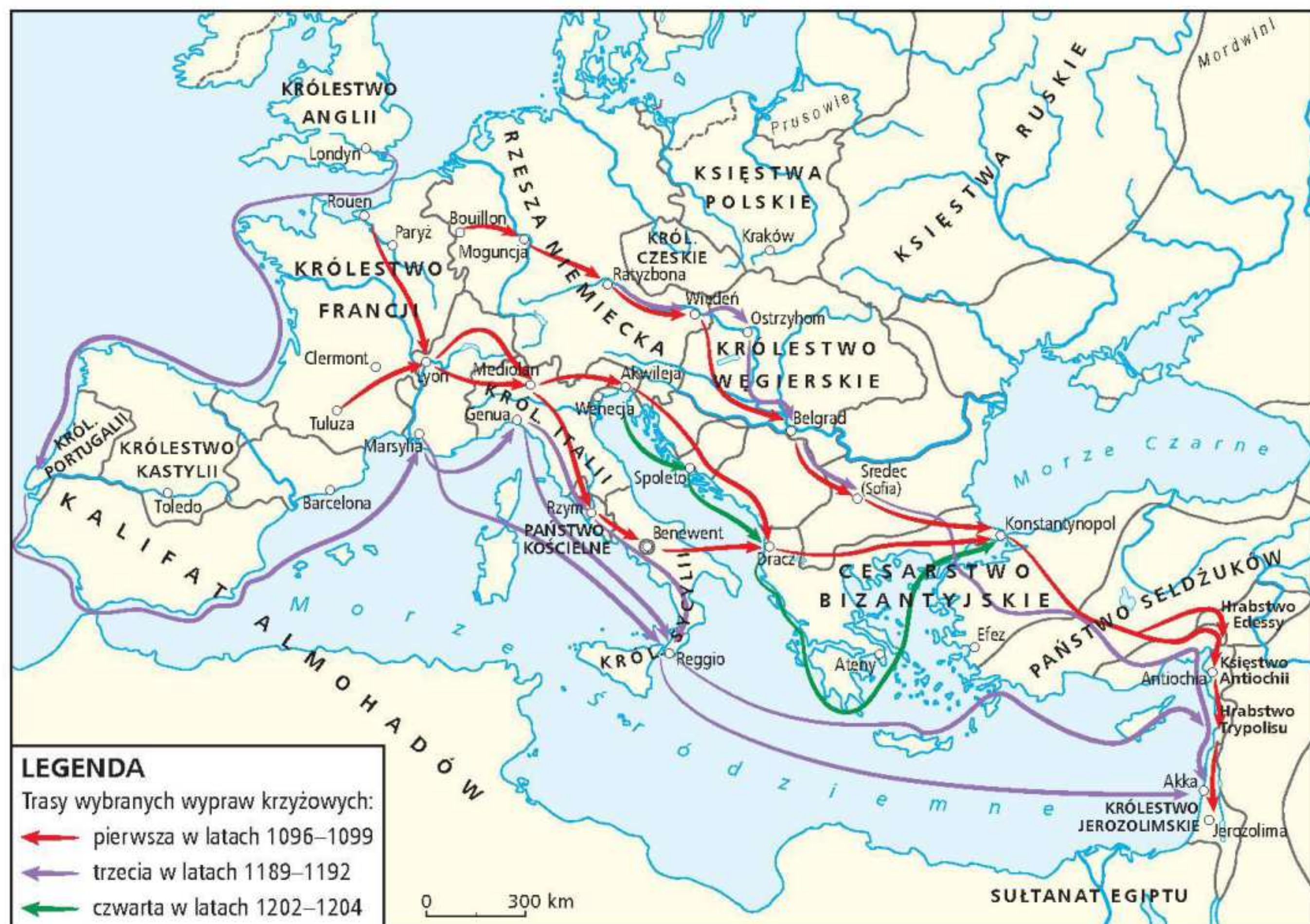
- 3 Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Zapisz nazwę zakonu, do którego należała każda z ukazanych postaci.
- b) Otocz ramką postać, która należała do zakonu rycerskiego mającego w swoich szeregach głównie Francuzów.

- 4 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej wyprawy krzyżowe. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a) Zamaluj dowolnym kolorem tereny na Bliskim Wschodzie opanowane przez krzyżowców.
- b) Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Trasy wszystkich wypraw krzyżowych prowadziły przez Morze Czarne.	P	F
Celem trzeciej wyprawy krzyżowej było miasto Akka.	P	F
Trasa czwartej krucjaty wiodła przez Królestwo Kastylii i Królestwo Sycylii.	P	F

- ★ 5 Wyjaśnij, kim był Saladyn. Określ, jaki był jego związek z wyprawami krzyżowymi.

TAJEMNICE

Skarb templariuszy

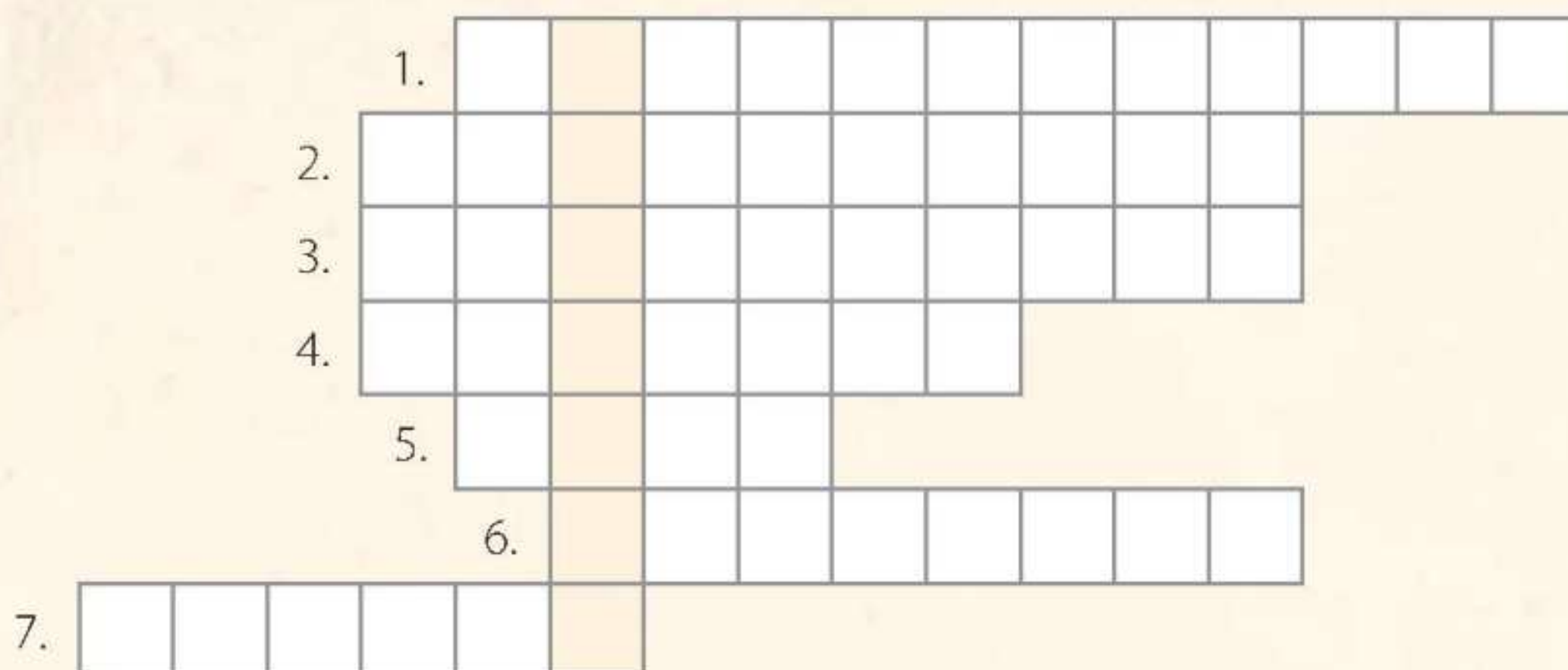
- 1** Wyjaśnij, w jaki sposób zakon templariuszy zyskał duże znaczenie w średniowieczu.

- 2** Rozwiąż krzyżówkę. Następnie wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. Wieś w Polsce, w której miał się rzekomo znajdować skarb templariuszy.
2. Ludzie odbywający podróż do świętych miejsc.
3. Miasto, w którym powstał zakon templariuszy.
4. Imię papieża odpowiedzialnego za rozwiązanie zakonu templariuszy.
5. Kontynent, na którym znajduje się Ziemia Święta.
6. Zakon rycerski, który po upadku templariuszy przejął ich majątek na terytorium dzisiejszej Polski.
7. Kontynent, z którego pochodzili rycerze należący do zakonu templariuszy.

HASŁO: _____

_____

- 3** Oblicz, ile lat minęło między powstaniem zakonu templariuszy w 1119 roku a jego rozwiązaniem w 1312 roku.

SPRZED WIEKÓW

- 4 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Zakon templariuszy został założony na początku XI wieku.	P	F
Członkowie zakonu templariuszy podlegali bezpośrednio papieżowi.	P	F
Przyczyną upadku templariuszy było zdobycie Ziemi Świętej przez muzułmanów.	P	F
Odnaleziony w 2001 roku pergamin z Chinon potwierdził niewinność templariuszy.	P	F

- 5 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Na strojach templariuszy widniał krzyż koloru

☐ A białego.   ☐ B czarnego.   ☐ C czerwonego.   ☐ D niebieskiego.

- 6 Przyjrzyj się zamieszczonej ilustracji. Następnie wykonaj polecenia.

Spalenie na stosie wielkiego mistrza
zakonu templariuszy

Praca z ilustracją

- Zapisz w wyznaczonym miejscu, kim jest postać oznaczona na ilustracji.
- Napisz, w którym wieku doszło do ukazanego wydarzenia.

Podsumowanie rozdziału IV

Sprawdź, czy potrafisz

- 1** Napisz, których postaci historycznych dotyczą poszczególne opisy.
- Założyciel islamu. Swoje nauki głosił na Półwyspie Arabskim, a po jego śmierci nowa religia została rozpowszechniona w innych częściach świata.

Wybitny cesarz bizantyjski. W czasie swojego panowania nakazał zebranie i spisanie przepisów prawa rzymskiego w jeden kodeks nazwany od jego imienia.

Pierwszy władca niemiecki noszący tytuł cesarza rzymskiego. Podczas swoich rządów toczył zwycięskie wojny w Europie.

Papież toczący spór o inwestyturę z cesarzem Henrykiem IV. W ramach tego konfliktu nałożył na cesarza ekskomunikę, którą później zdjął.

- 2** Uporządkuj podane wydarzenia w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w wyznaczone miejsca cyfry od 1 do 5.

_____ upadek cesarstwa bizantyjskiego

_____ podpisanie konkordatu w Wormacji

_____ koronacja Karola Wielkiego na cesarza

_____ wielka schizma wschodnia

_____ zawarcie traktatu w Verdun

- 3** Napisz, czy Twoim zdaniem Karol Wielki zasłużył na swój przydomek. Uzasadnij swoją odpowiedź, podając dwa argumenty.

4 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Muzułmanie to wyznawcy

- ☐ A judaizmu.
- ☐ B islamu.
- ☐ C katolicyzmu.
- ☐ D prawosławia.

5 Połącz każde pojęcie z właściwym wyjaśnieniem. Jedno z nich jest niepotrzebne.

patriarcha •	• obraz wykonany z drobnych różnokolorowych kamyków
synod •	• najwyższy dostojnik kościelny w kościołach wschodnich
Koran •	• osoba biorąca udział w krucjacie
mozaika •	• zjazd dostojników kościelnych
	• święta księga islamu

6 Oblicz, ile lat upłynęło między powstaniem cesarstwa wschodniorzymskiego w 395 roku a śmiercią Karola Wielkiego w 814 roku.

---

7 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Pierwszym władcą z dynastii Karolingów był Karol Łysy.	P	F
Możnowładca to członek bogatego rodu mający wpływ na rządy w państwie.	P	F
Wielka schizma wschodnia doprowadziła do podziału świata chrześcijańskiego.	P	F
Celem pierwszej wyprawy krzyżowej było zdobycie Konstantynopola.	P	F

8 Wymień trzy skutki wypraw krzyżowych.

- _____
_____
- _____
_____
- _____
_____

V. Społeczeństwo średniowiecza

1 System feudalny

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5CR26

Na dobry początek

1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Wasal to

- ☐ A symbol nadania lenna.
- ☐ B osoba otrzymująca lenno od seniora.
- ☐ C władca przekazujący ziemię w lenno.
- ☐ D osoba stojąca na samym szczycie drabiny feudalnej.

2 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Struktura zależności między seniorami i wasalami w średniowieczu nazywana jest drabiną feudalną.	P	F
Ta sama osoba mogła być jednocześnie wasalem i seniorem.	P	F
Na szczycie drabiny feudalnej stali rycerze.	P	F
Duchowieństwo nie podlegało sądom królewskim, lecz własnym sądom kościelnym.	P	F

3 Uzupełnij tekst, wykorzystując wyrażenia z ramki. Użyj ich w odpowiedniej formie. Jedno z nich jest niepotrzebne.

przywileje, hołd, władca, stany, obowiązki

W średniowieczu początkowo obowiązywała zasada, że państwo jest prywatną własnością _____. Przyznawał on poszczególnym grupom społecznym szczególne uprawnienia, czyli _____. Doprowadziło to do wykształcenia się _____ społecznych. Były to grupy ludności posiadające określone prawa i _____.

4 Przyjrzyj się przedstawionym ilustracjom. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Zapisz pod każdą ilustracją nazwę przedstawionego na niej stanu.
- b) Otocz ramką ilustrację przedstawiającą najliczniejszy stan w średniowieczu.

5 Wyjaśnij, jak zmieniło się znaczenie słowa „senior”. Napisz w tabeli, co oznaczało ono w średniowieczu, a co znaczy obecnie.

Znaczenie słowa „senior”	
w średniowieczu	obecnie

★ 6 Wyjaśnij, co oznaczała średniowieczna zasada: *Wasal mojego wasala nie jest moim wasalem*.

2 Epoka rycerzy

Obejrzyj film

docwiczenia.pl
Kod: H59Y5C

Na dobry początek

1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Głównym obowiązkiem średniowiecznych rycerzy podczas wojny było

- ☐ A bronienie własnych ziem.
- ☐ B chwytywanie jeńców i zdobywanie łupów.
- ☐ C chronienie państwa i jego mieszkańców.
- ☐ D toczenie pojedynków z przeciwnikami.

2 Dokończ zdanie. Otocz kółkiem odpowiedź A albo B i jej dokończenie 1., 2. lub 3.

Za wierną służbę rycerze otrzymywali od

A.	władcy	ziemię, którą uprawiali	1.	giermkowie.
B.	mieszczanina		2.	chłopi.
			3.	paziowie.

3 Wymień cztery cechy, którymi powinien odznaczać się średniowieczny rycerz.

- _____
- _____
- _____
- _____

4 Wyjaśnij, co oznaczają powiedzenia, które wywodzą się z kultury średniowiecznych rycerzy.

- *kruszyć o coś kopię* – _____
- *rzucić komuś rękawicę* – _____

- 5 Uzupełnij tekst. Wstaw w wolne miejsca właściwe wyrażenia z ramki w odpowiedniej formie. Jedno z nich jest niepotrzebne.

giermek, pasowanie, ostrogi, paż, rycerski, rycerz, władca

Rycerzem mógł zostać chłopiec pochodzący z _____ rodu. W wieku około 7 lat rozpoczynał służbę jako _____ ma dworze władcy lub innego rycerza. Po ukończeniu 14. roku życia stawał się _____. Odtąd towarzyszył innemu rycerzowi między innymi w wyprawach wojennych. Gdy wykazał się wierną służbą i odwagą, mógł zostać _____. Następowoło to podczas uroczystości zwanej _____. W jej trakcie nowy rycerz otrzymywał pas z mieczem, a do jego nóg przypinano _____.

- 6 Wpisz w odpowiednie miejsca podane nazwy elementów wyposażenia rycerza.

kopia, miecz, tarcza, zbroja, hełm

- ★ 7 Napisz, kiedy i w jakich okolicznościach zginął Zawisza Czarny.

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład encyklopedii lub słownika biograficznego.

TAJEMNICE

Dlaczego rycerze brali udział w turniejach?

- 1 Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom pochodzącym z XIV-wiecznej księgi. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Zapisz pod każdą ilustracją właściwy tytuł z ramki.

prezentacja rycerzy, nagrodzenie zwycięzcy, pojedynki

- b) Uporządkuj etapy turnieju rycerskiego we właściwej kolejności. Wpisz w wolne kratki cyfry od 1 do 3.

- 2 Napisz, co spotykało rycerza, który przegrał turniej rycerski.

SPRZED WIEKÓW

- 3 Przeczytaj tekst dotyczący roli heroldów w czasie turniejów. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Rola heroldów podczas turnieju rycerskiego

Przed turniejem herold miał obowiązek sprawdzić herby, uzbrojenie i broń. By nie dopuścić do walki nierycerzy, ponownie poddawał ich badaniom już w trakcie turnieju. Dokonywał szczegółowego przeglądu zdobionych klejnotami rodowymi hełmów [...] oraz tarcz z herbami. Jeśli hełm z klejnotem, herb i postawa moralna kandydata były bez zarzutu, herold wyrażał zgodę na jego uczestnictwo. Jeśli pojawiły się wątpliwości i zostały potwierdzone lub gdy rycerz dopuścił się czynu naganego, herold publicznie obwieszczał jego imię. Rycerz musiał odeprzeć zarzuty. Jeśli nie potrafił tego dokonać, okrywał się hańbą. Podczas turnieju herold bacznie [uważnie] przyglądał się walkom i wydawał sąd o zdolnościach rycerskich poszczególnych uczestników. Po turnieju zaś wychwalał czyny zwycięzców, wysławiał ich herby i komentował czyny przodków. Funkcja heroldów cieszyła się uznaniem, oni sami zaś dzięki wykształceniu i pozycji osiągnęli wysoką rangę na dworach i wśród rycerstwa.

Praca z tekstem źródłowym

- a) Wyjaśnij, dlaczego przed turniejem sprawdzano herb i wyposażenie osób, które zgłosiły się do udziału w zawodach rycerskich.

- b) Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Gdy przed rozpoczęciem turnieju pojawiły się zarzuty wobec rycerza, musiał on

- ☐ A opuścić turniej.
☐ B odeprzeć zarzuty.
☐ C zapłacić karę grzywny.
☐ D prosić o zastępstwo innego rycerza.

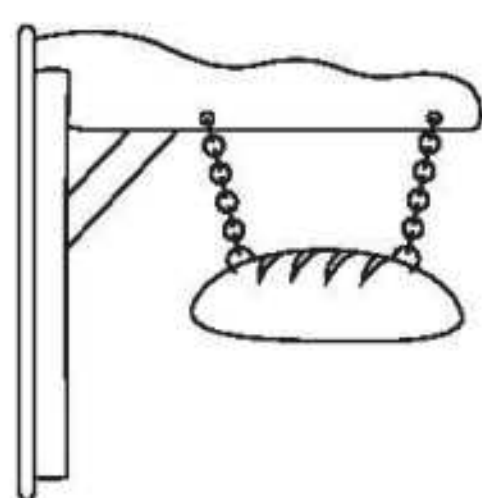
3 Średniowieczne miasto i wieś

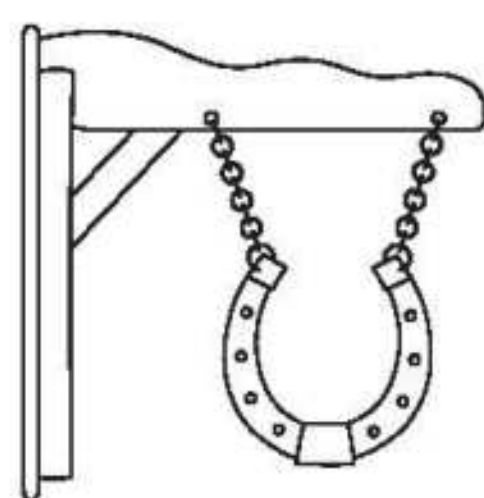
Na dobry początek

- 1 Wykreśl z diagramu cztery nazwy cechów rzemieślniczych znanych w średniowiecznych miastach. Zapisz je w wyznaczonych miejscach.

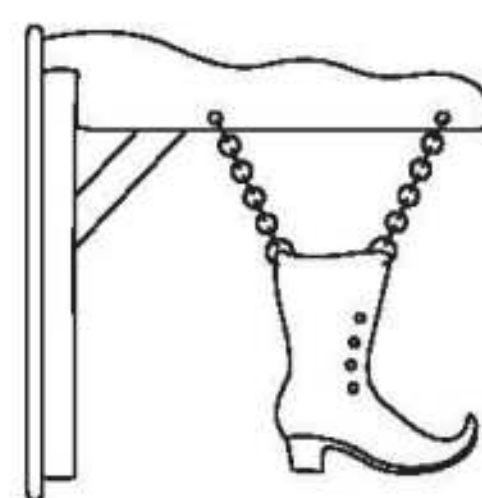
P	S	Z	E	W	C	Y	M	K	O
O	P	I	E	K	A	R	Z	E	K
M	O	K	O	W	A	L	E	S	P
W	G	A	R	N	C	A	R	Z	E

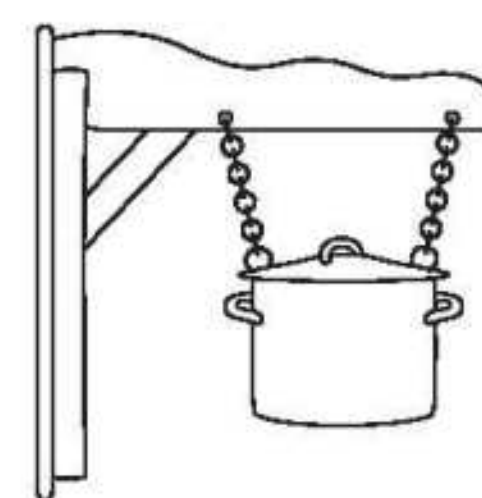
cech

cech

cech

cech

- 2 Połącz każdą nazwę grupy ludności z odpowiednim opisem. Jeden z nich jest niepotrzebny.

chłopi •
rzemieślnicy •
kupcy •

- zajmowali się uprawą ziemi i hodowlą zwierząt
- w swoich warsztatach wytwarzali i naprawiali przedmioty codziennego użytku
- na należących do nich terenach zakładali nowe miasta i wsie
- utrzymywali się z handlu różnymi towarami

- 3 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Lokacja to inaczej założenie nowego miasta lub wsi.	P	F
Pierwszych lokacji na ziemiach polskich dokonywano w X wieku.	P	F
Władzę w nowo założonym mieście sprawował wójt.	P	F
Chłopi byli najliczniejszą grupą ludności w średniowieczu.	P	F

- 4 Napisz pod każdą z ilustracji po dwa właściwe opisy z ramki.

pracownicy najemni, najmniej liczna grupa mieszkańców miasta, najliczniejsza grupa mieszczan, najbiedniejsi mieszkańcy miasta, uprawnieni do sprawowania najważniejszych urzędów, drobni kupcy i rzemieślnicy

patrycjusze

---

pospólstwo

---

plebs

- 5 Napisz, jaką funkcję pełniły w średniowieczu przedstawione obiekty.

Sukiennice w Krakowie

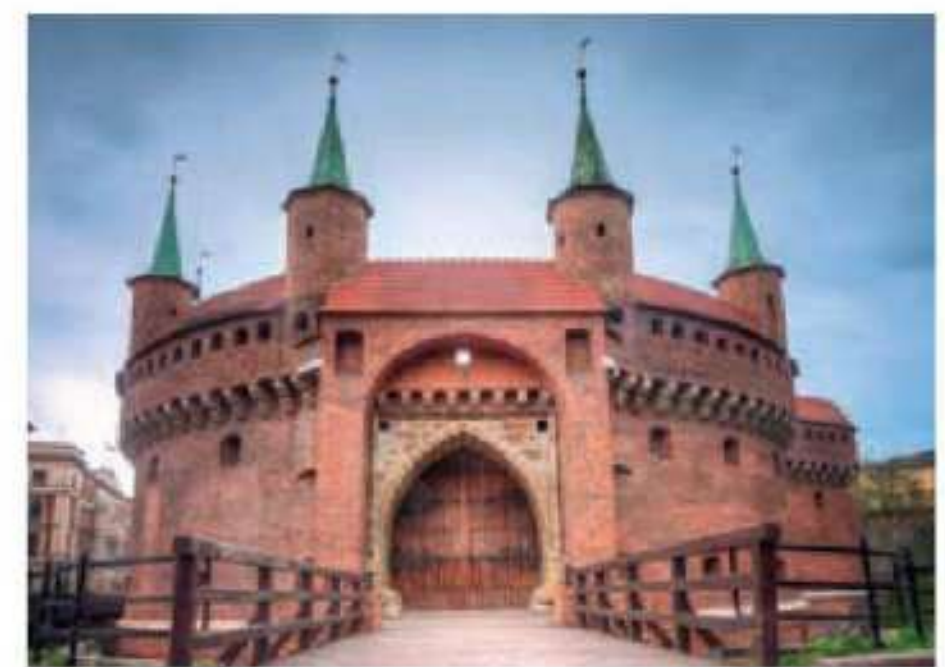

Ratusz we Wrocławiu

Barbakan w Krakowie

- 6 Określ, jakie kompetencje miały poszczególne organy władzy w średniowiecznym mieście. Wpisz do tabeli właściwe wyrażenia z ramki.

uchwalanie praw obowiązujących w mieście; pobieranie danin w imieniu właściciela miasta; dbanie, by obowiązujące w mieście prawa były przestrzegane; rozstrzyganie sporów między mieszkańcami miasta

Wójt	Burmistrz	Rada miejska	Ława miejska

- 7 Uporządkuj kolejno prace prowadzące do uzyskania mąki. Wpisz w wolne miejsce cyfry od 1 do 4.

_____ siew zboża   _____ młócenie zboża
 _____ mielenie ziarna   _____ ścinanie kłosów zboża

- ★ 8 Określ, w jaki sposób zgodnie z metodą trójpólówki powinna być wykorzystywana każda część pola przez kolejne trzy lata. Uzupełnij tabelę.

Lata	I część pola	II część pola	III część pola
Rok 1	zboża ozime	zboża jare	ugór
Rok 2			
Rok 3			

4 Kościół w średniowieczu

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5R41B

Na dobry początek

- 1 Wykreśl z diagramu sześć słów związanych z Kościołem w średniowieczu. Zapisz je w wyznaczonym miejscu.

W	K	O	P	I	S	T	A	B	O
B	K	L	A	S	Z	T	O	R	W
P	A	P	I	E	Ż	A	S	K	I
O	P	A	T	K	Z	A	K	O	N
K	A	H	A	B	I	T	R	A	B

HASŁA: _____

- 2 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

W średniowieczu duchowni podlegali bezpośrednio władcy kraju, w którym żyli.	P	F
Asceza polega na wyrzeczeniu się wygod, a nawet zadawaniu sobie cierpienia.	P	F
Zakon to wspólnota religijna żyjąca według ustalonych zasad.	P	F
W średniowieczu do zakonu mogli wstępować tylko mężczyźni.	P	F

- 3 Połącz ilustrację z wyrażeniami określającymi zajęcia średniowiecznych zakonników.

- głoszenie chrześcijaństwa
- prowadzenie szkół
- wykonywanie broni dla rycerzy
- opieka nad chorymi
- przepisywanie ksiąg
- strzeżenie porządku w mieście
- pobieranie danin
- uprawa ziemi

- 4** Przyjrzyj się zamieszczonym portretom świętych żyjących w średniowieczu. Następnie wykonaj polecenia.

Święty Benedykt

Święty Dominik Guzmán

Święty Franciszek

Praca z ilustracją

- a)** Zapisz pod każdym portretem nazwę zakonu założonego przez ukazanego świętego.
b) Napisz, który z przedstawionych świętych założył słynny klasztor na Monte Cassino we Włoszech.

- c)** Określ, która z ukazanych postaci uważana jest dziś za patrona ekologów. Wyjaśnij, dlaczego otrzymała to zaszczytne miano.

- ★ 5** Odszukaj w dostępnych źródłach informacje na temat znanych klasztorów znajdujących się w Polsce. Następnie napisz, w którym wieku powstał każdy z nich i jakiego zakonu jest siedzibą.

• opactwo w Tyńcu (obecnie dzielnicy Krakowa) – _____

• klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie – _____

• opactwo w Oliwie (obecnie dzielnicy Gdańska) – _____

- 6 Wyjaśnij, co oznacza sformułowanie *benedyktyńska cierpliwość*.

- 7 Zapoznaj się z tekstem średniowiecznego pisarza Kasjodora. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Kasjodor o benedyktyńskiej pracy

Ja jednak wyznam swe najgłębsze pragnienie, że wśród wszelkich naszych fizycznych zajęć najbardziej mi się podoba, i to nie bez racji, przepisywanie ksiąg, jeżeli tylko należycie wykonywane. Odczytywanie Pism Bożych daje umysłowi zbawienne pouczenie, a przepisywanie przykazań Pańskich rozsiewa je szeroko i daleko. Cóż za szczęśliwe zajęcie, jak szczytny to trud, ręką głosić kazania ludowi, palcami języki otwierać i wśród ciszy zbawienie śmiertelnikom rozdawać, a grzeszne pokuszenia szatańskie zwalczać piórem i atramentem. Każde słowo Pańskie przepisane ręką przepisywacza jest raną zadaną szatanowi. Przepisywacz siedzi w jednym miejscu, lecz owoc jego trudu rozsiewa się po różnych prowincjach. Praca jego jest odczytywana w miejscach świętych. Słucha jej lud i odwraca się od złych zamysłów i czystym sercem służy Panu [...]. Postaraliśmy się ponadto o fachowych introligatorów¹ [...], aby piękno Pisma świętych ozdabiała odpowiednia szata zewnętrzna [...]. Przygotowaliśmy również mechaniczne oświetlenie dla pracy nocnej, żeby nie wygasły oświetlające płomienie, lecz żeby ogień podsycał się sam przez się [...]. Postarałem się również o jeden zegar słoneczny na dzień i zegar wodny na noc, aby wam bez przerwy dniem i nocą wskazywały.

¹ Introligator – rzemieślnik zajmujący się oprawianiem książek.

Praca z tekstem źródłowym

- a) Napisz, dlaczego zdaniem autora praca kopisty jest niezwykle ważna.

- b) Wyjaśnij, jakie udogodnienia dla pracy kopistów wprowadzono w skryptorium.

5 Sztuka średniowiecza

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5FXR8

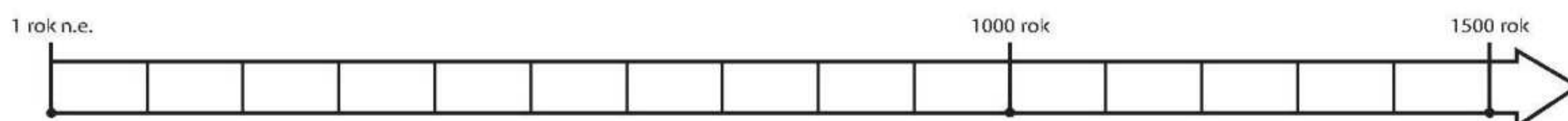
Na dobry początek

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Malowidła i rzeźby religijne, dzięki którym wierni mogli poznawać treść Pisma Świętego, nazywano po łacinie *biblia pauperum*, co oznacza

- ☐ A Biblia malowana.
- ☐ B Biblia dla ubogich.
- ☐ C Biblia do oglądania.
- ☐ D Biblia dla niepiśmiennych.

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a) Zamaluj dowolnym kolorem okres średniowiecza.
- b) Uzupełnij zdanie.

Średniowiecze trwało od _____ wieku do _____ wieku.

- 3 Uzupełnij tabelę, wpisując w odpowiednie miejsca cechy charakterystyczne dla budowli wniesionych w stylu romańskim i gotyckim.

Elementy architektury	Styl romański	Styl gotycki
Materiał budowlany		
Okna		
Mury		
Sklepienia		

- 4 Przyjrzyj się fotografiom przedstawiającym średniowieczne zabytki w Polsce. Napisz pod każdym zdjęciem, czy przedstawia budowlę wzniesioną w stylu romańskim, czy gotyckim.

Bazylika Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Pelplinie

Bazylika świętych Piotra i Pawła w Kruszwicy

- 5 Wyjaśnij, jakie były najważniejsze cele stawiane przed sztuką w średniowieczu.

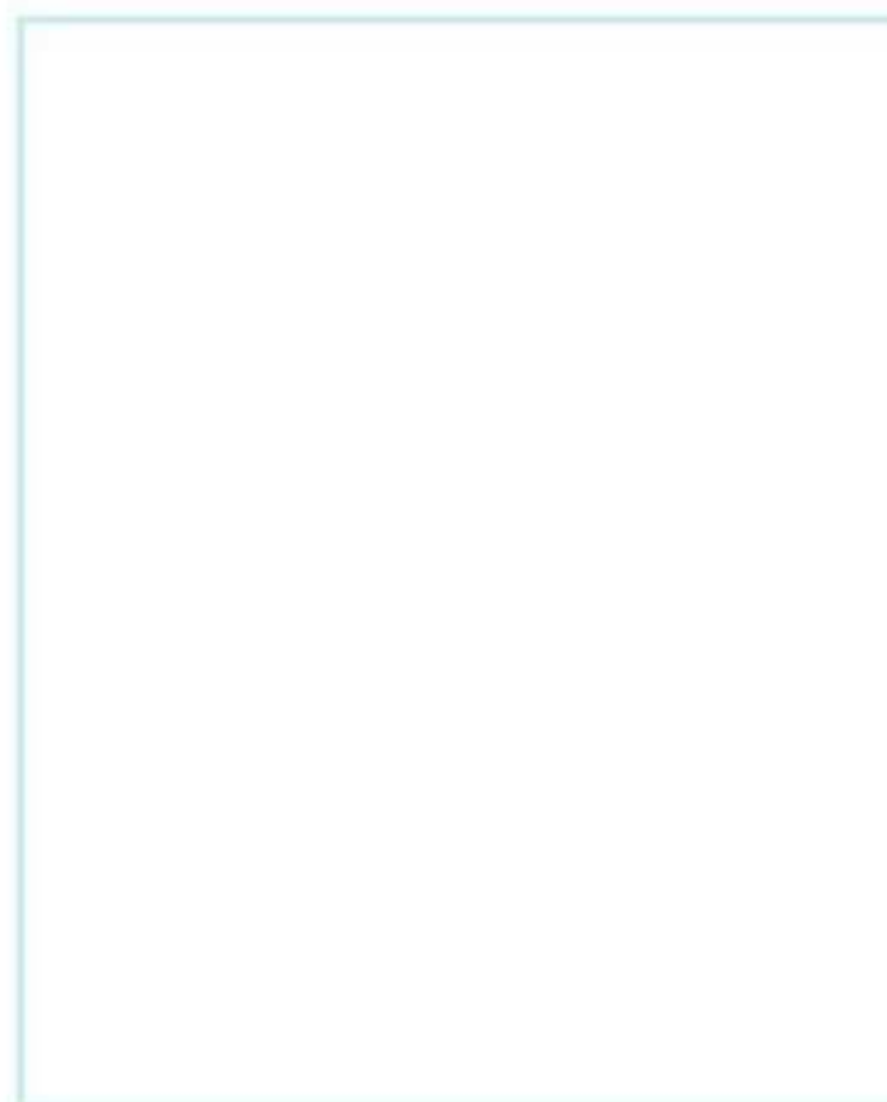

- ★ 6 Pokoloruj ilustrację przedstawiającą inicjał ze średniowiecznej księgi. Następnie zaprojektuj ozdobny inicjał swojego imienia lub nazwiska.

Dobra rada

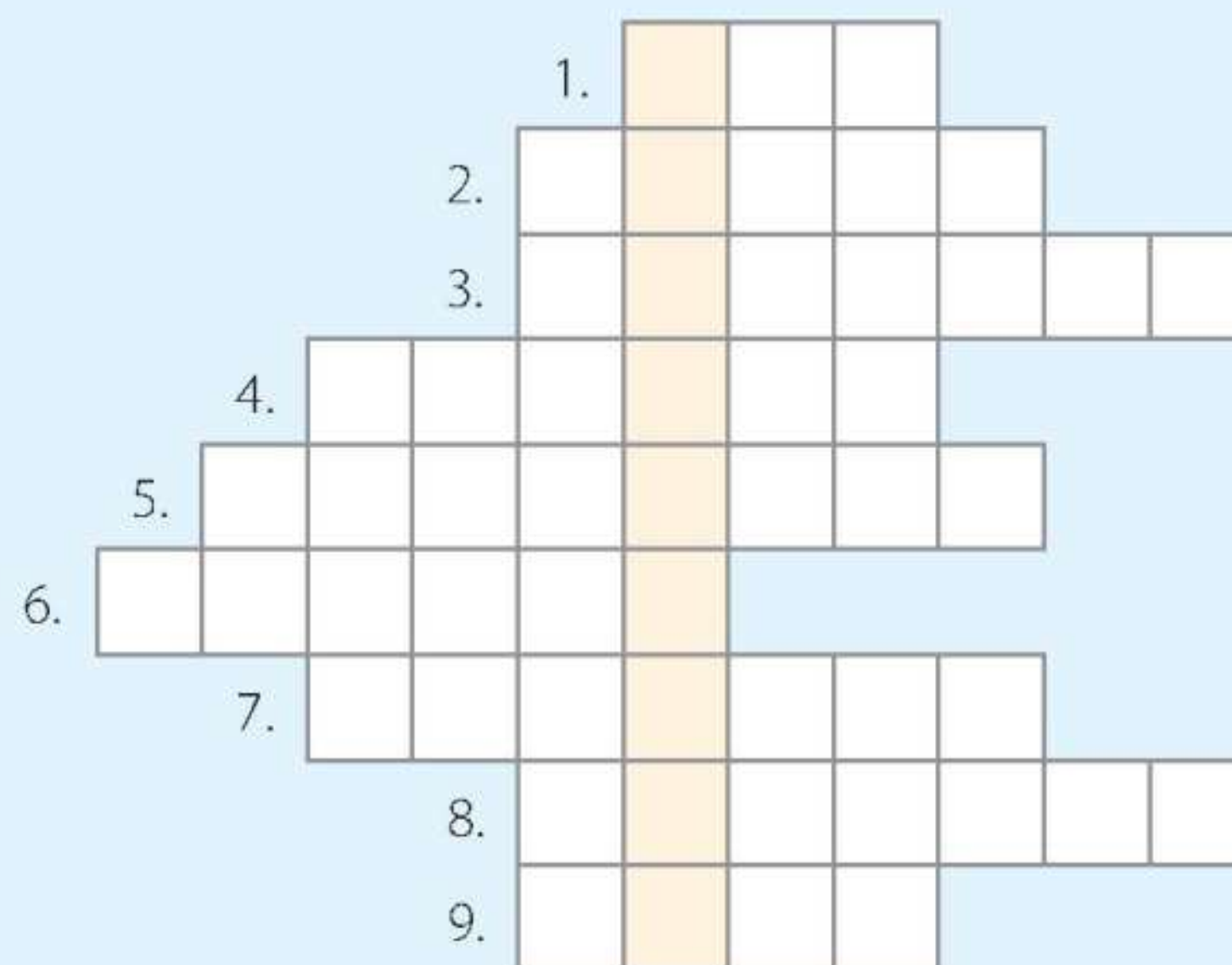
Możesz wykonać kilka szkiców ozdobnego inicjału swojego imienia lub nazwiska, aby wybrać najlepszy.

Podsumowanie rozdziału V

Sprawdź, czy potrafisz

- 1 Podkreśl jedno wyrażenie w każdym nawiasie, tak aby powstały zdania prawdziwe.
Społeczeństwo średniowieczne dzieliło się na stany, które miały (*takie same / różne*) prawa i obowiązki.
Głównymi zajęciami mieszkańców średniowiecznych miast były (*uprawa ziemi i hodowla zwierząt / handel i rzemiosło*).
W średniowiecznych uniwersytetach nauka odbywała się (*w najważniejszym języku danego kraju / po łacinie*).
Lennem nazywano ziemię, którą otrzymał (*senior / wasal*).
- 2 Rozwiąż krzyżówkę. Następnie wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

1. Chłopiec z rycerskiego rodu służący na dworze innego rycerza.
2. Budowla obronna będąca często siedzibą bogatego rycerza.
3. Służyły rycerzowi do kierowania koniem.
4. Noszona przez rycerza podczas bitew i turniejów, chroniła go przed ciosami.
5. Element ubioru rycerza. Rzucenie jej na ziemię oznaczało wyzwanie na pojedynek.
6. Chroniła rycerza przed ciosami przeciwnika, często był na niej umieszczany symbol rodu rycerskiego.
7. Zawody, podczas których rycerze toczyli ze sobą pojedynki.
8. Pomocnik rycerza, szkolony przez niego do walki.
9. Symbol rodu rycerskiego, umieszczany między innymi na tarczy i przy wejściu do siedziby rycerza.

HASŁO: _____

3 Połącz każde pojęcie z właściwym wyjaśnieniem. Jedno z nich jest niepotrzebne.

lokacja •	• siedziba władz średniowiecznego miasta
zakon •	• utworzenie nowego miasta lub wsi
ratusz •	• organizacja zrzeszająca rzemieślników jednej specjalizacji
cech •	• tkanina wełniana służąca w średniowieczu do szycia ubrań
	• wspólnota religijna żyjąca według ściśle określonych reguł

4 Przyporządkuj elementy wymienione w ramce do właściwego stylu w architekturze.

strzeliste wieże, małe i wąskie okna, budowle z cegły, budowle z kamienia, ozdobne witraże, wieże pełniące funkcje obronne, ostre łuki w oknach, półkoliste sklepienia, łuki oporowe i przypory

Cechy stylu romańskiego	Cechy stylu gotyckiego

5 Napisz, jakiego stanu dotyczy każdy z opisów.

Byli stanem zróżnicowanym pod względem posiadanego majątku. Najbogatsi i najbardziej wpływowi z nich określani są mianem patrycjuszy.

Stanowili najliczniejszy stan w średniowiecznym społeczeństwie. Posiadali jednak najmniej praw ze wszystkich.

6 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Pierwszym zakonem żebraczym powstałym w średniowieczu był zakon

- ☐ A benedyktynów.   ☐ B cystersów.   ☐ C dominikanów.   ☐ D franciszkanów.

VI. Polska pierwszych Piastów

1 Zanim powstała Polska

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H58JYH

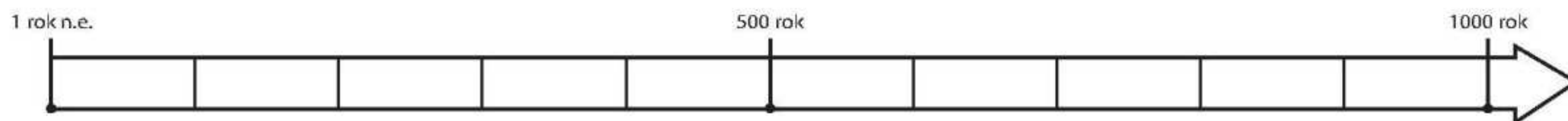
Na dobry początek

1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

W XX wieku w okolicach Biskupina odkryto

- ☐ A warowną osadę z VIII wieku p.n.e.
- ☐ B starożytne mogiły w kształcie kopców.
- ☐ C kamienne kręgi stworzone przez germańskich Gotów.
- ☐ D drewnianą świątynię pogańskich bogów.

2 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a) Zamaluj dowolnym kolorem na osi czasu okres od początku V do końca VIII wieku, gdy na ziemiach polskich osiedlali się Słowianie.
- b) Zakreskuj wiek X, w którym powstało państwo Polan.

3 Uzupełnij tekst. Spośród wyrazów i wyrażeń wybierz właściwe, a następnie odpowiednio je odmień. Jedno z nich jest niepotrzebne.

ogień, Świętowit, przyroda, Swaróg, wiele, Perun, plemię, cztery

Słowianie wierzyli w _____ bogów i czcili siły _____.

Jednym z ich najważniejszych bóstw był _____ – pan słońca

i _____. Z kolei niebem i piorunami władał _____.

Bogiem wojny i urodzaju był _____. Przedstawiano go jako postać

o _____ twarzach.

- 4 Wpisz w kratki litery tworzące właściwe hasła. Litery z kratek oznaczonych cyframi utworzą hasło główne. Zapisz je poniżej, a następnie wyjaśnij jego znaczenie.

Plemię, które w IX wieku utworzyło na południu dzisiejszej Polski własne państwo.

	6						7

Góra w pobliżu Wrocławia, czczona w przeszłości jako siedziba bogów słowiańskich.

	3			4

Plemię słowiańskie zamieszkujące w przeszłości tereny dzisiejszej północnej Polski.

1			2				5		

HASŁO:

1	2	3	4	5	6	7

- ★ 5 Przyjrzyj się zamieszczonym fotografiom ukazującym obrzędy Słowian, które przetrwały do dziś. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- Zapisz pod każdą z fotografii, jaki obrzęd został na niej przedstawiony.
- Napisz, które z przedstawionych tradycji są pielęgnowane w Twojej rodzinie.

2 Mieszko I i początki Polski

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5DP1P

Na dobry początek

1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Mieszko I pochodził z plemienia

- ☐ A Polan.
- ☐ B Pomorzan.
- ☐ C Ślązan.
- ☐ D Wiślan.

2 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Ojcem Mieszka I był książę Siemomysł.	P	F
Nazwa „Polska” pochodzi od nazwy plemienia Polan, którzy podbili sąsiednie plemiona i utworzyli państwo.	P	F
Mieszko I był założycielem dynastii Piastów.	P	F
Państwo Mieszka I było większe od terenów dzisiejszej Polski.	P	F

3 Wymień trzy argumenty, które przemawiały za przyjęciem chrztu przez Mieszka I.

- _____
- _____
- _____

4 Wyjaśnij, jaką rolę odgrywali duchowni w państwie Mieszka I po przyjęciu przez niego chrześcijaństwa.

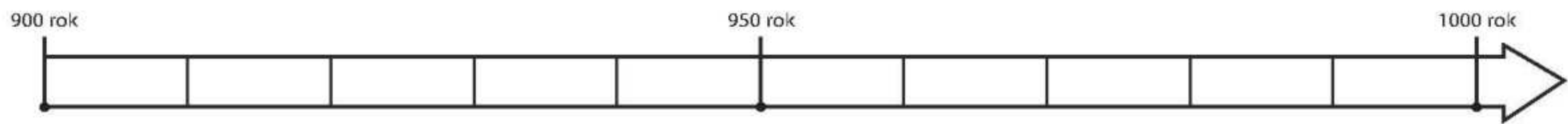

- 5** Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- Zaznacz rok, w którym Mieszko I przyjął chrzest.
- Oznacz na osi datę śmierci Mieszka I.

- 6** Przyjrzyj się mapie ukazującej ziemie polskie w X wieku. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- Oznacz czerwonym kolorem granice państwa Mieszka I w 992 roku.
- Podkreśl nazwę państwa, z którego pochodziła księżniczka Dobrawa.
- Wstaw właściwe litery w trzech kwadratach przy grodach, którym odpowiadają podane opisy.
  - Gród będący miejscem kultu pogańskiego na ziemiach polskich.
  - Najważniejszy gród państwa Polan.
  - Siedziba pierwszego biskupstwa na ziemiach polskich.
  - Gród, w którego pobliżu w 972 roku Mieszko I stoczył bitwę z margrabią Hodonem.

3 Polska Bolesława Chrobrego

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5Z7DA

Na dobry początek

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Przydomek Bolesława Chrobrego oznacza inaczej

☐ A „hojny”.   ☐ B „mądry”.   ☐ C „pobożny”.   ☐ D „waleczny”.

- 2 Przyjrzyj się fragmentom słynnych Drzwi Gnieźnieńskich. Następnie wykonaj polecenia.

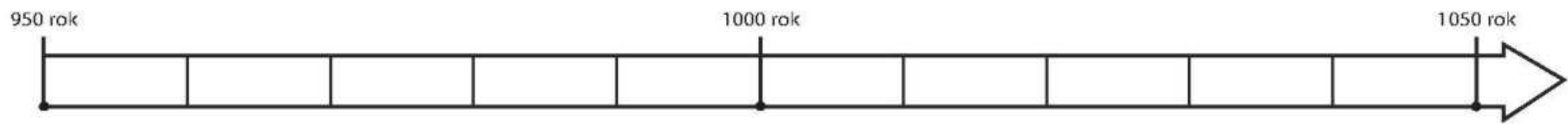
Praca z ilustracją

- a) Zapisz pod każdą z ilustracji właściwy tytuł z ramki. Jeden z nich jest niepotrzebny.

Chrzest Prusów, Przybycie do Prusów, Przybycie cesarza niemieckiego do Gniezna, Męczeńska śmierć, Wykupienie zwłok biskupa Wojciecha

- b) Uporządkuj przedstawione wydarzenia w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w kratki cyfry od 1 do 4.

- 3** Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

a) Zaznacz na osi czasu datę zjazdu gnieźnieńskiego.

b) Uzupełnij zdanie.

Zjazd gnieźnieński odbył się w _____ połowie _____ wieku.

- 4** Przeczytaj fragment niemieckiej Kroniki Thietmara [czytaj: titmara] z XI wieku. Następnie odpowiedz na pytania.

Tekst źródłowy

Kronika Thietmara

Widząc z daleka miasto upragnione szedł doń pobożnie bosymi stopami, a przyjęty z czcią niezwykłą przez biskupa [...], wprowadzony został do kościoła, błagając złany łzami wstawiennictwa świętego męczennika dla pozyskania sobie łaski Chrystusowej. I niezwłocznie ustanowił tam arcybiskupstwo, jak sądzę: prawnie [...] Archidiecezję¹ tę powierzył bratu wspomnianego męczennika, Radzymowi, poddając mu Rajnberna, biskupa katedry kołobrzeskiej, Poppona krakowskiego, Jana Wrocławskiego, wyłączwszy Ungera poznańskiego, a sporządziwszy tamże ołtarz, złożył na nim z niezmierną czcią święte relikwie.

¹ Archidiecezja – arcybiskupstwo lub obszar jemu podległy.

Praca z tekstem źródłowym

a) Jakiego wydarzenia dotyczy opis kronikarza?

b) Komu podlegały biskupstwa w Kołobrzegu, Krakowie i we Wrocławiu?

★ **c)** W którym fragmencie swojej relacji kronikarz dokonał przekłamania? Uzasadnij swoją odpowiedź.

- 5** Przyjrzyj się portretowi Bolesława Chrobrego. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a)** Napisz, jakie oznaki władzy Bolesława Chrobrego zostały ukazane na ilustracji.
- b)** Zapisz, kiedy władca Polski uzyskał każdy z przedstawionych przedmiotów.

- 6** Przyjrzyj się mapie przedstawiającej ziemie polskie w X–XI wieku. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a)** Oznacz dowolnym kolorem granice kraju odziedziczonego przez Bolesława Chrobrego.
- b)** Zamaluj ziemie czasowo zajęte przez Bolesława Chrobrego.
- c)** Podkreśl nazwę miejscowości, w której utworzono pierwsze polskie arcybiskupstwo.

4 Kryzys i odbudowa państwa polskiego

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H53BTD

Na dobry początek

1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Następcą Bolesława Chrobrego był

- ☐ A Bezprym.
- ☐ B Bolesław Śmiały.
- ☐ C Kazimierz Sprawiedliwy.
- ☐ D Mieszko II.

2 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Jedną z przyczyn kryzysu państwa Piastów w XI wieku był wspólny najazd Niemców i Rusinów na ziemie polskie.	P	F
W wyniku wyprawy zbrojnej Czechów w 1038 roku Polska zdobyła Śląsk.	P	F
Kryzys państwa polskiego został pogłębiony przez Bezpryma, który przejął władzę i zmusił Mieszka II do ucieczki.	P	F
Król Mieszko II dążył do przywrócenia pogańskiej wiary na ziemiach polskich.	P	F

3 Połącz portret Kazimierza Odnowiciela ze zdaniem opisującym tego władcę.

- Odesłał polskie insygnia koronacyjne cesarzowi Niemiec.
- Stłumił bunt ludności przeciw chrześcijaństwu.
- Zawarł sojusz z Czechami.
- Przyłączył do Polski Mazowsze i Pomorze Gdańskie.
- Odzyskał dla Polski utracony wcześniej Śląsk.
- Był synem Mieszka II.
- Przeniósł główną siedzibę władców Polski do Krakowa.

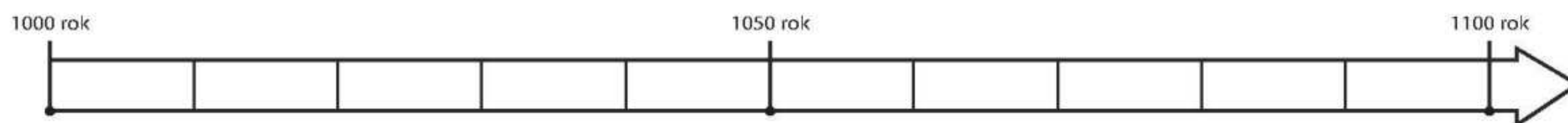
- 4 Uporządkuj podane wydarzenia w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w wyznaczone miejsca cyfry od 1 do 5.

_____ koronacja Mieszka II
 _____ najazd Niemców i Rusinów na Polskę
 _____ przejęcie władzy w Polsce przez Bezpryma
 _____ powrót księcia Kazimierza do Polski
 _____ czeski najazd na Wielkopolskę

- 5 Uzupełnij tekst, wpisując w wolne miejsca właściwe imiona.

Książę _____ Śmiały dążył do wzmocnienia pozycji Polski. Poparł papieża _____ w sporze z cesarzem _____ o inwestyturę. W wyniku buntu możnych wspieranych przez biskupa _____ władca musiał uchodzić z kraju.

- 6 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a) Zaznacz na osi czasu datę koronacji Bolesława Śmiałego.
 b) Zapisz nad osią czasu właściwą nazwę epoki historycznej.

- ★ 7 Oceń, który z potomków Bolesława Chrobrego: Mieszko II, Kazimierz Odnowiciel czy Bolesław Śmiały, ma Twoim zdaniem największe zasługi w pokonaniu kryzysu państwa polskiego w XI wieku. Uzasadnij swoją odpowiedź.

---

5 Rządy Bolesława Krzywoustego

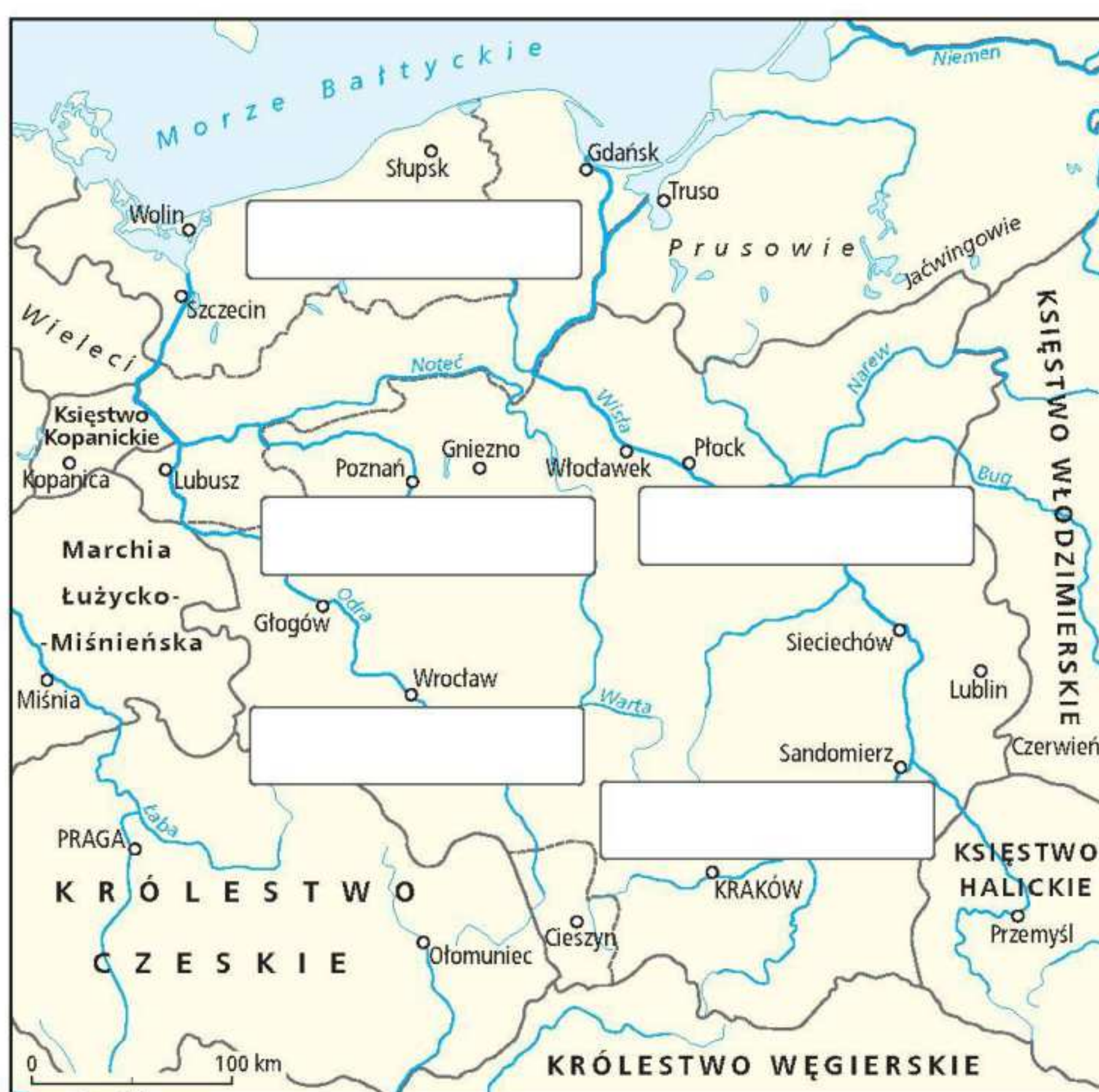

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5NA8U

Na dobry początek

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.
Władysław Herman był
☐ A bratem Bolesława Śmiałego.   ☐ C synem Mieszka II.
☐ B synem Bolesława Śmiałego.   ☐ D bratem Bolesława Krzywoustego.
- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej ziemie polskie w XII wieku. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a) Pokoloruj na czerwono tereny zdobyte przez Bolesława Krzywoustego.
- b) Podpisz na mapie dzielnice wchodzące w skład państwa Piastów.

Małopolska, Mazowsze, Pomorze, Śląsk, Wielkopolska

- 3** Zapoznaj się z fragmentem *Kroniki polskiej* Galla Anonima z XII wieku. Następnie odpowiedz na pytania.

Tekst źródłowy

Żądania Henryka V wobec Bolesława

Cesarz [Henryk V], [...] przygotowując się do wkroczenia do Polski z potężnym wojskiem, przesłał Bolesławowi wprzód poselstwo w te słowa: „Niegodnym jest cesarza i przeciwnym prawom rzymskim wkraczać zbrojnie do kraju wroga, a zwłaszcza swego wasala, zanim się z nim nie porozumie co do pokoju, jeśli chce być posłusznym, lub co do wojny [...]. Dlatego powinienes albo przyjąć z powrotem brata swego, oddając mu połowę królestwa, a mnie płacić rocznie 300 grzywien trybutu, lub tyluż rycerzy dostarczyć na wyprawę, albo ze mną, jeśli czujesz się na siłach, podzielić mieczem królestwo polskie”. Na to książę północny Bolesław odpowiedział: „[...] mielibyśmy się za niewiasty [kobiety], a nie za mężów, gdybyśmy wolności swej nie bronili”.

Praca z tekstem źródłowym

- a)** Do czego wzywa Bolesława cesarz Henryk V?

- b)** Na jakie zasady powołuje się cesarz w liście do księcia Bolesława?

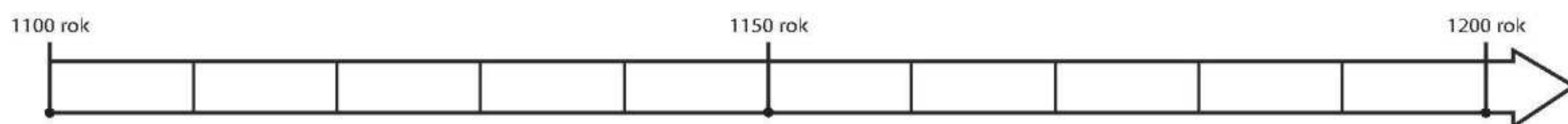
- c)** Jakiej odpowiedzi udzielił książę Bolesław cesarzowi?

- 4** Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

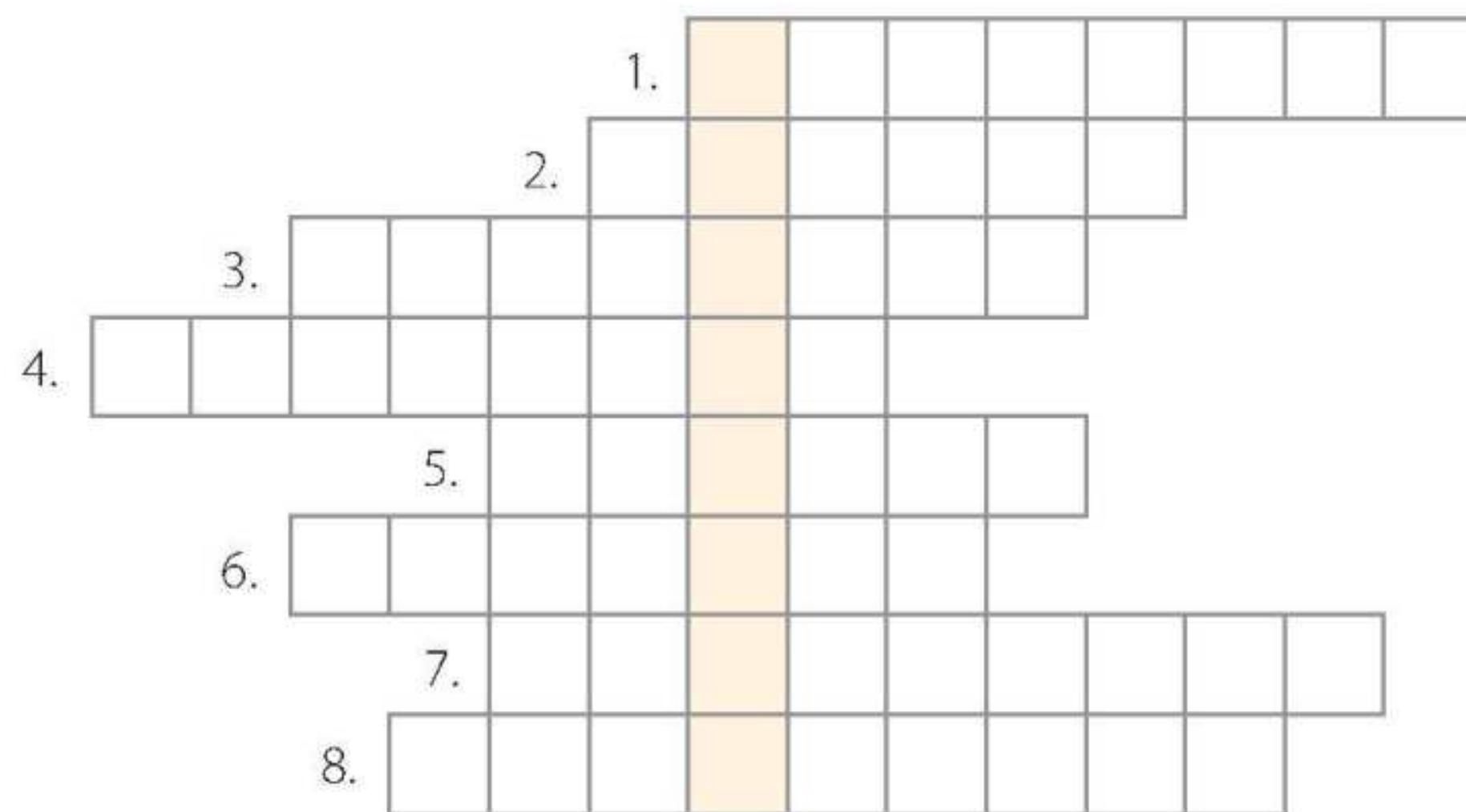
Praca z osią czasu

- a)** Zaznacz na osi czasu datę ogłoszenia testamentu Bolesława Krzywoustego.

- b)** Uzupełnij zdanie.

Podział Polski na dzielnice został przeprowadzony w _____ połowie _____ wieku.

5 Rozwiąż krzyżówkę. Następnie wyjaśnij znaczenie hasła głównego.

1. Palatyn Władysława Hermana.
2. Imię władcy Niemiec, który najechał Polskę w 1109 roku.
3. Imię przyrodniego brata Bolesława Krzywoustego.
4. Jeden z grodów na Pomorzu Zachodnim podbitych przez Bolesława Krzywoustego.
5. Gród oblegany przez Niemców w 1109 roku.
6. Obszar podbity przez Bolesława Krzywoustego.
7. Imię ojca Bolesława Krzywoustego.
8. Dokument wyrażający ostatnią wolę zmarłego.

HASŁO: _____

_____

6 Wymień uprawnienia, które według testamentu Bolesława Krzywoustego przysługiwały seniorowi.

- _____
- _____
- _____

★ **7** Określ, czym jest dokument znany jako *Bulla gnieźnieńska*. Wyjaśnij, dlaczego ma ona wielkie znaczenie dla języka polskiego.

_____

_____

_____

_____

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z internetu.

6 Społeczeństwo w czasach pierwszych Piastów

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5B4TP

Na dobry początek

1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Państwo pierwszych Piastów było zamieszkiwane przez około

☐ A sto tysięcy ludzi.

☐ C pięć milionów ludzi.

☐ B milion ludzi.

☐ D dziesięć milionów ludzi.

2 Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

a) Zapisz pod każdą z ilustracji odpowiednią nazwę grupy społecznej.

b) Napisz, jakie były obowiązki przedstawionych postaci w państwie pierwszych Piastów.

3 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Większość obszaru Polski pierwszych Piastów pokrywały puszcze.	P	F
Ludność służebna usługiwała władcy w jego rezydencji.	P	F
W dawnej Polsce wojowie tworzyli oddział zwany drużyną.	P	F

- 4 Opisz zakres władzy panującego w państwie pierwszych Piastów.

- 5 Przyjrzyj się fotografii przedstawiającej makietę grodu na Ostrowie Lednickim. Zapisz w wyznaczonych miejscach odpowiednie określenia z ramki.

wał obronny, wieża strażnicza, most, podgrodzie, brama, rezydencja władcy

- ★ 6 Napisz, czym różnili się wojowie z czasów Mieszka I i Bolesława Chrobrego od późniejszego rycerstwa.

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z książek o wojsku polskim w średniowieczu.

TAJEMNICE

Kto spisywał dzieje Polski?

- 1** Pokoloruj ramki, w których wyjaśniono, dlaczego kroniki są niezwykle ważne dla poznania historii.

Opisują przeszłość.

Wyjaśniają zjawiska astronomiczne.

Zawierają opinię autora o dawnych wydarzeniach.

Informują o ważnych wydarzeniach.

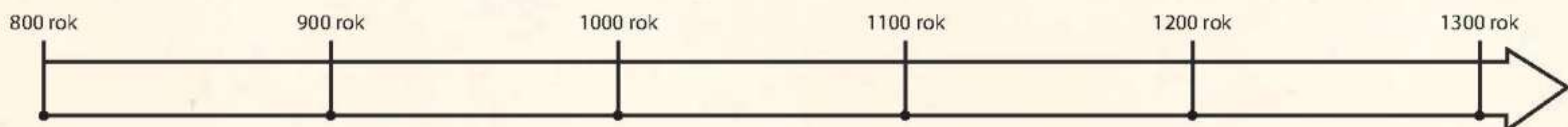
Zawierają elementy baśniowe i fantastyczne.

Opisują szczegółowo przyrodę.

- 2** Podkreśl liniijkę, która przedstawia źródła do dziejów Polski uporządkowane w kolejności chronologicznej.

- kronika Galla Anonima – relacje Ibrahima ibn Jakuba – kronika Wincentego Kadłubka
- kronika Galla Anonima – kronika Wincentego Kadłubka – relacje Ibrahima ibn Jakuba
- kronika Wincentego Kadłubka – kronika Galla Anonima – relacje Ibrahima ibn Jakuba
- relacje Ibrahima ibn Jakuba – kronika Galla Anonima – kronika Wincentego Kadłubka

- 3** Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- a) Zamaluj na osi czasu wiek XII, w którym powstała najstarsza polska kronika.
b) Oznacz na osi datę chrztu Polski.

- 4** Podkreśl właściwe dokończenie zdania.
Pierwszą polską kronikę napisał kronikarz znany jako

- ☐ A Nestor.   ☐ C Ibrahim ibn Jakub.
☐ B Gall Anonim.   ☐ D Wincenty Kadłubek.

SPRZED WIEKÓW

- 5 Przeczytaj fragment *Kroniki polskiej* Galla Anonima. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Przedmowa do *Kroniki polskiej* Galla Anonima

Ponieważ na rozległych obszarach świata królowie i książęta dokonują nader wielu czynów godnych pamięci, które z powodu niechęci i niedbałości, a może nawet z braku ludzi uczonych, okrywa milczenie – uznaliśmy za rzecz wartą trudu niektóre czyny książąt polskich opisać raczej skromnym [naszym] piórem, ze względu na pewnego chwalebnego [godnego pochwały] i zwycięskiego księcia imieniem Bolesław, niżli nic w ogóle z tych godnych uwagi zdarzeń nie zachować dla potomności [...].

Jest zaś zamiarem naszym pisać o Polsce, przede wszystkim o księciu Bolesławie i ze względu na niego opisać niektóre godne pamięci czyny jego przodków. Teraz więc w takim porządku zaczniemy wykladać nasz przedmiot, aby od korzenia posuwać się w górę ku gałęzi drzewa.

Praca z tekstem źródłowym

- a) Wyjaśnij, dlaczego – według kronikarza – wiele czynów władców ulega zapomnieniu.

- b) Napisz, którego władcę wskazuje kronikarz jako głównego bohatera swojego dzieła.

- c) Wyjaśnij, co oznacza wyrażenie: *Zaczniemy wykladać nasz przedmiot, aby od korzenia posuwać się w górę ku gałęzi drzewa.*

Dobra rada

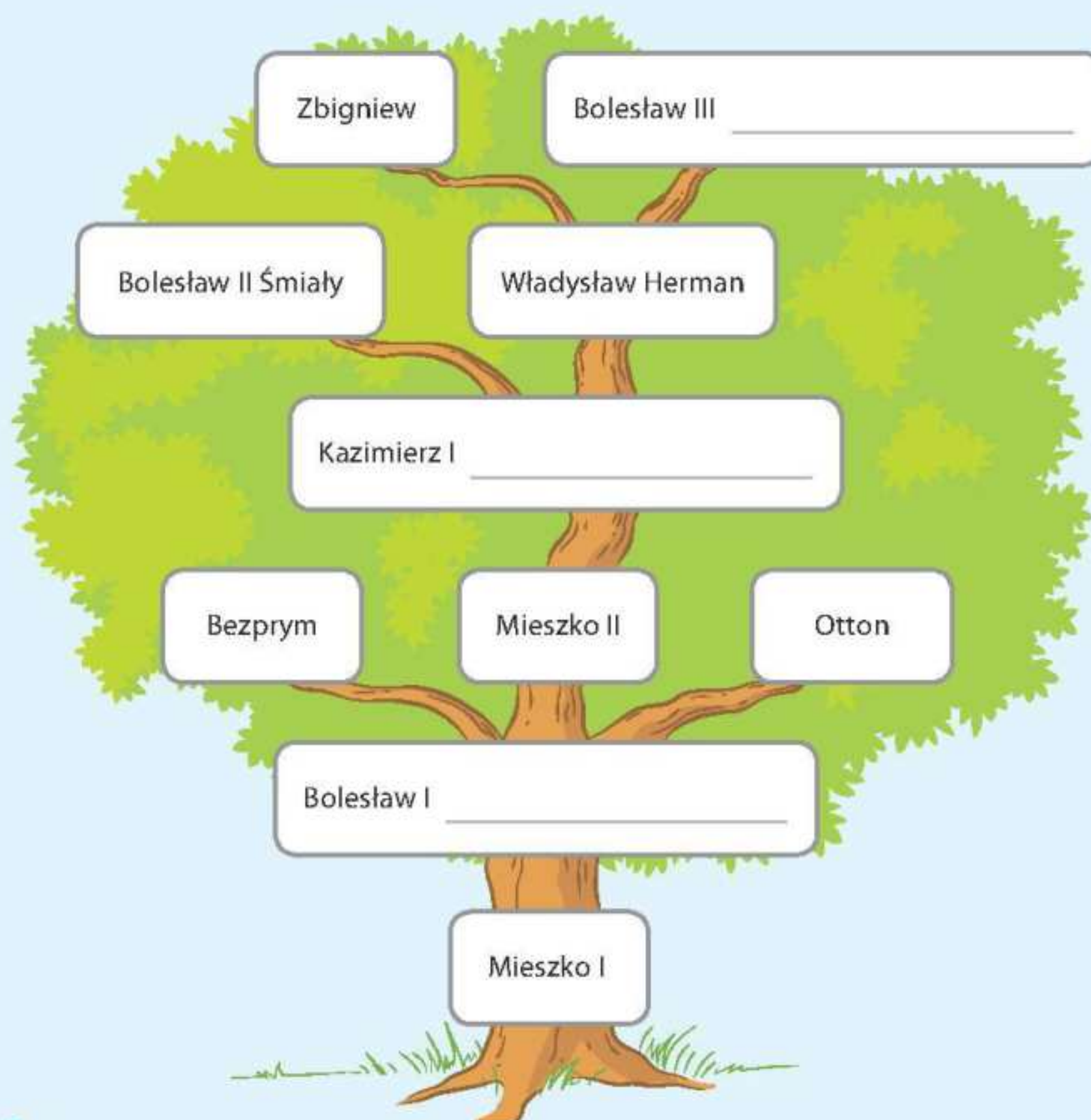
Przypomnij sobie, jak w graficzny sposób przedstawia się pokolenia danego rodu.

Podsumowanie rozdziału VI

Sprawdź, czy potrafisz

- 1 Przyjrzyj się drzewu genealogicznemu dynastii Piastów. Następnie wykonaj polecenia.

Praca ze ilustracją

- Wpisz w wolne miejsca przydomki władców z dynastii Piastów.
- Podkreśl imiona władców, którzy otrzymali koronę królewską.
- Uzupełnij zdania właściwymi określeniami pokrewieństwa.

- Mieszko I był _____ Mieszka II.
- Bolesław II Śmiały był _____ Zbigniewa.
- Bezprym był _____ Mieszka II.

- 2 Uporządkuj podane wydarzenia w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w wyznaczone miejsca cyfry od 1 do 4.

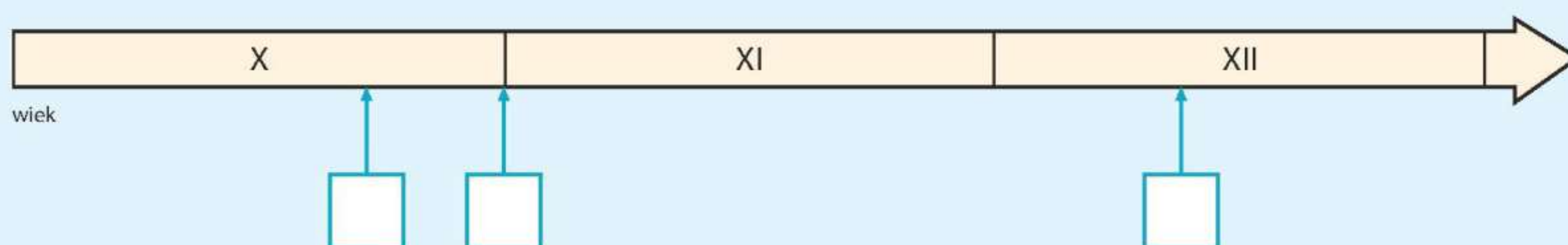
- _____ koronacja Bolesława Chrobrego
- _____ chrzest Polski
- _____ konflikt Bolesława Śmiałego z biskupem Stanisławem
- _____ odbudowanie kraju przez Kazimierza Odnowiciela

- 3 Dopisz do każdego z wydarzeń odpowiedni wiek. Następnie wpisz litery przyporządkowane wydarzeniom we właściwe kratki pod osią czasu.

A zjazd gnieźnieński – _____ wiek.

B bitwa pod Cedynią – _____ wiek.

C ogłoszenie testamentu Bolesława Krzywoustego – _____ wiek.

- 4 Oblicz, ile lat upłynęło między zjazdem gnieźnieńskim a ogłoszeniem testamentu Bolesława Krzywoustego.

- 5 Zapisz pod portretami władców Polski związane z nimi wydarzenia, które znajdują się w ramce. Jedno z nich jest niepotrzebne.

pierwsza koronacja w dziejach Polski, konflikt z biskupem Stanisławem, chrzest Polski, zjazd gnieźnieński, podział Polski na dzielnice, bitwa pod Cedynią, zwycięstwo nad Zbigniewem

Mieszko I

Bolesław Chrobry

Bolesław Krzywousty

---

1 Rozbicie dzielnicowe

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H56AEB

Na dobry początek

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.
- W 1138 roku na mocy testamentu Bolesława Krzywoustego
- ☐ A tron w Krakowie objął jego brat.
  - ☐ B Polska została podzielona na dzielnice.
  - ☐ C do Polski zostało przyłączone Pomorze.
  - ☐ D pełnię władzy przejął jego najstarszy syn.

- 2 Uporządkuj chronologicznie wydarzenia z ramki. Zapisz je poniżej, rozpoczynając od najwcześniejszego. Następnie dopisz do każdego właściwą datę roczną.

bitwa z Mongołami pod Legnicą, podział Polski na dzielnice, sprowadzenie Krzyżaków do Polski, zjazd książąt piastowskich w Gąsawie

1. _____ – _____ rok
2. _____ – _____ rok
3. _____ – _____ rok
4. _____ – _____ rok

- 3 Wyjaśnij, kto i w jakim celu sprowadził Krzyżaków na ziemie polskie.

- 4 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Zjazd w Gąsawie został zwołany w celu zażegnania sporów między książętami piastowskimi.	P	F
Zasada senioratu wprowadzona przez Bolesława Krzywoustego zakładała, że władzę zwierzchnią w Polsce sprawować będzie najstarszy z żyjących Piastów.	P	F
Po śmierci Bolesława Krzywoustego synowie tego władcy panowali zgodnie z jego wolą wyrażoną w testamencie.	P	F
W bitwie pod Legnicą śmierć poniósł książę Leszek Biały.	P	F

- 5 Przyjrzyj się mapie przedstawiającej ziemie polskie w XII wieku. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- Oznacz dowolnym kolorem granice dzielnicy senioralnej od 1138 roku.
- Zakreskuj pionowymi liniami dzielnicę, którą otrzymał Bolesław Kędzierzawy.
- Oznacz poziomymi liniami dzielnicę przypisaną Mieszkowi Staremu.

2 Zjednoczenie Polski

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H57TMW

Na dobry początek

- 1 Oblicz, ile lat upłynęło między bitwą pod Legnicą w 1241 roku a koronacją Przemysła II na króla Polski w 1295 roku.

- 2 Zapisz pod portretami królów Polski odpowiednie wyrażenia z ramki. Jedno z nich jest niepotrzebne.

*przejął władzę nad Pomorzem po bezpotomnej śmierci tamtejszego księcia,
powołał nowych urzędników – starostów, zginął w wyniku zamachu,
dowodził wojskami polskimi w bitwie pod Płowcami, pochodził z Czech,
zginął w bitwie pod Legnicą, początkowo był księciem kujawskim*

Przemysł II

Wacław II

Władysław Łokietek

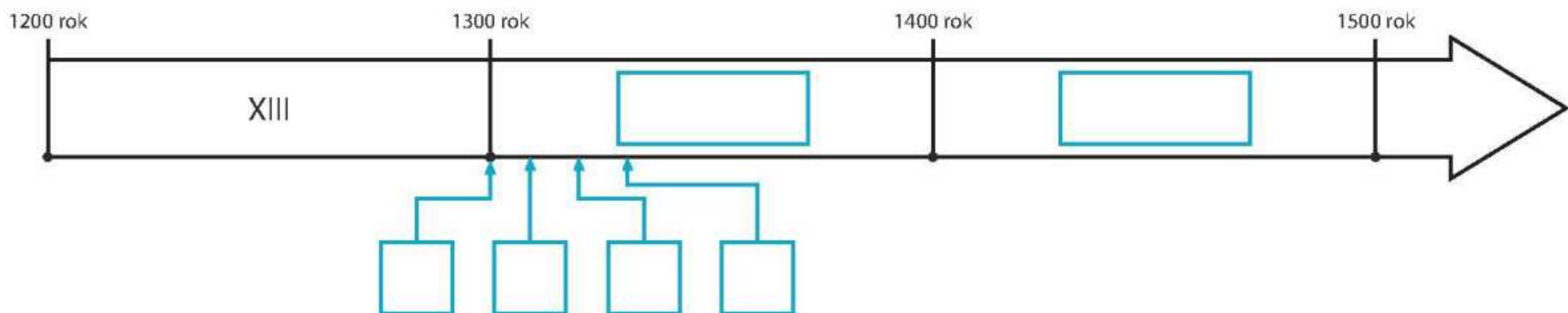

---

3 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Pierwsze nieudane próby zjednoczenia państwa polskiego podejmowali książęta śląscy w

- ☐ A XI wieku.   ☐ B XII wieku.   ☐ C XIII wieku.   ☐ D XIV wieku.

4 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.**Praca z osią czasu**

a) Uzupełnij oś czasu, wpisując w każde wolne miejsce właściwy wiek.

b) Dopisz do podanych wydarzeń właściwe daty. Następnie wstaw przypisane im litery w odpowiednie kratki pod osią czasu.

☐ A koronacja Wacława II na króla Polski – _____ rok

☐ B bitwa pod Płowcami – _____ rok

☐ C koronacja Władysław Łokietka – _____ rok

☐ D zagarnięcie przez Krzyżaków Pomorza Gdańskiego – _____ rok

5 Napisz, kim był Jakub Świnka. Określ, jakie były jego zasługi dla zjednoczenia Polski po okresie rozbicia dzielnicowego.

---

6 Dokończ zdanie. Otocz kółkiem odpowiedź A albo B i jej dokończenie 1., 2. lub 3.

Koronacja Władysława Łokietka w

A.	Krakowie	zakończyła okres	1.	wojen polsko-krzyżackich.
			2.	rozbicia dzielnicowego.
			3.	najazdów Mongołów na Polskę.
B.	Gnieźnie			

3 Czasy Kazimierza Wielkiego

Obejrzyj film
docwiczenia.pl
Kod: H561WA

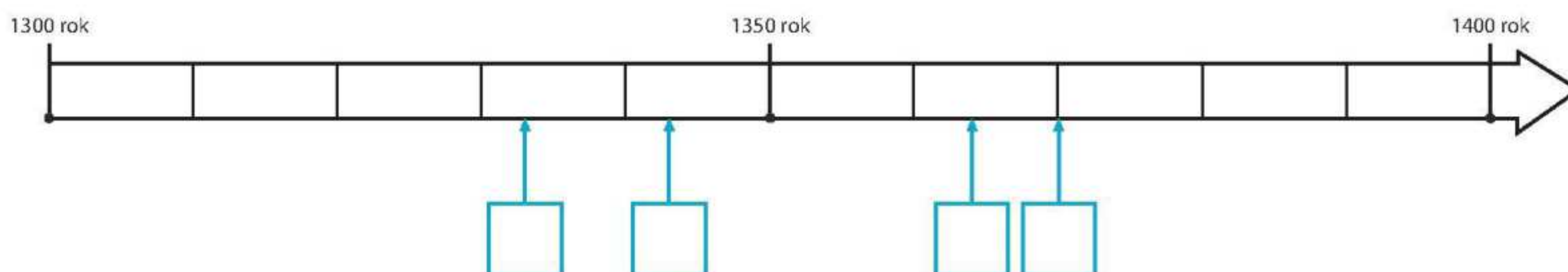
Na dobry początek

1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Kazimierz Wielki był synem

- ☐ A Wacława II.
- ☐ B Przemysła II.
- ☐ C Władysława Łokietka.
- ☐ D Władysława Wygnańca.

2 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

a) Oznacz dowolnym kolorem na osi czasu okres życia Kazimierza Wielkiego.

b) Dopisz daty do podanych wydarzeń. Następnie wstaw odpowiadające im litery we właściwe miejsca na osi czasu.

- ☐ A założenie Akademii Krakowskiej – _____ rok
- ☐ B śmierć Kazimierza Wielkiego – _____ rok
- ☐ C koronacja Kazimierza Wielkiego – _____ rok
- ☐ D zawarcie pokoju z Krzyżakami w Kaliszu – _____ rok

3 Uzupełnij tekst. Wpisz w wolne miejsca odpowiednie wyrazy.

W czasach Kazimierza Wielkiego funkcję stolicy Polski pełnił _____.

Wyrazem potęgi Polski w tym czasie był wielki _____ monarchów europejskich w tym mieście. Podczas zjazdu odbyła się _____ wydana na cześć władców przez Mikołaja Wierzyńka.

- 4 Uzupełnij tabelę przedstawiającą zasługi Kazimierza Wielkiego. Wpisz po jednym przykładzie dokonania króla w każdej z podanych dziedzin.

Dziedzina	Dokonania Kazimierza Wielkiego
Polityka	
Nauka	
Gospodarka	
Obronność	

- 5 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Na początku panowania Kazimierza Wielkiego Polska utrzymywała przyjazne stosunki tylko z państwem zakonu krzyżackiego.	P	F
Kazimierz Wielki prowadził pokojową politykę w relacjach z sąsiadami.	P	F
Utworzenie Akademii Krakowskiej przyczyniło się do usprawnienia funkcjonowania polskiego państwa.	P	F
Po śmierci Kazimierza Wielkiego władzę w Polsce przejął jego syn.	P	F

- 6 Wyjaśnij znaczenie powiedzenia: *Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną.*

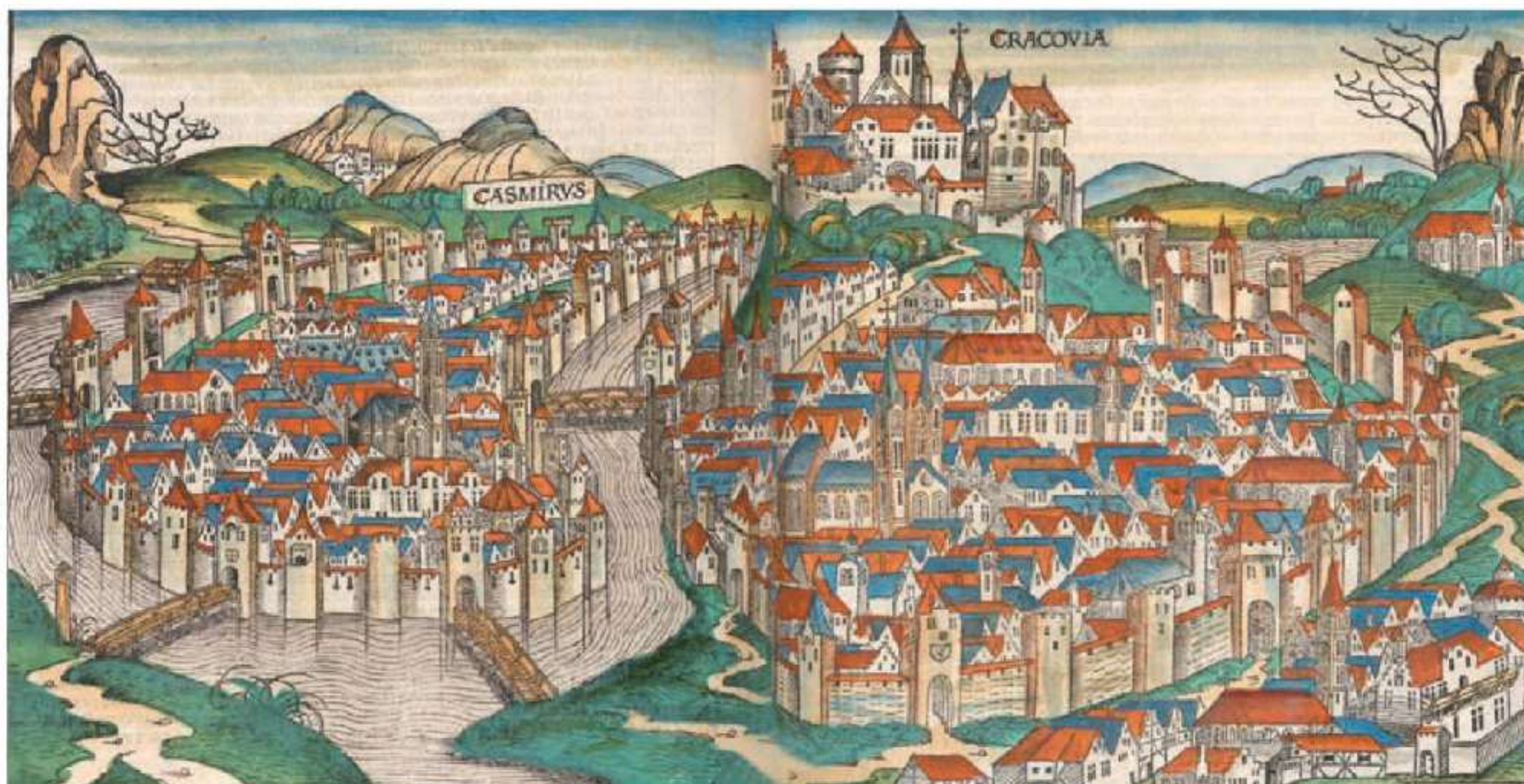

- 7 Przyjrzyj się zamieszczonej ilustracji Krakowa i Kazimierza. Następnie przeczytaj fragment XIV-wiecznej kroniki i odpowiedz na zamieszczone pytania.

Tekst źródłowy

Kronikarz Janko z Czarnkowa o Kazimierzu Wielkim

Tak tedy [ten] król [...]. Naprzód ozdobił zamek krakowski podziwu godnymi domami, wieżami, rzeźbą, malowidłami, dachami wielkiej piękności. Naprzeciw zaś zamku krakowskiego, po drugiej stronie Wisły, koło kościoła, który się nazywa Skalką, wymurował miasto, które od imienia swego nazwał Kazimierzem [...].

Praca z ilustracją i tekstem źródłowym

a) W jaki sposób Kazimierz Wielki ozdobił swoją siedzibę?

---

b) Gdzie Kazimierz wybudował miasto nazwane jego imieniem?

---

c) Co oddzielało Kraków od Kazimierza?

---

d) Co chroniło Kraków i Kazimierz przed atakami wrogów?

---

4 Unia polsko-litewska

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5V1LL

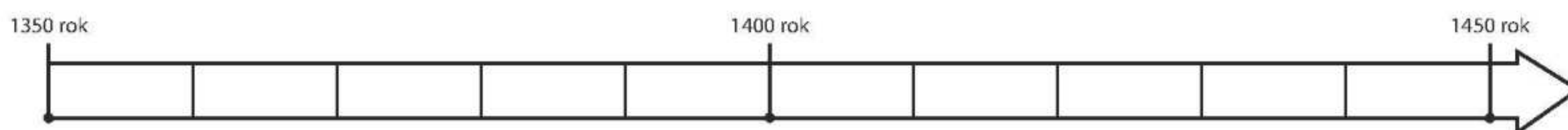

Na dobry początek

- 1 Ułóż zdanie z podanych wyrazów.

monarchę, unia, posiadających, związek, to, personalna, państw, wspólnego

- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

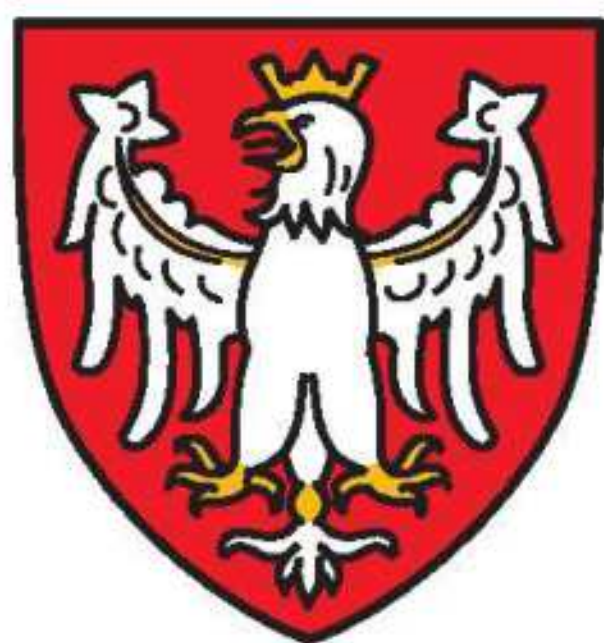

Praca z osią czasu

- a) Zaznacz na osi czasu datę zawarcia unii w Krewie.
- b) Oznacz datę bitwy pod Grunwaldem.
- c) Uzupełnij zdanie.

Unia w Krewie została zawarta w _____ połowie _____ wieku.

- 3 Poniżej zostały przedstawione przyczyny zawarcia unii w Krewie. Określ, które z nich skłoniły do zawarcia unii stronę polską, które litewską, a które oba państwa. Połącz każdą przyczynę z odpowiednią ilustracją lub ilustracjami.

Królestwo
Polskie

- najazdy pod pretekstem chrystianizacji •
- chęć odzyskania Pomorza Gdańskiego •
  - zagrożenie ze strony Krzyżaków •
  - dążenie do przyjęcia chrztu •
  - chęć wydania za mąż władczyni •

Wielkie Księstwo
Litewskie

- 4** Zapoznaj się z fragmentami aktu unii w Krewie. Następnie wykonaj polecenia.

Tekst źródłowy

Akt unii w Krewie

My Jagiełło, z Bożej łaski Wielki Książę Litwy i Rusi [...] z wszystkimi braćmi swymi jeszcze nie ochrzczoneymi, krewniakami, szlachcicami i ziemianami z wyższymi i najniższymi w swoich krajach zamieszkałymi, wiarę świętego rzymskiego Kościoła przyjąć zamierza, pragnie i życzy sobie. [...] Tenże Jagiełło Wielki Książę przyrzeka wszystkie skarby swe złożyć i wydać na odzyskanie strat państw obojga, tak Polski, jako też Litwy. A to tylko, jeżeli też pani Węgier córkę swą Jadwigę, królowę polską przyrzeczoną, odda mu w małżeństwo. [...] Również tenże Wielki Książę Jagiełło przyrzeka i zobowiązuje się wszelkie ziemie zagrabione i straty królestwa polskiego, oderwane przez czyje bądź ręce i zajęte, odzyskać własnymi zachodami [wysiłkami] i kosztami.

Praca z tekstem źródłowym

- a)** Wymień dwa zobowiązania księcia Jagiełły.

- b)** Określ, kto miał przyjąć chrzest wraz z księciem litewskim.

- ★ **c)** Wyjaśnij, dlaczego matka Jadwigi została określona w dokumencie jako *pani Węgier*.

- 5** Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Na mocy pokoju w Toruniu w 1411 roku Polska odzyskała Pomorze Gdańskie i ziemię dobrzyńską.	P	F
Po zwycięstwie pod Grunwaldem wojska polskie zdobyły zamek w Malborku.	P	F
W bitwie pod Grunwaldem wojskami polsko-litewskimi dowodzili król Władysław Jagiełło i wielki książę Witold.	P	F

- 6** Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej Europę Środkowo-Wschodnią w XIV i XV wieku. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- Zamaluj czerwonym kolorem obszar Królestwa Polskiego w 1385 roku.
  - Pokoloruj na brązowo ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1385 roku.
  - Zamaluj niebieskim kolorem obszar państwa zakonu krzyżackiego.
  - Zakreskuj ziemie zależne od Królestwa Polskiego.
  - Podkreśl nazwy dwóch miast, w których zostały zawarte unie polsko-litewskie.
  - Otocz ramką nazwę miejscowości, w której pobliżu rozegrała się bitwa w 1410 roku.
- ★ **7** Napisz, kto i za jakie zasługi przyznaje co roku w Polsce Nagrodę imienia Pawła Włodkowica. Podaj imię i nazwisko jednego laureata tej nagrody.

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z internetu.

TAJEMNICE

Jaką bitwę namalował Jan Matejko?

1 Wyobraź sobie, że jesteś uczniem/uczennicą Jana Matejki. Wraz ze swoim mistrzem przygotowujecie się do namalowania obrazu *Bitwa pod Grunwaldem*. Twoim zadaniem jest zdobycie odpowiednich informacji dotyczących tego wydarzenia. Wśród podanych informacji podkreśl te, które będą Wam niezbędne do stworzenia obrazu.

- rodzaj uzbrojenia wojsk krzyżackich
- wygląd zamku krzyżackiego w Malborku
- postanowienia unii w Krewie
- rodzaj uzbrojenia wojsk polskich
- opis postaci Władysława Jagiełły
- okoliczności sprowadzenia Krzyżaków do Polski
- postanowienia pokoju w Toruniu w 1411 roku
- opis chorągwi krzyżackich zdobytych w bitwie pod Grunwaldem

2 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Jan Matejko, przygotowując się do stworzenia obrazu *Bitwa pod Grunwaldem*, korzystał z kroniki

☐ A Galla Anonima.

☐ B Wincentego Kadłubka.

☐ C Janka z Czarnkowa.

☐ D Jana Długosza.

3 Wyjaśnij, dlaczego Jan Matejko umieścił na swoim obrazie elementy niezgodne z prawdą historyczną.

SPRZED WIEKÓW

- 4 Przyjrzyj się reprodukcji obrazu *Bitwa pod Grunwaldem* Jana Matejki. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

a) Napisz obok każdej cyfry, która postać widniejąca na obrazie została nią oznaczona.

1 _____

3 _____

2 _____

4 _____

b) Wstaw w wolne miejsce obok każdego opisu cyfrę, którą została oznaczona na obrazie właściwa postać.

_____ Najsłynniejszy polski rycerz epoki średniowiecza. Na obrazie został przedstawiony w czarnej zbroi.

_____ Wielki książę litewski. Brał udział w walce jako dowódca wojsk litewskich.

_____ Wielki mistrz zakonu krzyżackiego. Dowodził wojskami krzyżackimi. Na obrazie został ukazany w czasie starcia z dwoma piechurami.

_____ Słynny rycerz zakonu krzyżackiego, który po bitwie pod Grunwaldem dowodził obroną Malborka.

5 Czasy świetności dynastii Jagiellonów

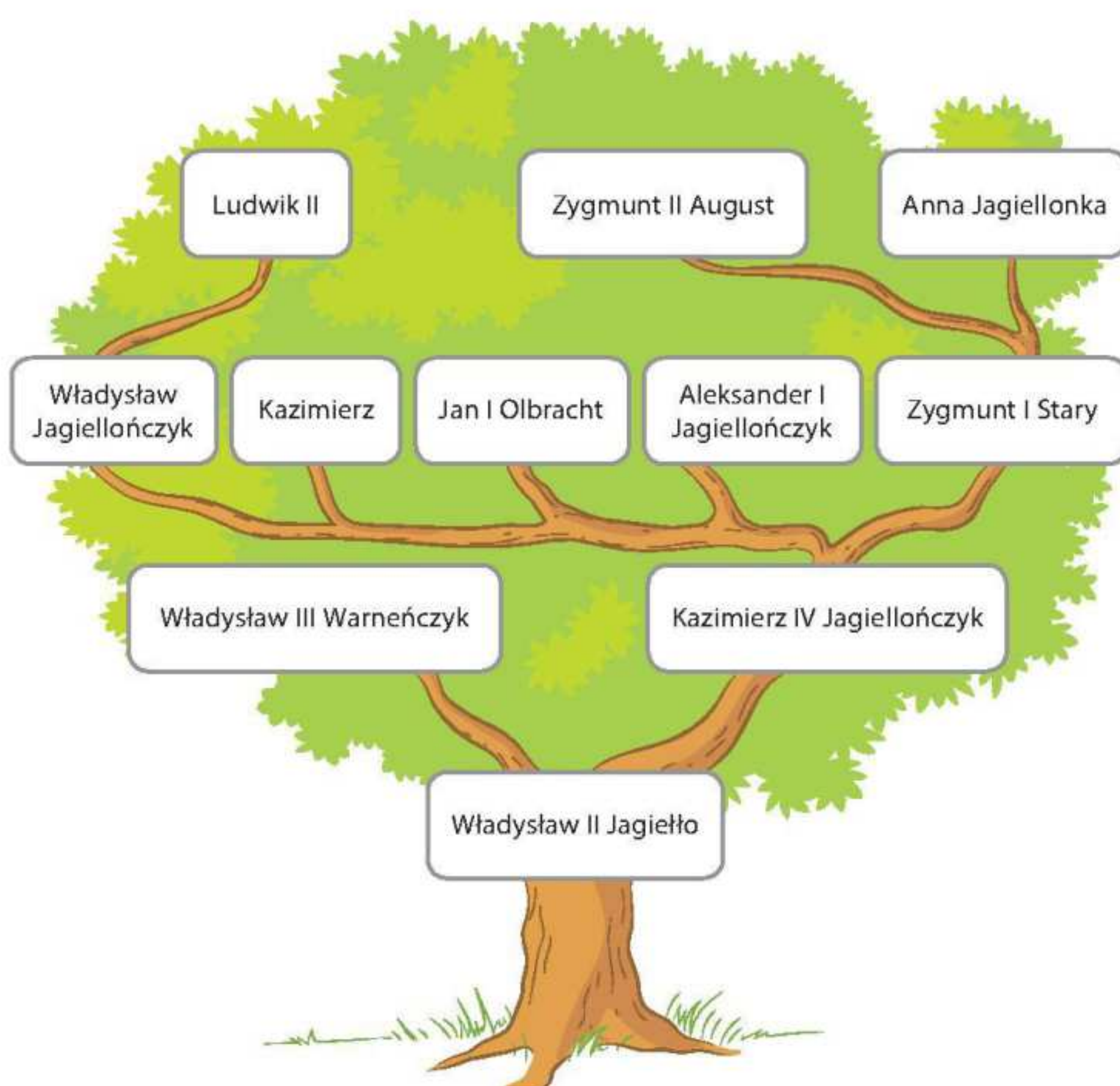

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H54YB4

Na dobry początek

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.
Władysław III Warneńczyk był władcą
☐ A) Polski i Czech. ☐ C) Węgier i Czech.
☐ B) Polski i Węgier. ☐ D) Węgier i Litwy.
- 2 Przyjrzyj się zamieszczonej ilustracji drzewa genealogicznego dynastii Jagiellonów.
Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Wyjaśnij, kim był Władysław Jagiellończyk dla Zygmunta II Augusta.
- b) Napisz, kim był Zygmunt I Stary dla Władysława II Jagiełły.
- c) Wyjaśnij, kim był Ludwik II dla Anny Jagiellonki.

- 3 Napisz, jakie były przyczyny wybuchu wojny trzynastoletniej.

4 Wstaw znak „X” w wyznaczone miejsca przy zdaniach dotyczących rządów Kazimierza Jagiellończyka.

- _____ Początkowo w jego imieniu rządy w Polsce sprawowała rada opiekuńcza.
- _____ Ograniczył wpływy możnowładztwa na rządy w państwie.
- _____ Dowodził chrześcijańskimi wojskami w bitwie pod Warną.
- _____ W czasie swojego panowania odzyskał dla Polski Pomorze Gdańskie.
- _____ Podczas jego rządów doszło do rozwoju nauki i sztuki.

5 Przyjrzyj się zamieszczonej mapie ukazującej Prusy i Pomorze Gdańskie w XV wieku. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z mapą

- a)** Zamaluj dowolnym kolorem tereny włączone do Królestwa Polskiego na mocy II pokoju toruńskiego.
- b)** Zakreskuj ukośnymi liniami ziemie państwa zakonu krzyżackiego będące od 1466 roku lennem Polski.

★ **6** Wyjaśnij, dlaczego w XVI wieku nastąpił intensywny rozwój Gdańska.

---

6 Monarchia stanowa w Polsce

Rozwiąż
dodatkowe
zadanie
docwiczenia.pl
Kod: H5BBE9

Na dobry początek

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie zdania.

Pierwszy przywilej dla polskiej szlachty został nadany przez króla

☐ A Kazimierza Wielkiego.

☐ C Ludwika Węgierskiego.

☐ B Władysława Jagiełłę.

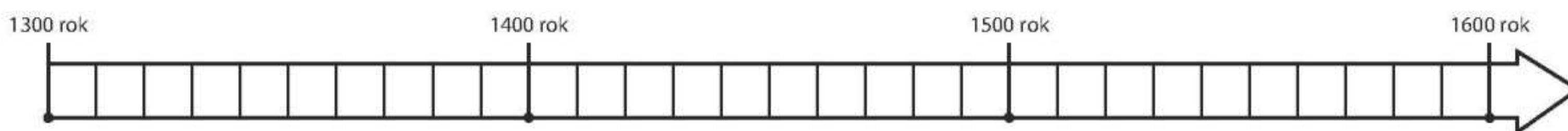
☐ D Jana Olbrachta.

- 2 Uzupełnij tekst. Spośród wyrazów i wyrażeń wybierz właściwe i odpowiednio je odmień. Jedno z nich jest niepotrzebne.

zboże, wojska zaciężne, majątek, przywilej, szlachta, broń palna

W XIV i XV wieku zaczęło maleć znaczenie rycerstwa jako siły bojowej ze względu na stosowanie _____. Dodatkowo na polach bitew pojawiły się _____, które okazały się skuteczniejsze od rycerstwa. W tym czasie handel _____ zaczął przynosić znaczne zyski. Spowodowało to powstawanie coraz większych _____ ziemskich. Wszystkie te zmiany wpłynęły na wykształcenie się nowej grupy społecznej zwanej _____.

- 3 Przyjrzyj się zamieszczonej osi czasu. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z osią czasu

- Umieść na osi czasu datę wydania przywileju koszyckiego.
- Zaznacz na osi czasu rok ogłoszenia konstytucji *Nihil novi*.
- Oblicz, ile lat upłynęło od wydania przywileju koszyckiego do ogłoszenia konstytucji *Nihil novi*.

- 4 Wstaw znak „X” w wyznaczone miejsca przy wyrażeniach dotyczących monarchii stanowej.

- _____ Podział społeczeństwa na grupy społeczne.
- _____ Cała władza w rękach monarchy.
- _____ Przywileje jedynie dla rycerstwa i duchowieństwa.
- _____ Państwo własnością monarchy.
- _____ Wpływ uprzywilejowanych stanów na rządy w państwie.

- 5 Uzupełnij tabelę.

Korzyści uzyskane przez szlachtę	Nazwa przywileju i data jego wydania
_____	cerekwicko-nieszawski, 1454 rok
Zakazano mieszczanom pełnienia urzędów i godności państwowych. Szlachta uzyskała zwolnienie z opłat celnych za przewóz towarów.	_____
_____	jedlnieńsko-krakowski, 1430 i 1433 rok
Król nie mógł zająć majątku szlachcica bez wyroku sądu. Funkcji sędziego i starosty nie mogła pełnić ta sama osoba.	_____

- ★ 6 Wyjaśnij, znaczenie słów: *Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie.*

_____

_____

_____

Dobra rada

Skorzystaj z dostępnych źródeł, na przykład z internetu.

Podsumowanie rozdziału VII

Sprawdź, czy potrafisz

- 1 Podkreśl właściwe dokończenie każdego zdania.

W czasie trwania rozbicia dzielnicowego w 1241 roku ziemie polskie najechali

- ☐ A Brandenburczycy. ☐ C Litwini.
☐ B Krzyżacy. ☐ D Mongołowie.

Sprowadzeni do Polski Krzyżacy osiedlili się początkowo na

- ☐ A Mazowszu. ☐ C ziemi chełmińskiej.
☐ B ziemi Prusów. ☐ D Pomorzu Gdańskim.

- 2 Uporządkuj podane wydarzenia w kolejności chronologicznej. W tym celu wpisz w wolne miejsca cyfry od 1 do 6.

- _____ sprowadzenie Krzyżaków do Polski   _____ śmierć Bolesława Krzywoustego
_____ unia polsko-litewska w Krewie   _____ wojna trzynastoletnia
_____ bitwa pod Warną   _____ koronacja Kazimierza Wielkiego

- 3 Oceń, czy poniższe zdania są prawdziwe. Zaznacz literę „P” przy zdaniach prawdziwych, a „F” – przy fałszywych.

Brak silnej władzy centralnej w okresie rozbicia dzielnicowego był przyczyną osłabienia kraju.	P	F
Szlachta to stan społeczny wywodzący się ze średniowiecznego rycerstwa.	P	F
Unia personalna to związek dwóch państw, którymi rządzą dwaj różni władcy.	P	F
Krzyżacy zostali sprowadzeni do Polski przez Władysława Wygnańca.	P	F

- 4 Sformułuj trzy argumenty tłumaczące, jakim dokonaniom Kazimierz Wielki zawdzięcza swój przydomek.

- _____
- _____
- _____

- 5 Przyjrzyj się portretom władców Polski namalowanym przez Jana Matejkę. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

- a) Napisz pod każdym z portretów, jaki władca został na nim przedstawiony.
- b) Zapisz pod wizerunkiem każdego władcy jego osiągnięcie z ramki. Jedno z nich jest niepotrzebne.

zawarcie z Krzyżakami pokoju w Kaliszu, wzniesienie zamku w Malborku, zwycięstwo nad Krzyżakami w bitwie pod Grunwaldem, zwycięstwo w bitwie pod Płowcami, przyłączenie do Polski Pomorza Gdańskiego

- 6 Wyjaśnij, dlaczego ustroj Królestwa Polskiego u schyłku średniowiecza określa się mianem monarchii stanowej.

Notatki

Wykaz fragmentów tekstów źródłowych zamieszczonych w publikacji:

- s. 8 – *Kodeks Hammurabiego*, tłum. M. Stępień, Warszawa 1996, s. 123, 126.
- s. 16 – B. André-Salvini, S. Cluzan, *Pierwsze cywilizacje*, [w:] *Encyklopedia Larousse Gallimard. Odkrycia młodych*, tłum. E. Sadowska, Nr 9, 1991, s. 134.
- s. 24 – *Wychowanie chłopców*, [w:] *Starożytność. Teksty źródłowe, komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej*, G. Chomicki, S. Sprawski, Kraków 1999, s. 93–94.
- s. 27 – J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Warszawa 1984, s. 39.
- s. 30 – Witruwiusz, *O architekturze ksiąg dziesięć*, przeł. K.F. Kumaniecki, Warszawa 1956, s. 85, 87, 94.
- s. 40 – Kasjusz Dion Kokcejanus, *Historia rzymska*, księga LIII, rozdziały 17 i 18, tłum. M.Z. Jedlicki, L. Piotrowicz, [w:] *Źródła i materiały do nauczania historii*, oprac. zb. pod red. S. Sierpowskiego, Warszawa 1998, s. 40.
- s. 51 – *Wątpliwości Pliniusza w sprawie karania chrześcijan*, [w:] *Starożytność. Teksty źródłowe komentarze i zagadnienia do historii w szkole średniej*, G. Chomicki, S. Sprawski, Kraków 1999, s. 297–298.
- s. 58 – *Kodeks Justyniana – Wstęp*, [w:] *Wiek V–XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczyciela historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2003, s. 38–39.
- s. 77 – <http://archiwum.wiz.pl/1997/97063700.asp>, 07.03.2018.
- s. 83 – *Kasjodor o benedyktyńskiej pracy*, [w:] *Wiek V–XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczyciela historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2003, s. 117–118.
- s. 93 – *Thietmar o zjeździe gnieźnieńskim*, [w:] *Wiek V–XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczyciela historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2003, s. 102.
- s. 98 – Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, Wrocław 1982, ks. III, 2, s. 125–126.
- s. 103 – Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, Wrocław 1982, ks. I, s. 8–9, 11.
- s. 112 – Jan z Czarnkowa, *Kronika Janka z Czarnkowa*, red. nauk. S. Sierpowskiego, przeł. J. Żerbiłło, Wrocław 2010, s. 7.
- s. 114 – *Unia polsko-litewska w Krewie w 1385 r.*, [w:] *Wiek V–XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2003, s. 195–196.